

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

NINA TAKKINEN

TAKAISIN KARJALAAN!

MUISTINPOLIITTINEN NÄKÖKULMA MATKAILUMAINONTAAN

Nina Takkinen

Kansainvälinen politiikka

Pro Gradu-tutkielma

Elokuu 2010

Tampereen yliopisto

Politiikan tutkimuksen laitos

TAKKINEN, NINA: Takaisin Karjalaan! Muistinpoliittinen näkökulma matkailumainontaan.

Pro gradu -tutkielma, 89 s., 6 liites.

Kansainvälinen politiikka

Elokuu 2010

Matkailumarkkinointi on mielikuvien ja unelmien välittämistä, ja matka Karjalaan puolestaan on monelle matka muistoihin. Yli 400 000 suomalaisen muutto sotien jälkeen Karjalasta uusille kotiseuduille, sekä sota itsessään loivat perustan paitsi muistojen kohteeseen, myös matkakohteen syntymiselle. Useat vuosikymmenet Karjala oli suomalaisille saavuttamaton matkakohde, ja kun sinne 1990-luvun alulla taas pääsi matkustamaan, sai alkunsa ilmiö, jossa muistot, eri tahojen intressit ja matkailun kaupallisuus kohtaavat maantieteellisellä alueella, joka joskus oli osa Suomea, ja joka sijaitsee nyt Venäjän alueella. Koska muistot tuovat menneisyyden nykyisyyteen, Karjalaa muistetaan ja muistellaan yhä monin tavoin, ja ajoittain näiden muistojen avulla pyritään erilaisiin päämääriin. Tässä tutkielmassa Karjalan matkailumarkkinointia analysoidaan erityisesti muistin politiikan näkökulmasta ja tutkimuskysymyksenäni ovat *mitä muistin politiikka on ja kuinka se ilmenee aineistoksi valitussa matkailumainonnassa*.

Muistin politiikalla voidaan sanoa tarkoitettavan menneiden asioiden *merkityksellistämistä*, usein erityisesti jonkun tarkoitusperän vuoksi. Karjalan erityislaatuisuus suomalaisessa muistin maisemassa tuottaa merkityksiä ja näkökulmia, joiden avulla on mahdollista arvioida sitä, kuinka muistoja käytetään hyödyksi. Tutkielman kohteena onkin muistin politiikan ilmentyminen matkailumarkkinoinnissa, ja aineistona on Karjalan matkoja tarjoavan matkailuyrityksen matkaesite. Tutkimusmenetelmänä tässä tutkielmassa käytettiin semiotiikkaa, jonka avulla voitiin tunnistaa, muodostaa ja tulkita merkkejä ja merkityksiä, joita matkaesitteiden tekstit ja kuvat sisältävät. Semiotiikka mahdollisti myös merkkien välittämisen viestin kyseenalaistamisen, ja sen avulla saattoi tarkastella merkkien välittämää tietoa uudesta näkökulmasta.

Tutkielma osoitti, että Karjalan matkailumarkkinoinnissa muistilla on varsin suuri merkitys. Karjala on osa kollektiivista muistia ja se muistetaan nostalgisesti ja historiaan sidottujen tapahtumien avulla, mutta samalla muistojen avulla luodaan myös identiteettejä. Näitä muistoihin perustuvia mielikuvia *käytetään tietoisesti* hyväksi, ja tutkielman perusteella voidaan päätellä, että on mahdollista puhua muistin markkinoinnista. Muistia siis käytetään kaupallisen intressin toteuttamiseksi, ja näen sen uudenaikaisena, poikkeuksellisenä ja vaikuttavana tapana käyttää muistoja.

Sisällysluettelo

1 Johdanto	1
2 Muisti ja temporaalisuus	6
2.1 Muisti ja muisto	6
2.2 Kollektiivinen muisti	8
2.3 Muiston poliittisuus	10
2.4 Muistitutkimus	10
2.4.1 Historiaa	10
2.4.2 Muistitutkimus tieteenalalla	11
2.5 Muistin politiikkaa ja merkityksiä	13
2.5.1 Ketkä muistavat?	13
2.5.2 Merkityksellistäminen	14
2.5.3 Totuudellisuus	15
2.5.4 Muisti auktoriteettina	17
2.6 Menneisyys – mennyttä vai tulevaa?	18
2.7 Muistuttaminen ja unohduttaminen	20
2.7.1 Sitä tikulla silmään, joka vanhoja muistelee!	20
2.7.2 Unohtaminen	21
2.7.3 Muistaminen ja unohtaminen aktiivisina toimina	22
2.7.4 Muistuttamisen ja unohduttamisen päämääriä	24
2.8 Kuka muistelua ohjaa?	27
3 Semiotiikka	29
3.1 Semiotiikan ‘isät’	30
3.1.1 Saussure	31
3.1.2 Peirce	32
3.2 Merkki	34

3.2.1 Merkin olemus ja toiminta	35
3.2.2 Merkki kulttuurisemiotiikassa	36
3.3 Kieli, tekstit ja kuvat	36
3.3.1 Tekstit	37
3.3.2 Kuvat	38
3.4 Semiotiikan jakoja.....	39
3.4.1 Teoreettinen ja empiirinen semiotiikka	39
3.4.2 Strukturalismi ja post-strukturalismi	40
3.5 Tutkimuskysymykset semiotiikan näkökulmasta	40
4 Matka-analyysit	42
4.1 Karjalan kadotetut kaupungit.....	42
4.2 Viipurin viimeinen viikko maaliskuussa 1940. Talvisota päättyi - Kestimme sortumatta.	47
4.3 Torjuntavoitto 1944 - tie rauhaan	50
4.4 Miksi menetimme Viipurin 1944?	53
4.5 "Tuntemattoman sotilaan" matkassa Äänisen rannoilla ja Syvärillä.....	55
4.6 Talvisodasta 70 vuotta - kohtalon paikkoja Laatokan Karjalassa	58
4.7 Kuvat.....	61
4.7.1 Muistomerkkialue.....	62
4.7.2. Syksyinen erämaamaisema	68
5 Yhteenveto	71
6 LÄHTEET	77
LIITE 1.....	84

1 Johdanto

Takaisin Karjalaan! Karjalan palautusta puolustavien iskulause on sanaleikin avulla käännetty tutkielman otsikossa toisin päin, tarkoituksella antamaan viitteen siitä, että tässä tutkielmassa matkaillaan Karjalaan. Suomalaisten matkat Karjalaan, nykyisen Venäjän alueelle suuntautuvat usein vanhoille koti- ja sukuseuduille, mutta myös keskeisille sodan taistelupaikoille. Ilmiössä on nähtävissä paitsi liiketoimintaa, myös liittymäkohtia turismin ja kansainvälisen politiikan välillä. Matka Karjalaan on monelle myös matka muistoihin, ja tästä lähtökohdasta rakennetaan tässä tutkielmassa yhteys kansainvälisen politiikan ja matkailun välille, muistin politiikan teorian avulla.

Karjala on äärimmäisen kiistelty ja monitahoinen alue, joka onnistuu herättämään rauhallisina ja viileinä tunnetuissa suomalaisissa tunteita, jotka aika ajoin jopa kuumenevat. Keskustelu Karjalan palautuksesta on luonnollisesti useimmalle ensimmäinen miellejohdanto, joka Karjalaan liittyy, sillä se on saanut julkisuutta ajasta riippuen vaihtelevasti. Vahvoja mielipiteitä liittyy myös siihen, kuinka Karjala määritellään tai rajataan. Niin ikään Karjalan merkityksestä suomalaisille esitetään kilpailevia mielipiteitä. Evakkojen menetykset, asema ja elämä kaukana alkuperäisiltä kotiseuduilta pitävät keskustelun yhä vilkkaana. Karjala konkretisoituu usein muistojen kautta, ja muistelijoiden sukupolvet eroavat toisistaan, mutta kantavat Karjalan muistoperinnettä mukanaan eri tavoin. Ensimmäiselle sukupolvelle Karjala on ehkä kaivattu kotiseutu, seuraavalle muistojen ja kertomusten avulla välitetty kuva, kolmannelle ehkä vain osa isovanhempien muistoja, joille ei ole kosketuspintaa omassa elämässä. Karjalan kompleksisuus kietoutuu siis hyvin usein siihen, miten Karjala muistetaan.

Oma edellinen tutkintoni matkailusta ja lähes vuosikymmenen työskentely matkailualalla ovat aiheuttaneet sen, että ilokseni onnistuin näkemään matkailun ilmiönä, joka on kansainvälisen politiikan ytimessä. Kandidaatin tutkielmassani yhdistin nämä kaksi teemaa; matkailun ja kansainvälisen politiikan, toisiinsa ja se loi pohjan tämän pro gradu -tutkielman ajatukselle. Kandidaatin tutkielmassa lähtökohta oli sama kuin tässäkin tutkielmassa; *Karjalan matkailun mainonta ja se, kuinka siinä ilmenee muistin politiikka*. Kandidaatin tutkielmassa näkökulma oli laajempi; matkanjärjestäjiä, joiden mainontaa tutkin, oli useita ja muistin politiikan näkökulma yleisluontoisempi. Tässä tutkielmassa aineistona toimii erään Karjalaan matkoja järjestävän matkatoimiston Internetissä julkaisema esite. Esitteestä on liitetty tähän tutkielmaan liittyviä sivuja tutkielman loppuun, joten lukijan on vaivatonta tarkentaa mainonnan välittämää kuvaa niin halutessaan. Aineisto valikoitui kuuden suomalaisen matkanjärjestäjän valikoimasta sen perusteella, että sillä oli eniten substanssia, perusaineiksia, tutkittavan ilmiön suhteen. Tässä tutkielmassa tarkasteltavat mainokset ovat siis vain yhden matkanjärjestäjän matkailumainoksia matkoista, jotka suuntautuvat Karjalan alueelle, ja se on valittu aineistoksi aiemman tutkielman

laajemmasta aineistosta. Vain yhden matkanjärjestäjän valikoituminen aineistoksi on perusteltua tässä tutkielmassa aineiston yhdenmukaisuuden ja sen mahdollistaman syvemmän tarkastelun vuoksi.

Tutkimusmetodiksi on valittu semiotiikka, sillä sen avulla on mahdollista tutkia sekä tekstiä, että kuvia, joita molempia aineisto sisältää. Kansainvälisen politiikan tutkimuksessa usein käytetyt narratiivitutkimus; tarinoita analysoiva tutkimusote, sekä retoriikka; oppi puhetaidosta, hylättiin aineiston luonteen vuoksi, mutta myös siksi, että semiotiikka metodina vaikutti siltä, että sen avulla olisi mahdollista löytää aineistosta tavallisesta poikkeavia havaintoja. Semiotiikka, retoriikka ja narratiivitutkimus sopisivat kukin erittäin hyvin muistinpoliittiseen tutkimukseen, ja niissä voikin nähdä jopa joitain yhtäläisyyksiä muistinpoliittisessa tutkimuksessa. Tutkimuksen toteuttamisen kannalta pidin merkityksellisenä myös sitä, etten itse ole tehnyt tutkielmaproessin aikana, tai ennen sitä, yhtään matkaa Karjalaan, vaikka omatkin sukujuuret ovat sieltä. Mielenkiinto matkaa kohtaan on kasvanut tasaisesti kirjoittamisen aikana. Lähtökohtana oli siis objektiivisuus; se ettei valmiiksi rakentuneiden mielikuvien tai Karjalaan liittyvien tunteiden annettu vaikuttaa tutkielman tekoon.

Oheinen sarjakuva johdattelee muistin politiikan äärelle, vaikkei tutkielman fyysiseen kohteeseen, Karjalaan muuten liitykään. Sarjakuva kiteyttää osittain sen, mitä muistin politiikalla itse ymmärrän, ja siksi valitsin sen ajattelun 'herättelijäksi'.

Kuva 1. Helsingin Sanomat 31.7.2009.

Sarjakuvassa huomio kannattaa kiinnittää ainakin muistuttamiseen, menneisyyteen, valtasuhteisiin ja anteeksipyyntöön. Palaan sarjakuvan tärkeänä pitämiini erilaisiin näkökulmiin tarkemmin tekstissä ja sarjakuva antaa esimerkkejä näkökulmista, joihin kulloinkin tekstissä keskitytään.

Tutkimuksen aihepiiri kokonaisuudessaan; matkailu ja valtiorajojen ylittäminen, sekä toisaalta muistin politiikka ja sen perusteella päätösten tekeminen, kietoo Karjalan kohdalla yhteen ilmiötä,

jotka ovat paitsi mielenkiintoisia, myös merkityksellisiä yhteiskunnan ja erityisesti kansainvälisten suhteiden näkökulmasta. Populaari geopolitiikka tutkii sitä, kuinka ”vallitsevaa poliittista karttaa tuotetaan, tulkitaan ja kritisoidaan” erilaisten ei-tieteellisten lähteiden, kuten elo- tai sarjakuvien kautta¹, ja esimerkiksi tämän tutkielman aihepiiri voitaisiin ehkä lukea populaarin geopolitiikan piiriin. Geopolitiikka viittaa maantieteelliseen näkökulmaan, ja Karjalan suhteen eräs mielenkiinnon kohteista erityisesti maantieteellisesti on se, kuinka Karjala ylipäänsä määritellään – mitkä siis ovat sen rajat. Tässä tutkielmassa ei ole paneuduttu siihen, kuinka Karjala määritellään, sillä aineiston valinnan kautta rajausta tapahtui automaattisesti luovutettuun Karjalaan. Karjala kuitenkin sijaitsee Suomen ja Venäjän - identiteettisesti idän ja lännen - välimaastossa, sekä Euroopan Unionin rajalla, ja siihen liittyvät muistot, odotukset, toiveet ja teot vaikuttavat väistämättä aluetta määrittäviin toimijoihin, niiden keskinäisiin suhteisiin, sekä politiikkaan, jota sen suhteen harjoitetaan. Jos Karjala jostain syystä joutuisi tai pääsisi poliittisessa tarkastelussa erityisasemaan, sen vaikutukset saattaisivat ulottua myös muualle maailmassa. Tällä tarkoitan esimerkiksi kuvitteellista tilannetta, jossa Karjalan evakoille myönnettäisiin jokin erioikeus tai -vapaus Karjalan jollain tavalla määriteltyjen alueiden suhteen, tämä tarjoaisi samalla myös muille kotinsa sodan vuoksi menettäneille valmiiksi argumentoidun perustelun samankaltaiselle kohtelulle.

Kansainvälinen matkailu valtioiden rajoja ylittävänä toimintana² oli eräs peruslähtökohta tämän tutkielman aloitusidealle. Se, että kansainvälistä matkailua voidaan yleensä kutsua määritelmän mukaisesti kansainväliseksi matkailuksi, vaatii valtioita, joilla on territoriaaliset alueet ja rajat, joita ylitetään, sekä matkailijalta kansalaisuuden (jonka ilmentymänä yleensä toimii passi), joka määrittää, mille territoriaaliselle alueelle matkailija ’oikeasti’ kuuluu³. Valtioiden rajat ovat olleet matkailun näkökulmasta joko esteitä, itsessään matkailukohteita tai ne ovat jakaneet useamman valtion alueella sijaitsevia matkailualueita⁴. Rajat ovatkin mielenkiintoinen käsite sekä matkailun, että valtioidenvälisyyden kannalta, sillä perinteisesti ne ovat nimensä mukaisesti rajoittaneet valtioiden alueet toisistaan ja samalla siis luoneet kansainvälisyyden.

Tematiikkaan liittyvänä *kansainvälinen* (international) onkin käsite, johon on syytä kiinnittää huomiota. Perinteisesti kansainvälisyydellä on tarkoitettu valtioiden välistä (interstate), ilman, että siihen on kiinnitetty sen suurempaa huomiota. Kuitenkin sananmukaisesti; niin englanniksi kuin suomeksikin kansainvälinen tarkoittaa *kansojen* tai *kansakuntien* välistä, ei valtioiden välistä. Kansalla ei aina ole omaa alueellista territoriota, ja kansa viittaakin usein etnisyyteen, kieleen alkuperään, jaettuun historiaan tai uskontoon. Kansainvälinen viittaakin nykyään myös ryhmiin,

¹ Moisio & Harle 2002, 15.

² ks. esim. Timothy 2001, 8.

³ ks. myös Keränen 2004, 33.

⁴ Timothy 2001, 10 – 11.

jotka "identifioivat itsensä kollektiivisiksi toimijoiksi suhteessa muihin".⁵ Niin kansainvälinen matkailu, Karjala, kuin karjalaiset ja sinne matkaavatkin sijoittuvat uuden määritelmän myötä toisenlaiseen asemaan. Ilmiö muuttaa Karjalaan matkaavat kollektiivisiksi toimijoiksi ja maantieteellisen Karjalan territoriosta kansan sijaintipaikaksi. Tästä näkökulmasta Karjalan alueen määrittely ei enää olisikaan niin merkityksellistä, kuin kansan määrittely Karjalassa olisi. Kollektiivien toiminta suhteessa muihin korostaa taas poliittista aspektia, mutta määrittää samalla myös sen, että pelkkä identifikaatio ryhmäksi ei riitä, vaan vaaditaan tekoja. Tässä tutkielmassa kansainvälisyys tästä uudesta näkökulmasta katsottuna ei juuri saa tilaa, sillä mukana on vain suomalainen, Karjalaan matkaava kansa, muttei kansaa, joka Karjalassa elää ja toimii. Karjalaan matkataan pääasiassa 'rajan taakse', eikä kansojen välinen vuorovaikutus sellaisenaan siis ilmene tässä tutkielmassa. Ajatuksellisesti uuden 'kansainvälisen' käsite Karjalan suhteen on merkittävä, ja siihen viitteitä on jo ollut, esimerkiksi suomalaisten ja venäläisten yhteisten, Karjalaan sijoittuvien patsashankkeiden muodossa. Siirtymä valtioiden välisestä kansojen väliseen tuottaa siis myös käytännössä uutta todellisuutta, jossa *poliittinen* näyttäytyy sisä- ja ulkopolitiikan sijaan kansojen tasolla. Se, kuinka nämä kansat muistavat menneet tapahtumat, vaikuttaa luonnollisesti myös siihen, kuinka kollektiiviset toimijat mobilisoituvat.

Koska aihe sivuaa vahvasti matkailua ja markkinointia, on tärkeää mainita niistäkin perusoletukset tämän tutkielman taustalla. Matkailun ja markkinoinnin pikaisen esittelyn tarkoitus on siis johdattaa lukija ilmiöiden äärelle, jotka tähän tutkimukseen liittyvät ja antaa näin lisätietoa tutkittavasta aiheesta. Maailman matkailujärjestö⁶ määrittelee turismin matkoina, jotka tapahtuvat pois kotoa, vähintään yhdeksi yöksi ja enintään vuodeksi. Matkailuun oleellisesti liittyviksi ilmiöiksi on listattu myös esimerkiksi motivaatio lähteä, liikkuminen paikasta toiseen, vapaa-aika, ja toisaalta myös työnteko.⁷ Maantieteellisesti matkailun on määritelty olevan myös paikkoihin, reitteihin ja alueisiin liittyvää toimintaa, eli lähtö- ja kohdealueiden sekä matkailijoiden ja palvelevien yritysten vuorovaikutusta⁸. Tässä tutkielmassa keskitytään lähtökohtaisesti vapaa-ajanmatkoihin, ja erityisesti paikkoihin kohdistuva mielenkiinto sekä kohdealue sellaisenaan korostuvat. Lähtö- ja kohdealueiden vuorovaikutus ei ole esillä tässä tutkielmassa, sillä tarkoitus ei ole tehdä matkailututkimusta. Erityisen mielenkiintoista matkailusta tekee myös se, että matkailun on nähty olevan myös sellainen olemisen muoto, jonka avulla on mahdollista muodostaa ja heijastaa identiteettisiä rooleja "meistä" ja "muista"⁹. Matkailun vuorovaikutus alueiden ja kulttuurien välillä muodosta siis vertailuasetelman, jossa kaikkea matkaillessa koettua verrataan aikaisempiin

⁵ Cox 2007, 515.

⁶ (World Tourism Organisation; WTO).

⁷ Shaw 2001, 6.

⁸ Hemmi & Vuoristo, 1993, 10.

⁹ Dauphinée 2007, 39.

kokemuksiin. Tämä näkökulma esiintyy tässä tutkielmassa, muttei sekään lähtö- ja kohdealueiden välillä.

Suomalaisten matkailusta Karjalaan ei ole tarkkoja tilastoja, sillä rajanylityspaikoilla ei kysytä matkan kohdetta järjestelmällisesti¹⁰. Suomalaisten pääsy luovutetuille alueille Karjalassa ja Leningradiin oli estetty sotien jälkeen aina 1980-luvun lopulle asti, ja vuosien 1989–1990 aikana rajanylitys Karjalan tasavaltaan ja Karjalan kannakselle sekä Leningradin alueelle mahdollistettiin jälleen. Näinä vuosina suurin osa rajanylittäjistä oli karjalaisia¹¹, jotka lähes 50 vuoteen eivät olleet voineet käydä entisellä kotiseudullaan.¹² Vuonna 1990 suomalaisia rajanylityksiä Venäjälle oli 960 000¹³, vuosina 1991–1992 1 260 000¹⁴. Vuonna 2007 suomalaisia rajanylityksiä oli 1 100 000 ja vuonna 2009 1 160 000¹⁵. 1990-luvun aikana matkailu Karjalaan sai siis alkunsa. Huomattavaa on kuitenkin, että edellä mainituissa rajanylitysluvuissa ovat mukana kaikki Suomesta Venäjälle rajan ylittäneet; eivät vain vapaa-ajanmatkustajat, vaan myös työkseen matkustavat, kuten kuljetusryrittäjät, sekä esimerkiksi päivittäisostoksilla Venäjällä asioivat. Huomio kannattaa kuitenkin kiinnittää siihen, että ilmiönä matkailu Karjalaan on siis kuitenkin verrattain nuori.

Koska aineistona tässä tutkielmassa on mainonta ja metodina semiotiikka, on mielekästä mainita jotain myös niiden välisestä suhteesta. Mainonnan semioottisen analyysin tarkoituksena on tarkastella mainosten kykyä muokata ja muodostaa merkityksiä todellisuudesta¹⁶. Mainonnan avulla pyritään myymään tuotteita, mutta Williamsonin mukaan sen toinen tarkoitus on luoda merkitysrakenteita. Tällä tarkoitetaan sitä, että mainonnan avulla siis hahmotamme ideologisesti itsemme meitä ympäröivässä maailmassa¹⁷. Näin ollen mainokset toimivat sosiaalisen maailmamme rakentajina, ja niiden avulla voimme peilata omaa asemaamme ja rooliaamme yhteiskunnassa. Mainosten avulla voimme paitsi vertailla tuotteita ja tehdä ostopäätöksiä, mutta myös analysoida ryhmiä, joihin kuulumme tai haluamme kuulua sekä punnita katsontakantojamme. Automainoksen nähdessämme voimme esimerkiksi pohtia sitä, mitä auto yleensä meille merkitsee, tarvitsemmeko sitä, haluammeko samaistua elämäntyylisiin, jonka juuri siinä mainoksessa olevan auton oletetaan tuovan, onko auton käytöllä yhteiskunnallista merkitystä, ja niin edelleen. Mainonnan semiotiikan tehtävä on siis esitellä kulttuurin tapaa koodata asioita¹⁸. Edellä esitellyn kaltaiset ajatusketjut eivät tietenkään käytännössä muodostu jokaisen mainoksen kohdalla, mutta

¹⁰ (asiaa tiedusteltu v. 2008 Rajavartioliitokselta ja Matkailunedistämiskeskukselta kandidaatin tutkielman yhteydessä)

¹¹ Suomalaisia joutui lähtemään Karjalan luovutetuilta alueilta evakkoon yli 400 000 (Raivo 2004, 62).

¹² Raivo 2004, 67.

¹³ Raivo 2004, 67.

¹⁴ Timothy 2001, 119.

¹⁵ Rajavartiolaitos. Henkilöliikenne.

¹⁶ Barthes 1985, 193.

¹⁷ Bignell 1997, 33.

¹⁸ Kuusamo 1990, 183.

merkitysten rakentuminen on selvästi läsnä aluksi yksilötasolla, ja mainonnan aikaansaaman toiminnan, tai miksei myös passiivisuuden, jälkeen myös ryhmässä. Tällä tarkoitan sitä, kuinka päätös toimia tai olla toimimatta mainoksen näkemisen jälkeen tapahtuu ensin yksilöllisesti ja sen jälkeen samalla tavoin toimineet muodostavat ainakin jollain tapaa yhtenäisen ryhmän. Tämän toiminnan tai passiivisuuden perusteella sosiaalinen maailma siis rakentuu – juuri mainosten aikaansaamana.

Matkailun luonne erityislaatuisena palveluprosessina, jossa palvelu usein tuotetaan ja kulutetaan samanaikaisesti aiheuttaa sen, että matkailumarkkinointi tuottaa tarkkojen tuotekuvausten sijaan usein mielikuvia ja jopa unelmia. Matkailuun liittyviä tuotteita, kuten kuljetusta paikasta toiseen tai yöpymispaikkaa saatetaan luonnollisesti markkinoida fyysisten tuotteiden avulla, mutta itse palvelutapahtumaa, on mahdotonta tuotteistaa, sillä sen tuottamiseen ja kuluttamiseen osallistuvat paitsi palvelun tarjoajat, myös matkalle lähtijä itse.¹⁹ Siis se, millaisena matkailupalvelu koetaan, riippuu paitsi mainosten luomista odotuksista, myös siitä, kuinka matkailija itse prosessiin osallistuu. Unelmien ja mielikuvien markkinointi on siis prosessi, jolla luodaan paitsi odotuksia, myös merkitysrakenteita. Tässä tutkielmassa tämä prosessi kiteytyy poikkeukselliseen tilanteeseen, jossa matkantarjoajalla on kaupallinen intressi kuljettaa matkailijoita alueelle, joka sijaitsee nykyään toisen valtion alueella. Tämän kaupallisen intressin toteuttamiseksi matkanjärjestäjä käyttää muistiin perustuvaa matkailumarkkinointia. Tutkimuskysymyksinäni ovat siis *mitä muistin politiikka on ja kuinka se ilmenee aineistoksi valitussa matkailumainonnassa*. Varsinaisten tutkimuskysymysten ohella tutkielmassa sivutaan myös aiheita siitä, mitkä ovat oletukset ja lähtökohdat muistin politiikan taustalla, sekä selvennetään sitä, missä kaikkialla muualla kuin tämän tutkielman aineistossa muistin politiikkaa voi nähdä, missä sitä käytetään ja kuinka sitä käytetään.

Tutkielman rakenteesta mainittakoon tässä vaiheessa sen verran, että esittelen aluksi tutkielman teoriaperustan, sen jälkeen metodin ja ennen varsinaista analyysiosuutta muodostan teorian ja tutkimusmenetelmän avulla tutkielman teesin, eli väitteen, joka on tutkielman kantava ajatus.

2 Muisti ja temporaalisuus

2.1 Muisti ja muisto

Arkikielessä valitsemme usein huonoa muistiamme, kun unohtamme tehdä jonkin ennalta sovitun asian. Tällöin muistamattomuus, toisin sanoen unohtaminen, aiheuttaa hankaluuksia tai usein ainakin lisätyötä. Huonomuistinen saatetaan nähdä kykenemättömänä hoitamaan tehtäviään tai jopa toimimaan yhteiskunnassa. Se, ettei muista, nähdään siis usein negatiivisena ja

¹⁹ Middleton 2002, 42 – 43; 253 – 254.

välttävänä ominaisuutena. Varsin usein unohdus on kuitenkin myönteinen asia; harmillisen tapahtuman unohtaminen helpottaa elämää ja auttaa suuntaamaan ajatukset nykyhetkeen tai tulevaan. Muistin toiminta on siis oletettavasti riippuvainen myös asiayhteydestään. Seuraavissa kappaleissa käsitellään muistin politiikan perusosaa, muistia, tarkemmin. Tässä tutkielmassa muistia käsitellään muistin politiikan kannalta, ja esimerkiksi muistin psyko-fyysisiä tai kemiallisia, solutasolla tapahtuvia prosesseja ei juuri huomioida.

Muisto ja muisti viittaavat siis johonkin menneeseen, jota yritetään pitää aktiivisesti nykyisyydessä. Toisaalta muisto voi olla konkreettinen symboli menneestä ja muisti taas kyky säilyttää "omaisuutta" mielessä.²⁰ Muistin voidaan määritellä olevan myös kykyä varastoida tarpeellista tietoa ja käyttää sitä siinä tilanteessa, kun se on hyödyllistä²¹. Konkreettinen symboli menneestä on esimerkiksi kirjahyllyssä sijaitseva matkamuisto, joka on ostettu matkalta muistoksi jostain tietystä paikasta, tilanteesta tai kokemuksesta. Matkamuisto pyrkii pitämään menneen nykyisyydessä käsin kosketeltavan esineen avulla. Vastaavasti myös valokuva tai esimerkiksi maalaus säilyttävät muistikuvan, usein konkreettisemmin kuin vaikkapa rakennusta kuvaava matkamuistoesine. Muisti taas säilyttää muistot mielessä ilman fyysisiä apuvälineitä. Muistin avulla kannamme siis huikeaa määrää mentaalisia matkamuistoesineitä mukamme. "Omaisuus" jota muistimme säilyttää mukamme, pitää mennyttä mukana nykyisessä elämässämme. Tämän yhteyden – mennen ja nykyisyyden välisen yhteyden – onkin sanottu olevan edellytys sille, että mennyttä tapahtumaa voidaan sanoa muistoksi historian sijaan²². Epäilemättä jokaiselle on tuttua, että joskus jokin osa tästä muistin avulla säilytetystä omaisuudesta saattaa kadota joko huomaamattamme tai niin, että vaikka aktiivisesti etsimme muistin säilyttämää asiaa, emme saa sitä nykyisyyteen. Muistin avulla kadonnut muistijälki saattaa kuitenkin uudessa tilanteessa ja usein täysin yllättäen pyrkiä uudelleen muistimme säilytettäväksi, usein vielä uudella tiedolla täydennettynä. Useimmat opiskelijat ovat varmasti kokeneet edellisen tentin päätyttyä; kun tentti on ohi, mieleen tulee vaikka kuinka monta seikkaa, joita ei tentissä muistanut, mutta joita olisi ollut syytä paperiin kirjoittaa.

Muisto vaatii siis paikan, jossa sitä voidaan säilyttää. Fyysinen muisto saatetaan säilyttää esimerkiksi näkyvällä paikalla, mutta muistijälki mieleen luodaan kielen avulla. Jokainen muistijäljen uudelleen avaaminen kuitenkin muuttaa muistoa, sillä kieli muuttaa muistoa jo silloin, kun ajatteleme sitä²³. On siis vaikeaa saada muisto pysymään ja olemaan olemassa. Fyysinen muistokin muuttaa muotoaan, sillä useinhan se vain *edustaa* muistoa ja vasta siitä kerrotut tarinat konkretisoivat muiston ja tekevät siitä ymmärretyn, olemassa olevan. Pelkkä fyysinen muistoesine

²⁰ Peltonen 2003, 26 – 27.

²¹ Westbury & Dennett 2001, 13.

²² Bell 2006, 26.

²³ Zehfuss 2007, 226-227.

ei onnistu kertomaan tarinaansa, jos sen omistajaa ei voida tavoittaa. Toisaalta Zehfuss²⁴ huomauttaa, ettei pelkästään muisto muutu, vaan myös sosiaalinen maailma sen ulkopuolella. Vaikka muisto pysyisikin kutakuinkin samankaltaisena, ympäröivän maailman muutokset muuttavat tapaa, jolla siitä kerrotaan tai jolla siihen viitataan. Pelkkä muistaminen on siis jo teko; prosessi, jonka avulla ”rakennetaan merkityksiä”²⁵. Sosiaalisen maailman rakentuminen muistin ja ilmaisun avulla muuttuu aikojen muuttuessa. Esimerkiksi sotakertomukset samasta sodasta vaihtuvat paitsi kertojan, myös aikakauden mukaan. Merkitykset rakentuvat sen mukaan, miten sota on vastaanottajien keskuudessa koettu tai kuinka siihen ylipäänsä yhteiskunnassa sillä hetkellä suhtaudutaan. Jokainen muisto rakentaa sosiaalista todellisuutta omalla tavallaan.

Muistin suhdetta temporaalisuuteen, eli ajallisuuteen, käsitellään myöhemmin, mutta muistin määrittämiseksi on tässä vaiheessa todettava, että muistin suhde menneisyyteen on ilmeinen, mutta joskus määrittely tästä suhteesta voi olla hankalaa. ”Memory is *knowledge from the past*, ...not necessarily knowledge *about* the past”²⁶ on hankala suomennettava sijamuotojemme samankaltaisuuden vuoksi, mutta pääajatuksena on siis se, että muisti on tietoisuutta menneisyydestä, ei välttämättä niinkään menneisyyden tapahtumista tai asioista. Muisti siis määrittää menneisyyttä, mutta myös toisinpäin. ”Knowledge from the past” -ajatuksessa on mielestäni aistittavissa menneisyyden siirtyminen erityisesti perimätiedon muodossa virallisten lähteiden sijaan.

2.2 Kollektiivinen muisti

Vanhahtavassa kielessä muisti ja muisto ovat olleet toistensa synonyymit. Muistolla on myös sosiaalinen ja poliittinen ulottuvuutensa, ja niiden avulla arvioidaan sitä, miten muisto ja muistaminen esiintyvät esimerkiksi julkisuudessa ja poliittisissa tilanteissa.²⁷ Sosiaalisen muistin perustana on sosiaalinen ympäristö, jossa muistilla on sekä yksityinen että yhteinen ulottuvuutensa. Sosiaalinen muisti siis ’poimii’ julkisesti tunnetusta tai virallisesta historiasta elementtejä, mutta jättää esimerkiksi ajallisia jaksoja huomioimatta tai rinnastaa niitä muihin ajanjaksoihin. Nämä yksittäisten ihmisten kokemukset sekä kollektiiviset, konsensuksen saavuttaneet kokemukset muodostuvat yhdessä sosiaalisiksi muistiksi. Sosiaalinen muisti siis valaisee, kuinka historian tapahtumat on koettu, kuinka ne muodostuvat uudelleen ja kuinka niitä käytetään nykyajassa.²⁸ Sosiaalinen muisti voidaan ymmärtää myös samaksi kuin kollektiivinen tai yhteisöllinen muisti, ja tällöin sillä tarkoitetaan jonkin tietyn yhteisön historiantulkintoja ja tapoja,

²⁴ 2007, 226.

²⁵ Müller 2002, 30.

²⁶ Bell 2006, 2.

²⁷ Peltonen 2003, 26 - 27.

²⁸ Collard 1989, 90.

joilla näitä tulkintoja ylläpidetään²⁹ tai yhteisiä havaintoja menneisyydestä, joiden avulla rakennetaan narratiiveja, jotka yhdistävät menneisyyden, nykyhetken ja tulevan³⁰.

Sosiaalisen muistin voidaan sanoa olevan ajallisesti ja paikallisesti rajattua, sillä sitä ohjaavat yksilöistä muodostuvat ryhmät, jotka yhtenäistävät omaelämäkerralliset kokemukset menneestä³¹. Esimerkiksi historialliset konfliktit tai sodat ovat usein kollektiivisen muistin resursseja³². Sosiaalisen tai kollektiivisen muistin määritelmistä muodostuu helposti käsitys, että se on varsin homogeeninen, yhtenäinen. Koen kuitenkin, että kollektiivinen muisti voi olla homo- tai heterogeeninen riippuen siitä, onko muisti muodostettu tietoisesti kollektiiviseksi vai onko joukon sisällä kollektiivisesta muistista huolimatta 'tilaa' yksilölliselle muistille. Toisaalta sosiaalinen muisti on myös määritelty muistiksi, joka voidaan siirtää ilmaisun avulla; joko sanoin tai rituaalein³³. Sosiaalisen muistin määritelmien rinnalle on syytä tuoda esiin myös näkemys, jossa muistojen välittäminen myyttien avulla - median, koulutuksen tai taiteiden välityksellä - on katsottu olevan enemmänkin identiteetinrakennusta kuin kollektiivista muistia³⁴.

Myyttien avulla välitetyt muistot loitontavat tieteenalakeskustelun kauemmas yksilöstä ja tuovat sen lähemmäs valtiota. Muistin ja vallan suhdetta tutkinut Müller nimittäin jakaa kansainvälisen politiikan ja muistin välisen suhteen kahdeksi kokonaisuudeksi. Toinen on kollektiivinen muisti, joka näyttäytyy valtioiden identiteetteinä ja kiinnostuksina, ja toinen on kulttuurellinen muistiin perustuva päätöksenteko³⁵. Kollektiivisella muistilla viitataan edellisessä siis valtioidentiteettiin, jonka perusteella valtioiden intressit määräytyisivät. Selvennyksen vuoksi on todettava, että tässä tutkielmassa kollektiivinen muisti käsitetään kuitenkin sosiaalisena muistina, kuten se edellisessä kappaleessa on määritelty, sillä lähtökohtana ovat erityisesti yksilölliset muistot. Valtioidentiteetin suhteen lähtökohta voi olla sama, mutta näen sen pidemmälle vietyinä, jalostuneena versiona sosiaalisesta muistista, joka on siirretty yksilötasolta ryhmän kautta valtioon asti.

Huomattavaa on myös se, että kollektiivinen muisti on äärimmäisen kiistelty käsite, jota kaikki tutkijat eivät allekirjoita. Kollektiiviselle muistille vaihtoehdoksi on esitetty esimerkiksi perinteen keksimistä, jolla tarkoitetaan sekä virallisesti muodostettuja, rakennettuja että nopeasti muodostettuja perinteitä. Näille tyypillisiä tunnusmerkkejä ovat sopivan historiallisen menneisyyden hyväksikäyttö uudessa tilanteessa, virallistaminen, sekä toiminnan tekeminen rituaaliseksi.³⁶

²⁹ Makkonen 2006, 248.

³⁰ Bell 2006, 2.

³¹ Bell 2006, 27.

³² Raivo 2007b, 269.

³³ Fierke 2006, 125.

³⁴ Bleiker & Hoang 2006, 203 – 204.

³⁵ Müller 2002, 30.

³⁶ Hobsbawm 2002, 1.

Keksitty perinne muodostetaan siis tietoisien prosessien kautta, jossa yhteisen muistin perustana on valmiiksi annettu toimintamalli rituaaleineen, eivätkä sosiaalisen ympäristön muodostamat perinteet, jotka kulkevat yksilöltä yhteisölle. Lukisin keksityksi perinteeksi esimerkiksi Eurooppapäivän vieton 9.5, sillä se käyttää historiallista tapahtumaa hyödykseen, on virallisesti Euroopan Unionin toimesta ja sen myötä rakennettu ja ritualisoitu. Kuvainnollisesti kollektiivinen muisti kasvaa siis sosiaalisessa ympäristössä alhaalta ylöspäin, mutta keksitty perinne annetaan valmiina ylhäältä alaspäin, esimerkiksi virallisen instituution tai valtion toimesta. Näihin näkökulmiin otetaan tässä tutkielmassa kantaa vielä myöhemmin.

2.3 Muiston poliittisuus

Muiston tai muistin voidaan sanoa olevan poliittinen, kun se on mahdollista ymmärtää symbolisesti, ja kun sillä voidaan sanoa olevan useita tulkintoja tai siihen kohdistetaan odotuksia³⁷. Pelkkä asioiden muistaminen ei siis tee muistista tai muistoista poliittista. Symbolisuus, tulkinnat ja odotukset täyttyvät kaikki esimerkiksi tilanteessa, jossa valtion päämiehet laskevat seppeleen muistomerkille. Seppeleen lasku on symbolinen ele, ja sen voidaan tulkita tarkoittavan montaa asiaa. Merkitystä on esimerkiksi sillä, kuka seppeleen laskee, keitä on paikalla ja mitä kenenkin paikalla olevan voidaan ajatella edustavan. Odotuksia saatetaan myös kohdistaa siihen, että seppeleen lasku muuttaa asenteita tai toimintaa jollain lailla. Muistin sosiaalisuus ja poliittisuus kietoutuvat mielenkiintoisella tavalla yhteen paitsi julkisuuden, myös historian kautta.

Sosiaalisen ja poliittisen muistin rinnalle on syytä nostaa myös virallinen muisti, jolla tarkoitetaan yleisesti hyväksytyjä tulkintoja menneisyydestä. Nämä tulkinnat on hyväksytty esimerkiksi kansakunnan tai jonkin tietyn instituution toimesta.³⁸ Virallisen muistin suhteen muistin käyttö ei ole sattumanvaraista, vaan säädeltyä, mutta käsittelen myöhemmin tätä, jo muistin poliittisuuteen varsin läheisesti viittaavaa ajatusta tarkemmin.

2.4 Muistitutkimus

2.4.1 Historiaa

Muistitutkimus on herättänyt mielenkiintoa tiedeyhteisöissä alasta riippumatta. Muistitutkimuksen nousu erittäin suosituksi tutkimuskohteeksi selittynee osaksi sillä, että sitä voidaan soveltaa niin monelle alalle. Modernin ajan ensimmäisen ”muistisukupolven” aika ajoittuu vuosien 1890 ja 1920 välille. Tuohon aikaan muistitutkimuksessa keskityttiin muistin avulla tapahtuvaan identiteetinmuodostukseen; niin sosiaalisten kuin kulttuurillisten, mutta erityisesti kansallisten identiteettien kehitykseen. Toisen sukupolven muistitutkimus ajoittuu vuosiin 1970 - 1980, ja tällöin

³⁷ Nyyssönen 1999, 121.

³⁸ Makkonen 2006, 249.

mielenkiinto kohdistettiin siihen, kuinka muistin avulla rakentuu muunkinlaisia ryhmiä, kuin identiteettiin perustuvia. Kollektiivinen muistelu ja sen tulokset muodostivat tuolloin ryhmän, jota kutsuttiin ”todistajien” ryhmäksi. Osaksi nimitys johtui siitä, että tekniikan kehittyminen mahdollisti muistojen tallentamisen esimerkiksi videoiden avulla. Luonnollisesti toisen maailmansodan vaikutus näkyi vahvasti toisen sukupolven muistitutkimuksessa. Tämänhetkinen muistitutkimus on edellä mainittujen sukupolvien työn yhdistelyä uusiin kansallisten, ideologisten ja kulttuuristen tutkimusten muotoihin.³⁹

2.4.2 Muistitutkimus tieteenalalla

Kansainvälisen politiikan tutkijat ovat keskittyneet muistitutkimuksessa esimerkiksi muistiin sodasta tai kansanmurhasta, kollektiivisen muistin yhteyteen kulttuurillisen tai kansallisen identiteetin muodostuksessa, tai muistojen muokkaamaan ulko- ja sisäpolitiikkaan⁴⁰. Muistitietotutkimukseen kohdistunutta lisääntyneitä kiinnostusta politiikan alueella on selitetty sillä, että esimerkiksi juutalaisten joukkomurhan kokeneet alkavat olla vähissä ja kansoja halutaan muistuttaa tapahtuneesta ja samalla pyritään estämään se, ettei samankaltaisia asioita enää tapahtuisi^{41, 42}. On totta, että koko maailmaa jollain tavalla järkyttäneen toisen maailmansodan ajan kokeneet alkavat olla iäkkäitä tai jo menehtyneitä, ja tapahtumista haetaan tietoa muistitutkimuksen avulla. Yleisellä tasolla muistitutkimuksen lisääntyneelle mielenkiinnolle voi nähdä myös toisen, enemmän käytännönläheisen syyn. Tietotekniikan kehitys on johtanut siihen, että muistitietoa tallennetaan - kuten jo edellä mainittu – laitteiden ja teknisten apuvälineiden tuella. Ehkäpä teknologian nopea kehittyminen on aiheuttanut pelon siitä, etteivät tallenteet säily tai ettei niitä ole mahdollista vuosikymmenten päästä enää käyttää, ja tämä on tuottanut muistitietotutkimukselle uutta tutkijakuntaa, joka pyrkii paitsi tieteen, myös omakohtaisten kokemustensa avulla edesauttamaan muistitiedon säilymistä. Merkitystä on varmasti myös niillä toisen maailmansodan kokeneiden jälkeläisillä, jotka ovat ymmärtäneet oman asemansa ’todistajien’ tarinoiden ensimmäisinä kuulijoina. Tiede puolestaan ruokkii itse itseään ja muistitietotutkimuksessakin edellisen tutkimuksen tulokset pyritään korvaamaan tai kumoamaan uusilla tiedoilla; sillä kuinka kaikki ”oikeasti” tapahtui. Kun tutkijat pääsevät tiedon lähteille itse ja omakohtaisesti, myös heidän roolinsa muistitutkimuksen nykypäivässä siirtyy kohti ”todistajuutta”. Edellisten lisäksi muistitietotutkimuksen kasvulle on nähty syiksi myös vuosituhannen vaihtuminen ja Euroopan modernisaatio⁴³.

³⁹ Winter 2006, 54 - 61.

⁴⁰ Edkins 2006, 100.

⁴¹ Zehfuss 2006, 216.

⁴² Müller 2002, 14 - 15.

⁴³ Müller 2002, 14 - 15.

Muistiin liittyvän tutkimuksen arvon on jopa syytetty vähentyneen sen suosituimmuuden vuoksi. Kritiikki on kohdistunut erityisesti siihen, että muistitietotutkimuksesta nähdään tulleen pakkomielle, jonka avulla selvitetään esimerkiksi poliittisen elämän tilaa. Toisaalta kritiikki on kohdistunut siihen, että kollektiivisen muistin käsite nähdään hyödyttömänä, tuottamattomana ja jopa vaarallisena. Edellinen on kulttuurillista kritiikkiä, johon sisältyy myös ajatus siitä, että muistitutkimus keskittyy vain menneisyyteen huomioimatta nykyisyyttä. Jälkimmäisen tyyppin kritiikki puolestaan kohdistuu pääasiallisesti teoreettisiin ja metodologisiin näkökulmiin. Kollektiivinen muisti nähdään myös sosiaalisena rakenteena tai 'pelkkänä' historiana ja muisti yksilöllisenä, psykologisena ilmiönä, jolla ei ole roolia menneisyyden representaatioissa.⁴⁴ Muistin on myös syytetty olevan liian epämääräinen ilmiö tutkittavaksi⁴⁵. Toisaalta on todettu, ettei muisti välttämättä tuota vastauksia mutta se antaa syitä esittää kysymyksiä, joiden avulla voidaan haastaa vallassa olevia näkökulmia⁴⁶. Itse pidän tätä jälkimmäistä näkökulmaa varsin relevanttina ja aiheellisena puolustuksena muistiin perustuvan tutkimuksen puolesta, sillä se asettaa paikalleen asettuneet rakenteet ja oletamat kyseenalaisiksi.

Kritiikki muistitutkimusta kohtaan on aiheellista ja tarpeellista sen kehittämisen kannalta. Edellisessä kappaleessa esitetty pelko siitä, että tutkitaan vain historiaa muistin 'nimissä', on varsin aiheellinen. Käsitteiden huolimaton käyttö aiheuttaa sekaannuksia ja historian rooli muistitutkimuksessa jätetään liian usein määrittelemättä. Hyödyttömyydestä ja tuottamattomuudesta lienee mahdollista syyttää melkein mitä tahansa tutkimusta, mutta se, että kollektiivinen muistin määrittely nähdään vaarallisena, on huomionarvoinen näkökulma. Muistitutkimus tuottaa omalta osaltaan uutta muistia, ja kiistanalaiset, arkaluontoiset tai kielletyt muistot saattavat saada tutkimuksen myötä uudenlaisen areenan, jossa niitä käsitellään. Ne, joiden mielestä näille muistoille ei tulisi antaa paikkaa keskusteluissa, voivat ryhtyä varsin voimakkaisiin toimiin omien muistojensa puolustamiseksi. Erityisesti etniset ja pitkäkestoiset konfliktit saattavat hyvinkin saada muistitutkimuksesta uutta materiaalia vihamielisyyksiin. Valtiaat-sarjakuvassa toimittajakin kyseenalaistaa "menneiden kaivelun" järkevyyden ja tuo samalla julki juuri ennakkoluulot ja pelot, jota muistitutkimukseen saattaa liittyä. Pääministeri on kuitenkin ehdottoman varma siitä, että menneisyyttä voi ja kannattaa käyttää nykyisyyden mielikuvien muokkaamisessa. Valtion muu johto saattaisi olla varsin toista mieltä asiasta; suurvallan kehityksessä saattaisi olla myös vaihteita, joita ei enää haluta muistaa tai muistella nykypäivän kontekstissa.

Muistaminen on psykologinen prosessi, mutta sen osuutta tai merkitystä muistitietotutkimuksessa ei voi väheksyä. Se, että muistin lähtökohta on yksilöllinen, ei aseta muistin tutkimusta yhtään

⁴⁴ Bell 2006, 25 – 26.

⁴⁵ Zehfuss 2006, 229.

⁴⁶ Zehfuss 2007, 121.

heikompaan asemaan kuin muitakaan tutkimuskohteita, melkeinpä päinvastoin. Myös psykologinen tiedemaailma on itse esittänyt kritiikkiä muistamisen tutkimista kohtaan, ja argumentit muistamisen tutkimista vastaan liittyivät siihen, onko muistia ylipäättään mahdollista nähdä subjektiivisena ja tietoisena⁴⁷. Keskustelu muistin, muistamisen ja muistojen tutkimuksesta törmää siis usein ennakkoluuloihin ja tutkimusorientaatioiden sekoittumiseen. Tutkimuksen, joka yhdistää muistin ja politiikan on sanottu niin ikään olevan vaarassa jäädä vain ”luetteloksi vapaasti kelluvia representaatioita menneisyydestä”, joiden relevanssista politiikan suhteen ei ole varmuutta⁴⁸. Näistä lähtökohdista muistiin liittyvän tutkimuksen haasteet asettuvat siis uskottavuuden puolelle, ja erityisesti niin, että tulos ei jää yleiselle tasolle. Vain huolellinen käsitteiden määrittely ja yksilöllisen ja kollektiivisen muistin erottelu muistin ja politiikan tutkimuksessa tuottavat harkittua, eriteltyä ja tuloksekasta tutkimusta.

2.5 Muistin politiikkaa ja merkityksiä

2.5.1 Ketkä muistavat?

Muistin poliittisuuden voidaan ajatella olevan teoria tai ajatusrakennelma, jonka avulla maailmaa hahmotetaan. Tutkijat ovat kirjoittaneet muistin politiikasta hieman eri näkökulmista ja esittelen tässä niistä muutamia. Eri näkökulmat ja tutkimuksen kohteet auttavat ymmärtämään muistin politiikan ydintä; sitä mistä siinä on kyse. Heino Nyssönen käytti muistin politiikkaa Unkarin historian tutkimukseen. Nyssönen⁴⁹ näkee muistin politiikan olevan vastauksia seuraaviin kysymyksiin: 1) Ketkä asioita muistavat ja miten? 2) Mikä tai mitkä ovat muistamisen kohteena ja kuinka nämä muistot tulkitaan? 3) Kuinka menneisyyden tekijät on rakennettu tiettyinä aikana?⁵⁰ Toisin sanoen, on tärkeää tunnistaa yksilöllisen ja kollektiivisen muistin ”kantajat”, ja selvittää näiden muistojen historialliset ja sosiaaliset sijainnit⁵¹. Ensimmäisen kysymyksen osalta olennaista on siis muistelijoiden identiteetti ja se, mihin ryhmään he kuuluvat. Sodassa keskenään olleiden valtioiden kansalaiset näkevät samat tilanteet usein varsin toisistaan poikkeavalla tavalla. Myös muistamisen kohteena olevat asiat tulkitaan muistelijoista riippuen eri tavoin; esimerkiksi itsemurhapommittaja näyttäytyy toiselle ihmisryhmälle terroristina, toiselle kunnioitettuna vapaustaistelijana. Tarkoituksellisesti tai huomaamatta menneisyyttä siis muokataan tiettyyn suuntaan. Tällöin voidaan puhua myös menneisyyden hallinnasta tai tarkoituseristä riippuen, myös erilaisten yhteisöjen rakentamisesta⁵². Nyssösen toisen ja kolmannen kysymyksen kohdalla liikutaan sekä fyysisten että abstraktien tilojen ja paikkojen tasolla, sekä kohdistetaan mielenkiinto

⁴⁷ ks. esim. Tulving & LePage 2001, 208.

⁴⁸ Müller 2002, 3.

⁴⁹ 2001, 27.

⁵⁰ ks. myös Bleiker & Hoang 2006, 211 tai Parvikko 2002, 103.

⁵¹ Müller 2002, 3.

⁵² Nyssönen 2001, 26.

itse muistamisen prosessiin. Huomattavaa on, että temporaalisuus on 'ankkuroitu' muistin politiikan ytimeen erityisesti kolmannessa kysymyksessä. Jokin muisto saattaa siis näyttäytyä tässä hetkessä toisenlaisena, kun se näyttäytyy seuraavassa hetkessä.

Huomion kiinnittäminen muistin "kantajiin", muistelijoihin tuottaa ihmisryhmän, jolle jonkin tietyn asian muistaminen tai muisteleminen on tärkeää. Yhteisöjen tai jopa identiteetin rakennus liittyy siis olennaisesti muisteluun ja muistamiseen. Identiteettiä käsitelläänkin tässä tutkielmassa ja sen lisäksi, Nyssösen kysymyksiä apuna käyttäen, keskityn muistin politiikan tutkimuksessa aineiston suhteen erityisesti muistamisen kohteisiin ja näiden muistojen tulkintaan, sekä siihen, kuinka muistin politiikka ilmenee valitun matkailumainonnan ja toisaalta osittain myös itse Karjalan matkailun kautta.

2.5.2 Merkityksellistäminen

Jonathan Boyarin sivuaa muistin politiikkaa etnografisessa tutkimuksessaan, jossa sosiaaliset ulottuvuudet aika ja tila yhdistyvät muistiin ja muistamiseen. Ajan ja tilan määrittelyllä on Boyarinin tekstissä suurin painoarvo, mutta Boyarin pohtii myös esimerkiksi matkustus- ja yhteydenpitovälineiden teknologisen kehittymisen vaikutuksia muistiin⁵³. Boyarin huomauttaakin, että termiä muistin politiikka (politics of memory) käytetään usein tilanteissa, joissa tarkoitetaan menneisyyden valjastamista politiikan käyttöön erityisesti retoriikan avulla. Huomioitavaa on, että muisti voisi myös luoda politiikkaa ja ohjata poliittisia tilanteita omana itsenäisenä voimanaan.⁵⁴ Retoriikan avulla nykyisyyden käyttöön valjastettu menneisyys on usein tietoisesti suunniteltu prosessi, jolla on tarkoituksensa ja päämääränsä, ja tätä Boyarin kritisoikin. Retoriikan avulla saatetaan esimerkiksi vedota ihmisten tunteisiin ja näin saadaan aikaan toivottu lopputulos; esimerkiksi mielipiteisiin vaikuttaminen tai ajattelumallin muutos. Kun muisti ohjaa poliittisia tilanteita omana itsenäisenä voimanaan, voidaan olettaa, että kyse on vapaammin toimivasta, automaattisesta kehityskulusta, jossa ei tietoisesti rakenneta menneisyyden avulla mitään. Kyse on enemmänkin historian tapahtumien luonnollisista seuraamuksista. Edellä esitelty kaksijakoisuus on analyysia muistin käytön tai sen käyttäytymisen seurauksista, mutta muistin politiikan kannalta mielenkiintoista on nimenomaan se, kuinka muistia ja menneisyyttä *käytetään* ja kuinka asioista *tehdään tärkeitä*, työkaluihin sen enempää keskittymättä.

Marianne Liljeström on tutkinut muistin politiikkaa venäläisen historiankirjoituksen kautta. Liljeström näkee muistin ja muistamisen politiikan erityisesti menneisyyden merkityksellistämisenä; tarpeena kertoa asiat siten, kuin ne "oikeasti tapahtuivat"⁵⁵. Tapahtumille siis *annetaan* tietty merkitys tuottamalla kollektiivista muistia esimerkiksi historiankirjoituksen avulla. Auktoriteetilla, vallalla,

⁵³ Boyarin 1994, 3.

⁵⁴ Boyarin 1994, 2.

⁵⁵ Liljeström 2005, 37.

totuuden käsityksillä ja ilmaisutavoilla on erityisen suuri merkitys muistin politiikassa. Liljeström toteaaakin, että ”muistilla on valtaa vain siinä määrin kuin muistavilla ja kirjoittavilla henkilöillä on auktoriteettia ja mahdollisuuksia saada äänensä kuuluviin”.⁵⁶ Muistin politiikan tutkimuksessa keskitytään siis paitsi muistelijoihin, myös muistelun organisoitumiseen, sekä siihen, kuinka yhteiskunta tai muut auktoriteetit asettavat muistelulle rajoja⁵⁷. Toisin sanoen muistin politiikka on eräänlaista muistin ja muiston jalostamista⁵⁸. Vallan ja menneisyyden tulkinnan välistä suhdetta käsitellään tarkemmin myöhemmin omana kokonaisuutenaan, mutta tässä tutkielmassa merkityksellistäminen korostuu erityisesti matkailumainonnassa, ja erityisesti siinä, kuinka matkanjärjestäjä mainontansa avulla ja oman intressinsä vuoksi tekee tietoisesti asioita ja menneitä tapahtumia merkityksellisiksi ja tärkeiksi.

2.5.3 Totuudellisuus

Menneisyyden tapahtumien merkityksellistäminen tapahtuu siis usein todellisen tai kuvitteellisen totuuden kertomisen tai paljastamisen avulla. Historiasta kerrotaan ’totuus’ jotta asiaan saataisiin mahdollisimman monen huomio kiinnitettyä. Zehfuss tutki sotanovellien tapaa käsitellä muistoja ja niiden käyttöä poliittisessa ja julkisessa keskustelussa. Novellien tarinatkin lupaavat paljastaa sodan ”sellaisena kuin se todella oli”, vaikka se on usein vain kirjoittajan näkökulma asiaan⁵⁹. Se, että muistaa, on usein siis todiste siitä, että tietää totuuden⁶⁰. Bet-El puolestaan tutki entisen Jugoslavian konfliktia ja jakaa Zehfussin mielipiteen siitä, että muistin politiikka kietoutuu totuuden kertomiseen. Bet-Elin mukaan sanat ”minä muistan” on vahva argumentti, joka tuo menneisyyden nykyisyyteen. ”Minä muistan” toimii yhdistävänä voimana, kun kyse on lämmöstä ja rakkaudesta, mutta kun kyse on tuhoon ja kuolemaan liittyvistä, henkilökohtaisista tai kansallisista muistoista, nuo sanat ovat vihan ja pelon sanoja, joilla syytetään ja vaaditaan tuomioita. Sanat ”minä muistan” kerrottuna sukupolvelle toisensa jälkeen, muodostavat historiallisen jatkumon, jolla luodaan kollektiivista muistia.⁶¹

Vaikuttaa siis siltä, että se, joka muistaa, omaa valtaa. Totuuden kertominen ja muistaminen viittaavat yhteiskunnalliseen valtaan, jossa päätöksiä tehdään muistin perusteella. Muisti on siis vallan resurssi, jota on mahdollista käyttää poliittisesti hyödyksi. Oletettavasti yksilön ja ryhmän prosessi menneisyyden tapahtumien suhteen on siis erilainen. Tieteenalalle tyypillistä on painottaa kollektiivisen muistin merkitystä, mutta myös yksilöllisen muistin rooli tunnustetaan⁶². Muistin

⁵⁶ Lehtinen. Helsingin Sanomat 23.2.2009.

⁵⁷ Liljeström 2005, 37.

⁵⁸ Liljeström 2005, 52.

⁵⁹ Zehfuss 2007, 155-156.

⁶⁰ Zehfuss 2007, 222.

⁶¹ Bet-El 2002, 206; 211.

⁶² ks. esim. Berger 2002, 79 – 82.

politiikka kytkeytyy siis sekä yksilölliseen että kollektiiviseen muistiin. Koen, että yksilöllinen muisti muodostaa kollektiivisen muistin perustan, ja se tapahtuu erityisesti 'todistajuuden' kautta; kun on mahdollista osoittaa toteen, että muistaa ja on ollut paikalla, kun jotain on tapahtunut, saa oletettavasti myös ryhmän hyväksynnän omalle muistilleen. Todistajuuden rooli siis konstituoii muistajien hierarkkisuu-den. Huomattavaa on silti se, ettei kaikesta 'todistajuuden' kautta muodostetusta muistista tule yleisesti hyväksytyä totuutta, ja myös tämä kytkee muistin poliittisuuteen, ja voidaankin kysyä, miksi yhden muisto on oikeutetumpi kuin toisen, tai miksi jonkun muistosta muodostuu osa kiisteltäviä kollektiivista muistia, mutta toisen ei. Tässä tutkielmassa käytettävän matkailumarkkinoinnin luoma kuva muistoista on harkitusti ja selkeästi vain yksipuoleinen näkökulma muiston oikeutukseen, joten näihin kysymyksiin ei tämän tutkielman puitteissa edes yritetä vastata laajemmin. Vertailukelpoiset aineistot keskenään muodostaisivat tilanteen, jossa muiston oikeutusta olisi mahdollista tutkia perusteellisemmin. Tämän tutkielman aineiston muisti on siis esimerkki oikeutetusta muistosta tai muistista, josta on muodostunut osa kollektiivista muistia.

Edelliseen kappaleeseen viitaten, muistin politiikassa ei kyse ole siis pelkästään poliittisista lähteistä tulleesta tiedosta tai signaaleista, vaan huomio kiinnitetään menneeseen ja sen kokemuksiin myös arkipäiväisten asioiden avulla. Näitä arkipäiväisiä, jokaisen ulottuvilla olevia totuudellisia "merkkejä" eräänlaisesta muistin politiikasta ovat novellien, muiden tekstien ja tarinoiden ohella esimerkiksi muistomerkit ja katujen nimet⁶³. Omaa historiaansa kertovat esimerkiksi Espoon Pohjois-Tapiolan asuinalueen kadut Terijoentie, Suotorpantie, Kivennavantie ja Äyräpääntie, jotka kaikki on nimetty luovutettuun Karjalaan jääneiden paikan nimien mukaan. Mielenkiinto siis halutaan kohdistaa johonkin tiettyyn historialliseen seikkaan, vaikka se ei muistamisen vaikeuden vuoksi kaikilta osin olisi tottakaan; huomattavaa on se, että asiasta on tehty tärkeä, ainakin jollekin ihmisjoukolla⁶⁴. Karjalan paikkojen mukaisesti nimetyt tiet tuovat väistämättä mukanaan mielikuvia, joita Karjalaan liitetään. Perustelut näiden katujen nimeämiseen liittyvät epäilemättä muiston ylläpitämiseen, ja niiden avulla halutaan välittää tietoa jostakin Karjalaan liittyvästä. Se, jolla on ollut mahdollisuus vaikuttaa teiden nimeämiseen, on kokenut Karjalan erikoislaatuisella tavalla tärkeäksi, ja nimennyt Espoossa sijaitsevia paikkoja karjalaisilla nimillä.

Muistin politiikka voi siis ilmetä myös haluna pitää muistoa yllä julkisesti. Vuoden 1918 sotaa koskevan aineistonsa avulla Ulla-Maija Peltonen määrittäi muistin politiikaksi muun muassa erilaiset muistojulkaisut, muistitaulut ja niiden esillä pitämisen tai toisaalta 'vääränlaisen' muiston esillä

⁶³ Nyyssönen 1999, 115.

⁶⁴ Zehfuss 2007, 172.

pitämisestä rankaisemisen.⁶⁵ Vääränlaisesta muistosta rankaiseminen on poikkeuksellisen vahva toimenpide, ja sen soveltaminen käytännössä on vaikeaa. Jotta 'vääränlaisesta' muistosta voidaan rankaista, on oltava tiedossa, millainen 'oikeanlainen' muisto on, ja kuinka epätoivottu muistaminen on sanktioitu. Se, kuka muiston oikeellisuuden määrittelee, on varsin muistin poliittinen kysymys – samoin väärin muistamisen sanktiointi. Rankaisijoiden valikoima voi oletettavasti vaihdella omasta lähipiiristä valtiovaltaan ja rangaistukset sen mukaisesti. Jos valtiovalta osallistuu muistista tai muistoista rankaisemiseen, on kyseessä totalitaristinen toimenpide, jossa ennalta määritellyt muistot pyritään poistamaan. On kuitenkin huomattava, että väärin saatetaan muistaa silloin, kun halutaan välttää sosiaalinen tuomio, joka muistamisesta seuraisi⁶⁶. 'Vääränlaisesta' muistamisesta rankaiseminen saattaa siis johtaa paitsi tietoiseen, myös alitajuiseen muiston muuttamiseen.

2.5.4 Muisti auktoriteettina

Jenny Edkins näkee muistin erilaisten poliittisten auktoriteettien tuottajana, jotka puolestaan muodostavat nykyaikaisen maailman⁶⁷. Tämä ontologinen näkemys siis korostaa muistin roolia tämänpäiväisen maailman elementtien luomisessa. Edkins näkee, että kansakunnan edustama poliittinen auktoriteetti muodostuu siitä, kuinka kansakunta tuo esiin muistonsa, ja mitä se muistaa ja miksi se muistaa. Muistelemisen ja muistamisen tapojen tarkastelulla saa siis käsityksen paitsi poliittisesta yhteisöstä, myös ajallisuudesta ja subjektiivisuudesta jotka sisältyvät poliittiseen auktoriteettiin.⁶⁸ Kansakunnan muistojen objektit; siis kohteet, ja muistojen syy-seuraus-suhde sekä muistelun tapojen tutkiminen tuottaa tietoa yhteiskunnan auktoriteettien ohella myös temporaalisuudesta, joka muistia säätelee. Edkinsin näkökulma on huomionarvoinen siksi, että hän kokoaa poliittisen auktoriteetin hierarkkiseksi rakennelmaksi, joka muodostuu muistin perustalle. Toisaalta todellisuuden rakentumisen on nähty tapahtuvan myös menneiden tapahtumien liittämällä nykyhetken ja tulevaisuuden kontekstiin⁶⁹. Käsitys menneisyydestä rakentuu siis nykyisyyden ja tulevaisuuden perustalle, ja samalla tuotetaan todellisuutta, jossa elämme. Muistin varaan rakennetut kuvat menneisyydestä, tästä hetkestä ja tulevasta muodostavat käsityksemme maailmasta, jossa elämme.

Muistin politiikan tutkimuksen voidaan siis ymmärtää olevan menneisyyteen keskittyvää, mutta nykypäivän tarkasti huomioivaa analyysia siitä, kuinka menneet tekijät vaikuttavat nykyisyydessä. Pelkkä tapahtumien jatkumo ei kuitenkaan riitä, vaan olennaista on se, kuinka tutkittavat asiat, tapahtumat ja tilanteet näyttäytyvät nykypäivässä; siis kuinka niitä tulkitaan ja minkälainen painoarvo kullekin seikalle yksityisesti tai julkisesti annetaan. Juuri yksityisen ja julkisen

⁶⁵ Peltonen 2003, 247 – 249.

⁶⁶ Banaji & Bhaskar 2001, 164.

⁶⁷ Edkins 2006, 101.

⁶⁸ Edkins 2006, 101.

⁶⁹ Parvikko 2002, 95.

muistamisen tai muistelun ero tuottaa muistin politiikkaa. Yksityinen, strukturoimaton muistelu ei juuri johda muuhun kuin perhe- ja ystäväpiirin tiedottamiseen, kun taas suuremman ryhmän tai joukon yhteiset muisti- ja mielikuvat tuottavat muistin politiikan kannalta merkityksellisiä elementtejä. Myöhemmin käsittelen tarkemmin ulottuvuuksia, joiden avulla voidaan arvioida menneisyyden 'tavallisen' muistelun ja muistin politiikan suhdetta.

2.6 Menneisyys – mennyttä vai tulevaa?

Sarjakuvassa toimittaja kyseenalaistaa historian tapahtumien 'kaivelun' ja pitää sitä tarpeettomana. Ajoittain pelkästään menneeseen suuntautuva muistelu saattaakin vaikuttaa pelkältä vanhojen asioiden kaivelulta, pyörittelyltä ja jopa kaipuulta, jolla ei ole kosketuksia nykypäivään. Muistin politiikalle menneet tapahtumat ovat kuitenkin polttoaine, joka pitää keskustelun ja toiminnan 'liekissä'. Kyse on siis siitä, kuinka muistoja menneestä ohjaillaan ja kuinka niitä käytetään hyödyksi. Muistelun kohteena oleva 'mennyt aika' voidaan käsittää kaikeksi tästä hetkestä taaksepäin. Menneisyydellä on myös ominaisuuksia, jotka vaikuttavat siihen, kuinka se muistetaan. Käsittelen seuraavassa menneisyyden ja historian ominaispiirteitä, jotka muokkaavat muistelutyötä.

Muistitutkimuksessa menneen ajan käsitteet ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Käsitteitä *historia* ja *menneisyys* käytetään helposti toistensa synonyymeinä ilman, että niiden perimmäisiin ominaisuuksiin on sen paremmin paneuduttu. On siis syytä kiinnittää hetkeksi huomio näiden kahden, jo tässäkin tutkielmassa runsaasti käytettyjen käsitteiden eroon. On sanottu, että menneisyydellä tarkoitetaan kaikkia menneitä kokemuksia - joka ikistä tekoa ja tapahtumaa joka on koettu - siis joka ikistä askelta, jonka maanviljelijä toisensa jälkeen on ottanut, jokaista laskun maksua, jokaista syötyä ateriaa ja niin edelleen, aina merkitykseltään vähäisimpäänkin tapahtumaan. Historia, puolestaan, pyrkii irrottamaan menneisyydestä organisoidun osan, jonka avulla yritetään ymmärtää miksi kaikki tapahtui niin kuin tapahtui. Menneisyyden totaalisuus aiheuttaa myös sen, ettei siitä ole koskaan historiankaan avulla mahdollista saada täydellistä selkoa.⁷⁰ Lyhyesti sanottuna historia on siis ihmisen pyrkimystä menneisyyden organisointiin. Nyyssönen näkee historian niin ikään "valittuna menneisyydestä" ja "historioitsijoiden kirjoittamana"⁷¹. Menneisyys näyttäytyy siis jonkinlaisena suunnattoman suurena kokonaisuutena, josta historian avulla 'katkotaan' osia lähempään tarkasteluun. Historian alisteisuus menneisyydelle kuvaa myös sitä, että menneisyys koetaan yleisesti, mutta historia on vain tieteen 'omaisuutta' ja sitä kautta myös tieteen tulosta. Menneisyys, nykyisyys ja tulevaisuus tulisikin ymmärtää yhtenä jatkumona, jotta historian tutkimus olisi mahdollista⁷². Koska ajan kulua kuvataan usein jonkun

⁷⁰ Martin 2004, 13.

⁷¹ Nyyssönen 1999, 34.

⁷² Martin 2004, 147.

kuvion avulla, jatkumon hahmottaminen puolestaan on yksilöllistä; yksi näkee sen ikuisuuteen jatkuvana janana, toinen rengasmaisena kehänä. Menneisyyden ja historian suhteen hahmottelu täytyy jokaisen tehdä näiden omien aikakäsitysten sisään.

Menneisyyden ajoittuminen tästä hetkestä taaksepäin on prosessi joka voidaan todeta vain takautuvasti. Menneisyys rasittaa nykyhetkeä ja siis määrittyy vain nykyisyyden avulla. Menneisyys myös muuttuu ja se muistetaan nykyisyyden tietojen ja kokemusten avulla.⁷³ Lukutaidottomat yhteisötkin muokkaavat menneisyyttään nykyisyyteen yhteensopivaksi⁷⁴, eli nykyisyys paitsi vaikuttaa menneisyyden ymmärtämiseen, myös sen representaatioon. Myös filosofi George Santayanan sanat "ne, jotka unohtavat menneisyyden, joutuvat elämään sen uudelleen"⁷⁵ kertovat menneisyyden olemuksesta vääjäämättömästi elämään vaikuttavana ja muistelemaan pakottavana. Menneisyyttä ei sovi unohtaa, sillä ne jotka pyrkivät tekemään niin, löytävät tämän ajatuksen mukaan asiat edestään. Menneisyyden vaikutusta nykypäivään on siis mahdotonta kiistää tai kieltää.

Menneisyyden sijoittaminen temporaalisuuteen, ajallisuuteen, vaihtelee kulttuurista toiseen. Eurooppalaisessa kulttuuripiirissä aikakäsitys on lineaarinen ja menneisyyttä seuraa nykyisyys, jonka jälkeen saapuu tulevaisuus.⁷⁶ Edellisessä kappaleessa olevia ajatuksia onkin aiheellista tarkastella myös tästä näkökulmasta. Jos menneisyys koetaan lineaarisesti, jo takana olevaksi, on selvää, että se voi näyttäytyä painolastina, ja sen taakse jättäminen tulevaisuuden vuoksi on järkevää. Toisaalta taas sanonnankin mukaisesti "aika kultaa muistot" ja menneisyyden tapahtumat muokkaantuvat mielessä mukavammiksi kuin ne olivatkaan. Jos menneisyys on jo taakse jätettyä, siihen ei tarvitse keskittyä enää nykyisyyden määrittämisen jälkeen. Olkoonkin, että menneisyys rasittaa ja määrittää nykyisyyttä, mutta sen on jo kerran koettua, takanapäin.

Jos aikakäsityksemme olisi lineaarisen sijaan syklinen, jossa selvää alkua ja loppua ei ole, menneisyys olisi vielä joskus tulevaisuutta. Santayanan ajatus menneisyyden uudelleen elämisestä mukailee pikemminkin syklistä kuin lineaarista aikakäsitystä. Mielenkiintoinen on myös ajatus paluusta menneeseen; jos menneisyys koetaan parempana kuin nykyisyys, haave ajankulun kääntymisestä taistelee lineaarista aikakäsitystä vastaan. En malta olla ottamatta tähän esimerkkiä Karjalasta. "Karjala takaisin" -ajatus mukailee mielestäni syklistä aikakäsitystä, jossa paluu Karjalaan näyttäytyy onnellisen ajan paluuna; paluuna menneeseen aikaan; siihen kun 'kaikki' Karjalassa oli hyvin. Myös analogioiden, samankaltaisuuksien, etsiminen menneisyyden tai

⁷³ Zehfuss 2007, 178.

⁷⁴ Ross & Wilson 2001, 233.

⁷⁵ Tutu 2001, 45.

⁷⁶ Edkins 2003, 34.

historian ja nykyisyyden tapahtumista on mielestäni osoitus syklisestä ajatusmallista; jokin asia ei ole tapahtunut vain kerran ja jäänyt menneeseen, vaan se tapahtuu taas ja menneisyys tai historia ikään kuin toistaa itseään.

Aikakäsitys voidaan jakaa myös luonnolliseen ja historialliseen aikaan, jossa luonnollinen aika ei ole lainkaan sidottu nykyiseen aikakäsitykseen, vaan ajan kulua mitataan luonnossa tapahtuvien tapahtumien avulla. Silmänräpäys tai siivenisku ovat esimerkkejä luonnollisesta ajasta. Historiallinen aika puolestaan on sidottu sosiaalisiin ja poliittisiin tekoihin ja niiden instituutioihin ja organisaatioihin. Historiallisia aikoja on yhtäaikaisesti useita ja ne kerrostuvat toistensa päälle limittäin.⁷⁷ Historiallinen aika itsessään sisältää poliittisen elementin, sillä se mitä historiallisen ajan kerrostumista halutaan muistaa, käyttää tai 'kaivella', vaikuttaa siihen, kuinka menneisyys näyttäytyy nykyisyydessä. Mennyt ajanjakso muodostuu poliittiseksi sen perusteella, mitä, ja toisaalta miten, historiallisen ajan kerrostumaa milloinkin tarkastellaan. Sama ajanjakso siis muodostaa kerrostumien vuoksi eri muistajien kesken hyvin erilaisia tulkintoja, ja juuri tämä vaikuttaa ajan poliittisuuteen, eli siihen, kuinka mennyttä pyritään käyttämään.

2.7 Muistuttaminen ja unohduttaminen

2.7.1 Sitä tikulla silmään, joka vanhoja muistelee!

Muistelu on osa muistin käyttöä; vanhoja asioiden mieliin palauttamista, mentaalisten matkamuistojen penkomista säilytyslaatikostaan. Sanonta kehottaa rankaisemaan vanhojen asioiden muistelijaa varsin kivuliaalla tavalla. Olisiko 'silmän tikuttamisen' perimmäisenä tarkoituksena ollut jopa muistelijan yhden aistin eliminoiminen; se, ettei muistelijä enää ainakaan näkökyvyllään keräisi muistitietoa? Pääajatuksena sanonnassa kuitenkin lienee se, että menneet ajat ovat menneitä ja tärkeämpää olisi keskittyä nykyisyyteen tai tulevaan. Kuitenkin varsin usein meillä on tapana muistella menneitä, peilata nykyisyyttämme menneisyyteen ja samalla hahmotella myös tulevaisuutta. Historia elää kanssamme ja mukanaamme, joskus tietoisesti, joskus taas tahtomattamme. Menneisyys välittyy esimerkiksi kertojien, kertomusten, tarinoiden, valokuvien, perinteiden, tapojen, sanomalehtien tai muiden tallenteiden avulla. Listaa voisi jatkaa loputtomiin, sillä jokaisella on oma tiedonvälitystapansa, jolla on saanut tietoa menneisyydestään. Muistin politiikan kannalta pelkät muisti, muistaminen tai muistelemine eivät aina ole tarkastelun keskiössä. Tulevissa kappaleissa esittelen muistin muita käyttötapoja, jotka vaikuttavat siihen, kuinka mennyttä käytetään nykyisyyden muokkaamisessa.

⁷⁷ Koselleck 2002, 103; 110.

Muistaminen voidaan määritellä tapahtumaksi, jossa ollaan tässä hetkessä tietoisia kokemuksesta, joka tapahtui aiemmin⁷⁸. Muistaminen rakentuu mieleen järjestellystä menneisyyden reaktio- tai kokemusmassasta ja merkittävistä yksityiskohdista, jotka yhdessä ilmaistaan kuvina tai kielellisesti⁷⁹. Reaktio- tai kokemusmassa oletettavasti viittaa aivojen käsittelemään tietoon; siis muistoihin. Tämän tarkemmin muistin toiminnan fysiologiseen prosessiin ei tässä tutkielmassa keskitytä, mutta on tärkeää havaita, että tuotamme aivoillemme tätä kokemusmassaa joka ikinen hetki. Huomattavaa on jälleen myös se hetkellisyys, joka muistamiseen liittyy; kun reaktio- ja kokemusmassa luodaan, se tapahtuu tietynä hetkenä, samoin kuin niiden ilmaiseminenkin. Muistaminen ei koskaan tapahdu tyhjiössä, vaan senhetkinen todellisuus muokkaa sitä, samoin kuin hetki, jolloin muistaminen tuodaan julki.

Muistaminen voidaan jakaa historialliseen kokemukseen (tunnemuisto) ja historialliseen tietoisuuteen (harkittu muisto). Nämä toisilleen vastakkaiset muistot muotoutuvat sosiaalisissa ja historiallis-kulttuurisissa konteksteissa. Historiallinen kokemus liittyy mentaaliin syvärakenteisiin, historiallinen tietoisuus puolestaan ideologiaan. Historiallinen kokemus viittaa siis yksilöllisiin ja yksityisiin muistoihin ja historiallinen tietoisuus kollektiivisiin ja julkisiin muistoihin. Näin ollen juuri historiallinen tietoisuus kytkeytyy muistin politiikkaan⁸⁰. Historiallisen tietoisuuden on myös nähty helpottavan arviointia siitä, mitkä asiat menneisyydestä pyritään välittämään jälkipolville⁸¹. Useat, yhtenevät yksilölliset muistot voivat taas muodostaa kollektiivisia ja julkisia muistoja. Oletettavasti historiallinen kokemus siis saattaa esimerkiksi julki tullessaan muodostua historialliseksi tietoisuudeksi, jos useampi muistelijä muistaa tai kokee menneet tapahtumat samalla tavalla.

2.7.2 Unohtaminen

Muistamisen vastakohta on unohtaminen, ja unohtamisella on varsin merkityksellinen osa muistin toiminnassa. Unohtamisella tarkoitetaan muistin rappioitumista tai 'karkaamista' tietoisesta tajunnasta⁸². Unohtunut merkitsee tilanteesta riippuen huomiotta jättämistä, laiminlyöntiä tai joskus jopa anteeksiantoa. Unohtunut myös viittaa asiaan, jota ei enää ole olemassa, tai prosessiin, joka on läpikäyty unohtamisen saavuttamiseksi. Huomio voidaan kiinnittää myös siihen, miksi jokin asia on unohtunut, tai kenen näkökulmasta asia on unohtunut tai vaikuttaa unohtuneelta.⁸³ Unohtaminen voi siis olla aktiivista tai passiivista; toivottua tai vahingossa tapahtunutta. Ikävät asiat *halutaan* unohtaa, kun taas asiat, joilla ei ole merkitystä, unohtuvat itseksensä. Itsekseen tapahtuvista unohduksista kutsun positiiviseksi unohdukseksi sitä, mikä tapahtuu unohtajan

⁷⁸ Tulving & LePage 2001, 208.

⁷⁹ Westbury & Dennett 2001, 19.

⁸⁰ Peltonen 2003, 20.

⁸¹ Parvikko 2002, 103.

⁸² McCullough et al. 2000, 8.

⁸³ Nyyssönen 2001, 27 - 28.

onneksi ja negatiiviseksi unohdukseksi sitä, joka aiheuttaa unohtajalle ei-toivottuja tapahtumasarjoja, kuten esimerkiksi lisätyötä, päänvaivaa tai resurssien kuluja. Positiivinen unohdus tuo siis helpotuksen, negatiivinen unohdus vaatii ylimääräisiä ponnisteluja.

Muistin politiikan suhteen merkitystä on juuri aktiivisella, tietoisella unohtamisella, sillä se tapahtuu aina jonkun toimesta. Joku siis tekee päätöksen unohtamisesta ja pyrkii päämääräänsä erilaisten tekojen avulla. Henkilökohtainen päätös unohtaa eroaa luonnollisesti kollektiivisesta päätöksestä unohtaa paitsi mittasuhteillaan, myös poliittisuuden asteellaan. Jos yksilö haluaa unohtaa jotain, tarvitaan unohdusta vaativiin toimenpiteisiin vain henkilö itse. Jos jokin ryhmä tai yhteisö haluaa unohtaa jotain, on toimenpiteistä sovittava yhdessä ja sitouduttava siihen, että kukin tekee oman osuutensa, kuten kaikissa muissakin yhteisten päämäärien toimissa. Näen siis, että poliittisuuden aste unohtamisen suhteen muuttuu heti, silloin kun kyse on ryhmästä yksilön sijaan. Yksilö voi luonnollisesti olla tapahtumien alulle panija, mutta varsinainen poliittinen merkitys korostuu ryhmän toimiessa kohti yhteistä päämäärää.

Unohtaminen on nähty myös tulevaisuuden vaarantamisena⁸⁴ ja tämä näkökulma korostaa tapahtumien muistamisen tärkeyttä – ajatus joka siis jo itsessään on varsin muistinpoliittinen! Se, ettei saa tai voi unohtaa, on vaatimus muistamisen puolesta ja siksi säädely ja ohjattu prosessi, jolla pyritään johonkin päämäärään. Jos unohtaminen nähdään tulevaisuuden vaarantamisena, muistamisen odotetaan vastaavasti 'pelastavan' tulevaisuus. Unohtaminen olisi siis tietoista riskinottoa tulevaisuuden kustannuksella. Luonnollisesti se, että unohtaminen nähdään tulevaisuuden vaarantamisena, riippuu asiayhteydestään. Unohtamisen ei voida aina olettaa tarkoittavan riskinottoa, vaan se on vain yksi monista näkökulmista, jolla unohtamista – ja sen seurauksia - voidaan prosessina arvioida.

2.7.3 Muistaminen ja unohtaminen aktiivisina toimina

Toisaalta voidaan myös nähdä niin, että muistaminen ja unohtaminen eivät ole toistensa vastakohtia, vaan toisilleen tärkeät tapahtumat, jotka tapahtuvat aina samaan aikaan. Muistaminen riippuu unohtamisesta ja on siis aina 'leimattu' osaksi myös unohtamisella.⁸⁵ Voidakseen siis muistaa, on ensin unohdettava, mutta myös toisinpäin. Koska muistaminen on eräänlaista mieleen palauttamista, on muistettavan seikan siis tarvinnut ensin poistua mielestä niin, että se joudutaan sinne takaisin etsimään. Jotta taas voisi unohtaa, on asian ensin oltava mieleen palautettuna, ja vasta sen jälkeen sen voi sieltä poistaa.

Muistamista ja unohtamista aktiivisempia toimia ovat muistuttaminen (reminding) ja unohduttaminen (making to forget), ja tarkoituksiperistä riippuen käytetään jompaakumpaa edellä

⁸⁴ Bell 2006, 23.

⁸⁵ Zehfuss 2007, 71.

mainituista keinoista muistiin vaikuttamiseksi. Unohduttaminen viittaa asian tarkoitukselliseen unohtamiseen, joka voi tapahtua esimerkiksi vaikenemisen ja asian käsittelemättä jättämisen avulla. Unohduttamiseen pyrkiviä aktiivisia toimenpiteitä ovat myös esimerkiksi kieltäminen ja sensuuri.⁸⁶ Puhutaan myös menneisyyden suodatetusta muistamisesta⁸⁷, jonka tosin sisällyttäisiin unohduttamisen käsitteeseen. Unohduttamiseen viittaava termi ”muistin puhdistus”⁸⁸ kertoo unohduttamisesta olennaisen; muisti pyritään puhdistamaan; aivan kuin sen sisältö olisi likaa, josta on päästävä eroon. Muistuttaminen puolestaan vaatii halua pitää muistia ja muistoa yllä, sekä konkreettisia toimenpiteitä tämän ylläpidon saavuttamiseksi. Esimerkiksi muistelu ja erilaiset muistojuhlat voidaan lukea muistuttamisen piiriin toiminnan tietoisien luonteen vuoksi. Unohduttaminen ja muistuttaminen vaativat siis poliittista aktiivisuutta toisin kuin pelkkä muistaminen ja unohtaminen. Muistuttamisen avulla onkin usein tarkoitus ”avata menneisyys” uudelleen.⁸⁹ Menneisyyden avaamisella voidaan tarkoittaa esimerkiksi menneiden tapahtumien valjastamista poliittisen agendan käyttöön. Esimerkkinä tästä voisi olla vaikkapa niin kutsutun ’Tiitisen listan’ julkistamisen vaatimus.

Muistuttamisen arvoisen tapahtuman voidaan nähdä olevan myös keino horjuttaa senhetkistä, voimassaolevaa järjestystä esimerkiksi yhteiskunnassa tai vallankäytössä. Traumaattiset tapahtumat luovat hetkeksi avoimen ilmapiirin, jossa yhteiskunnassa vallitseva järjestys sekoittuu hetkeksi⁹⁰ tai tarjoaa mahdollisuuden poliittiseen vaikuttamiseen⁹¹. Esimerkiksi valtiota kohdannut katastrofi yhdistää aikaisemmin riitaisat ryhmittymät tai onnettomuus lieventää poliittisia kiistoja tai siirtää ne syrjemmälle. Puolan valtionjohdon uhreja vaatinut lento-onnettomuus kevättälvella 2010 on oiva esimerkki edellisestä; traumaattisen tapahtuman toivottiin yhdistävän kansaa, ja toisaalta myös valtioita, ja lieventävän mahdollisia jännitteitä, joita niiden välillä esiintyi. Tätä avoimen ilmapiirin hetkeä traumaattisen tapahtuman jälkeen on kutsuttu myös poliittiseksi trauma-ajaksi⁹². Edkins ei ole eritellyt muistuttamista ja unohduttamista erillisiksi tapahtumiksi, vaan jaottelee muistin käytön joko asioiden sulkemiseksi tai asioiden avoinna pitämiseksi. Asioiden sulkemisella viitataan muistamiseen, joka tapahtuu yksinkertaisesti vain suoraviivaisten narratiivien avulla ja avoinna pitämisellä taas edellä mainittuun avoimen politiikan aikaan⁹³. Edkinsin näkökulma on osittain harhaanjohtava, sillä asioiden sulkemisella voisi olettaa tarkoitettavan unohduttamista, ei muistamista. Asioiden sulkeminen tässä tapauksessa viittaa siis asioiden muistamiseen vain

⁸⁶ Nyysönen 2001, 27 – 28 ja 1999, 41.

⁸⁷ Raivo 2007b, 270.

⁸⁸ Snellman. Helsingin Sanomat 24.12.2000.

⁸⁹ Nyysönen 2001, 27 – 28 ja 1999, 41.

⁹⁰ Edkins 2006, 107 – 108.

⁹¹ Edkins 2006, 101.

⁹² Edkins 2006, 108.

⁹³ Edkins 2006, 108.

tietyllä tavalla, jossa muille näkökulmille ei juuri anneta tilaa. Muistaminenkin voi omalta osaltaan toimia siis unohduttamisena.

Muistuttamisen tai unohduttamisen painottaminen johtaa myös keskusteluun siitä, olisiko esimerkiksi kansojen helpompaa menneisyytensä kanssa, jos menneisyys pyrittäisiin muistamaan toisin, tai vastaavasti unohtamaan täysin. Stürmer onkin todennut, että maassa, jossa ei ole muistia, mikä tahansa on mahdollista.⁹⁴ Unohduttamiseen pyrkiminen viittaa mielestäni osaltaan siihen, ettei analogioita haluttaisi tai voitaisi käyttää hyväksi nykyisyyden arvioinnissa. Muistin ja menneisyyden suhteen analogialla tarkoitetaan esimerkiksi historian tapahtumien vertaamista nykypäivään; yhteneväisyyksien ja samankaltaisuuksien hakemista⁹⁵. Jos historian tapahtumat siis pyritään järjestelmällisesti unohtamaan tai jopa unohduttamaan, voidaanko ajatella, että nykyisyydessä olisi jotain, joka historian analogisuutensa vuoksi vaikeuttaisi tapahtumien kulkua? Olisiko siis esimerkiksi niin, että nykyisyyden tapahtuma muistuttaisi liikaa menneisyyden epämiellyttävää tai seuraamuksiltaan arveluttavaa tapahtumaa?

2.7.4 Muistuttamisen ja unohduttamisen päämääriä

Analogioiden temporaalisuutta käsiteltiin jo aiemmin, mutta tarkempi paneutuminen aiheeseen lienee vielä aiheellista. Analogiat ovat varsin tavallisia tilanteissa, joissa pyritään poliittiseen vaikuttamiseen⁹⁶. Menneisyyttä ja nykyisyyttä verrataan keskenään, ja muistutetaan siitä, kuinka vastaavassa tilanteessa aiemmin tapahtumat seurasivat toisiaan, ja mitä siitä seurasi. Menneisyyden tapahtumista tulisi siis ottaa 'opiksi'⁹⁷. Analogioiden rooli päätöksenteossa on mielestäni kuitenkin varsin luonnollinen; niiden avulla on mahdollista punnita ratkaisuvaihtoehtoja tilanteessa, josta on jo jonkinlaista kokemusta. Oman elämän päätöksiäkin tehdään aikaisempien, vastaavien kokemusten avulla. Analogioissa ei siis sinällään ole mitään poliittista; poliittisiksi ne muodostuvat vasta sitten, kun niillä pyritään vaikuttamaan, tai kun niiden avulla muistutetaan jostakin. Zehfuss⁹⁸ huomauttaa kuitenkin, että analogioihin vetoaminen poliittisissa tilanteissa on kyseenalaista paitsi siksi, että tulkinnat menneisyydestä saattavat olla ristiriitaisia, mutta myös siksi, että muistikuvia on vaikea todistaa oikeiksi nykyisyydessä. Zehfussin kritiikki kohdistuu siis muistin ja menneisyyden avulla tapahtuvan poliittisen vaikuttamisen suhteeseen.

Muistiin aktiivisilla toimilla vaikuttaminen näyttäytyy helposti, ja edellisissä esimerkeissäkin, negatiivisten asioiden peittelynä tai esiintuomisena; historia tai menneisyys näyttäytyy unohduttamisen vuoksi jotenkin arveluttavana tai ei-haluttuna. Myös muistuttamisella saattaa olla

⁹⁴ Zehfuss 2007, 38 – 39.

⁹⁵ Nyyssönen 1999, 188 – 189.

⁹⁶ vrt. Müller 2002, 27.

⁹⁷ Zehfuss 2006, 216.

⁹⁸ 2007, 59.

'rakkikoiramainen' olemus; vanhoista asioista 'räksytetään' niin kauan, että joku kiinnittää asiaan huomionsa. Unohduttaminen epäilemättä liittyykin negatiivisiin asioihin, sillä positiivisia asioita halutaan harvemmin unohtaa. On tärkeää kuitenkin huomata, että muistuttaminen sitä vastoin voi olla myös positiivisten asioiden puolesta puhumista, ja toimia samalla esimerkiksi yhteenkuuluvuuden tunnetta lisäävänä, yhteisöllisyyttä tukevana toimenä⁹⁹. Muistuttamalla voidaan siis pyrkiä myös iloisten, onnekkaiden tai jopa voitokkaiden tapahtumien muisteluun ja niiden käyttöön esimerkiksi päätöksenteossa. Katujen ja julkisten rakennusten nimeämisellä ja muistomerkeillä tarkoitus olisikin siis synnyttää myönteistä muistelua kostonhalun sijaan¹⁰⁰.

2.7.4.1 Esimerkkejä muistuttamisesta: anteeksipyynnön vaatimus ja anteeksianto

Valtiat-sarjakuvan pääministeri kertoo toimittajalle innostuneesti, että englantilaiset vaativat anteeksipyyntöä tapahtumista, jotka ovat tapahtuneet jo viikinkiajoilla. Menneiden tapahtumien vuoksi myös pahoitteluja odotellaan ympäri maailman. Muistuttamisen ja unohduttamisen ohella anteeksipyynnön tai pahoittelun vaatiminen on siis eräs tavoista, jolla vanhoja tapahtumia nostetaan julkiseen keskusteluun tai poliittiselle agendalle, ja samalla asiaan saadaan kohdistettua julkista mielenkiintoa sekä mahdollistetaan asian vieminen uusille foorumeille. Hieman yllättäen sarjakuvassa anteeksipyynnön vaatimuksen kohteena oleminen onkin kunnia-asia, kun tavallisesti siinä asemassa on ainakin esitettävä nöyrää ja katuva. Sarjakuvan pääministeri kokee anteeksipyyntövaatimuksen olevan todiste suurvalta-asemasta, muttei ehkä ymmärrä sen poliittisia tarkoituksia.

Anteeksipyyntö kytkeytyy muistamiseen, sillä se edellyttää muistamista, ja on ainakin osittain kommunikatiivinen ja retorinen teko¹⁰¹. Kun anteeksipyynnön lähtökohtana ovat muut ihmiset, anteeksipyynnön julkinen ja sosiaalinen merkitys, ja sitä kautta myös toiminnan poliittisuus, korostuvat¹⁰². Anteeksipyyntöä vaatimalla voidaan vedota paitsi tunteisiin, myös menneisyyden tapahtumien uudelleen käsittelyyn. Suomi, esimerkiksi, on pyytänyt anteeksi vuonna 2000 kahdeksan juutalaisen lähettämistä Saksaan toisen maailmansodan aikana. Anteeksipyyntö tapahtui muistomerkin paljastustilaisuudessa ja sitä perusteltiin eurooppalaiseen arvoyhteisöön kuulumisella.¹⁰³ Suomen anteeksipyyntö juutalaisten suhteen vaikuttaa oman menneisyytemme kannalta erikoiselta, mutta sen perustelu ohjaa anteeksipyyntöjen tarkoituksen lähteille. Poliittisessa anteeksipyynnössä kyse ei nimittäin ole tunteista, vaan pyrkimyksestä saavuttaa jokin tietty tarkoitus¹⁰⁴. Poliittisen anteeksipyynnön avulla ei siis pyritä niinkään menneiden tapahtumien

⁹⁹ Nyssönen 1999, 40.

¹⁰⁰ Tutu 1999, 80.

¹⁰¹ Griswold 2007, 50.

¹⁰² ks. myös Exline & Baumeister 2000, 134.

¹⁰³ Snellman. Helsingin Sanomat 24.12.2000.

¹⁰⁴ Griswold 2007, 141-142.

oikaisuun tai pahoitteluun, vaan erilaisiin päämääriin, joita anteeksipyynnön avulla voidaan saavuttaa. Näitä päämääriä voivat olla esimerkiksi erilaiset toiminnan muutokset, kuten rauhallisempi rinnakkaiselo esimerkiksi kahden kansan välillä, terrorismin vähentyminen tai poliittisen ilmapiirin parantuminen. Poliittisen anteeksipyynnön merkitys on siis varsin symbolinen, varsinkin kun se toteutetaan usein oletettujen syyllisten puolesta¹⁰⁵, ja se voidaan tehdä myös valtiolle¹⁰⁶. Poliittisen anteeksipyynnön erottaa ihmisten välisistä anteeksipyynnöistä myös se, että siihen liittyvät usein raha, vastuunalaisuus ja valta. Poliittisen anteeksipyynnön seurauksia on myös vaikea ennustaa.¹⁰⁷

Anteeksipyyntöä taas seuraa yleensä anteeksianto, tai ainakin keskustelu siitä, voidaanko asiassa edetä. Anteeksiannolla, niin ikään, on varsin erilaisia käsitteitä. Poliittisella anteeksiannolla tarkoitetaan esimerkiksi hallituksen jäsenen armahdusta tai voittoisan valtion päätöstä olla rankaisematta hävinnyttä. Poliittinen anteeksianto ei edellytä paheksunnasta tai kaunasta luopumista.¹⁰⁸ Erilaisten termien käyttö anteeksiannon ympärillä on varsin laajaa ja aiheuttaa jo sinällään epäselvyyksiä. Suomenkielinen termistö häviää englanninkielisille vastineille määrällään, sillä englanninkielisissä määritelmässä anteeksiannon kanssa rinnastetaan esimerkiksi lainopillinen termi *pardoning*, rikkomuksen oikeutus *condoning*, hyvästä syystä toteutetun rikkomuksen anteeksianto *excusing*, tietoisuudesta 'karkaaminen'; unohtaminen *forgetting*, sekä haluttomuuden havaita aiheutettuja vaurioita *denying*. Myös sovittelu tai sovinto, *reconciliation*, mainitaan.¹⁰⁹

Muistin kannalta tarkasteltuna näistä vaihtoehdoista läheisin on muistin vastakohta; tarkoituksellinen tai tahaton unohtaminen (*forgetting*). Unohtamisen toinen merkitys on siis anteeksianto ja se tekee anteeksipyynnöstä ja anteeksiannosta muistin politiikan kannalta mielenkiintoisen¹¹⁰. Jos jokin asia näyttäisi olevan unohdettu, voidaanko silloin myös sanoa, että se on anteeksi annettu? Tai toisaalta, voidaanko jokin asia pyrkiä unohtamaan siksi, ettei sitä tarvitsisi käsitellä ja ehkä pyydellä anteeksi? Jos taas kaunasta luopumista ei edellytetä, onko anteeksipyynnöstä tai -annosta mitään hyötyä? Etelä-Afrikan ihmisoikeusrikkomuksia selvittäneen totuus- ja sovituskomission puheenjohtaja Desmond Tutu arvioi anteeksiantamista kokemustensa perusteella, ja kieltää, että anteeksiantaminen tarkoittaisi samaa kuin unohtaminen. Päinvastoin; anteeksiantaminen edellyttää muistamista¹¹¹ ja asian mielessä pitämistä siksi, ettei menneisyys toistuisi enää uudelleen. Anteeksiantaminen ei myöskään tarkoita asioiden muuttamista toiseksi

¹⁰⁵ Griswold 2007, 140.

¹⁰⁶ Griswold 2007, xvii.

¹⁰⁷ Griswold 2007, 139.

¹⁰⁸ Griswold 2007, xviii – xix.

¹⁰⁹ McCullough et al. 2000, 8.

¹¹⁰ Nyssönen 2001, 28.

¹¹¹ Newberg et al. 2000, 96.

kuin ne ovat; anteeksianto saattaa joskus hetkellisesti jopa pahentaa asioita.¹¹² Peltonen lainaa Jacques Derridaa ja määrittelee, ettei anteeksianto siis ole 'puhdas' silloin, kun se tehdään sosiaalisen, kansallisen, poliittisen tai psykologisen vakiinnuttamisen vuoksi tai kun sen on tarkoitus toimia muistamisena. Tärkeää on siis eritellä se, kuka pyytää anteeksiantoa, keneltä sitä pyydetään ja minkä vuoksi.¹¹³

Muistin politiikan kannalta tarkasteltuna anteeksipyyntöön ja -antoon voidaan kohdistaa tulkintoja ja odotuksia voidaan milloin vain, mutta teon symbolisuus erottaa anteeksipyyntöä psykologisen prosessin ja julkisen prosessin toisistaan. Symbolinen anteeksipyyntö tapahtuu siis julkisella areenalla ja tekee sen poliittiseksi. Muistuttamisen kannalta erityislaatuista on se, että anteeksipyyntöön vaatimus nousee tärkeämmäksi kuin itse anteeksipyyttäminen. Anteeksipyyntöön vaatimuksesta tehdään siis 'poliittinen työkalu', jonka avulla anteeksipyydettyään, menneeseen asiaan saadaan kohdistettua huomiota, ja jonka avulla voidaan saada sija keskustelussa, jossa se ei muuten olisi mahdollista. Poliittisen anteeksiannon taas ei edellytetä tuovan anteeksipyyntöprosessin kohteena olevaan asiaan minkäänlaista ratkaisua, sillä kaunasta luopumista ei odoteta. Toisin sanoen, poliittinen anteeksipyyntövelvoite ja anteeksianto ovat keinoja tuoda menneisyyden tapahtumat nykyisyyden keskusteluun, ja ovat näin ollen osa muistinpoliittista tematiikkaa. Tähän palataan analyysiosiossa tarkemmin.

2.8 Kuka muistelua ohjaa?

Valtiat-sarjakuvan pääministeri onnistuu sivuamaan muistin politiikan erästä näkökulmaa toteamalla, että maailman on syytä muistaa historiallinen valta-asema, joka joskus on vallinnut. Valtakysymys liittyy nimittäin oleellisesti myös muistamiseen, muisteluun, unohtamiseen ja unohduttamiseen. Kuten edellä on jo käynyt ilmi, ei ole samantekevää kuka käyttää muistia ja missä tilanteissa. Kenellä sitten on oikeus käyttää muistia? Voiko muistin käyttöä kieltää?

Virallista muistia säätelevät instituutiot, jotka sopimuksenvaraisesti päättävät siitä, mitkä asiat menneisyydestä otetaan historiantulkintaan. Myös sitä säädellään, keillä on oikeus muistella ja saada muistonsa kuuluviin.¹¹⁴ Esimerkiksi Saksassa käydään jatkuvaa keskustelua siitä, kuinka menneisyys tulisi muistaa¹¹⁵. Yksilöt 'oppivat' muistamaan menneisyyden asioita esimerkiksi historiikkien, tapojen, muistojuhlien, sosiaalisten narratiivien ja kulttuuristen käytänteiden kautta, jotka muuttuvat nykyhetken tarpeiden mukaisesti¹¹⁶. Kansalliset instituutiot, kuten museot, tekevät jatkuvasti valintoja sen suhteen, kuinka ne esittävät asiat. Esimerkiksi Suomi 1918 -näyttely

¹¹² Tutu 1999, 288 – 289.

¹¹³ Peltonen 2003, 257.

¹¹⁴ Makkonen 2006, 249.

¹¹⁵ Zehfuss 2007, 11.

¹¹⁶ Till 2003, 290.

Tampereella puhui vuoden 1918 sodan suomalaisista osapuolista valkoisina ja punaisina. Valkoisten puolella taistelleet nähtiin voittajina, punaisten puolella olleet uhreina. Tarkoitus ei luonnollisestikaan ole tässä ottaa kantaa itse tapahtumaan, vaan herättää ajattelemaan sitä, kuinka virallinen muisti pelkillä sanan-, kuvan-, ja tiedonvälitysvalinnoillaan ohjailee muistin käyttöä ja sen myötä myös menneisyyttä. Jos esimerkiksi valtakunnalliset medialähetykset alistetaan valtiojohdolle, pyritään tietoisesti säätelemään sitä, kuka vahvistaa tai muuttaa muistoja, jotka vaikuttavat vallan jakautumiseen yhteiskunnassa¹¹⁷. Valtaa muistin suhteen on siis ymmärrettävästi kansallisilla instituutioilla ja medialla varsin paljon. Myös valtion ulkopuoliset toimijat pyrkivät käyttämään mediaa hyödykseen vääristelemällä tapahtumia ja samalla siis muokkaamaan muistoja tiettyjen kansallisten rajojen sisällä haluamukseen¹¹⁸.

Mielenkiintoisen lisän valtakeskusteluun tuo käsite prosthetic memory, jonka olen suomentanut 'tekomuistiksi'. Tekomuistilla viitataan prosessiin ja sen tulokseen, joka tapahtuu ihmisen ja menneisyyden narratiivin kohdatessa kokemuksellisessa paikassa, kuten elokuvateatterissa tai museossa. Myös nykymediat simulaatioita tuottavina voidaan lukea näihin kokemuksellisia tapahtumia luoviin 'paikkoihin'. Tekomuistin avulla ihminen kokee ymmärryksen lisäksi vahvan henkilökohtaisen tunteen menneisyydestä, vaikkei itse ole elänyt kuvattua aikaa. Tekomuistin avulla ihmiset voivat siis kokea olevansa osa suurempaa historiallista kokonaisuutta ja saavat uudenlaisen, lähemmän suhteen menneisyyteen ja kokevat jopa kollektiivista vastuuta asioista. Tämä tapahtumasarja muuttaa paitsi henkilön omakohtaisia tulkintoja menneisyydestä, myös poliittisia ajatusmalleja.¹¹⁹ Jos menneisyys siis saadaan esitettyä vahvasti kokemuksellisella tavalla, jopa ne, jotka eivät ole kyseessä olevia tapahtumia kokeneet, voivat tuntea yhteenkuuluvuutta menneisiin aikoihin ja samanaikaisesti myös vastuuta tapahtumista. Muistin poliittisuuden kannalta tekomuistilla on merkittävä osuus juuri aiemmin aktivoitumattomien ihmisten kohdalla. Menneisyyden tapahtumille saadaan uusia puolestapuhujia tai vastustajia, ja ryhmänä heillä on todennäköisesti valtaa enemmän, kuin yksittäisillä muistelijoilla.

Tekomuistin poliittiset mahdollisuudet liittyvät empaattisen ajattelun kehittymiseen, sillä pelkän sympatian sijaan tekomuisti mahdollistaa empaattisen ajattelun, jolla on sympatiaa toiminnallisempi luonne. Sympatiaa kokeva samaistuu, mutta luo samalla hierarkian, jossa on itse kohdettaan korkea-arvoisempi. Empatiaa kokeva ei samaistu kohteeseen edellisessä määrin, vaan mukana on myös tietoisuus oman tilanteen erilaisuudesta, joka mahdollistaa tavoitteellisen toiminnan. Empaattisen ajattelun voisi kuvata olevan myös omien tarpeiden ja halujen asettamista

¹¹⁷ Price 2002, 139.

¹¹⁸ Price 2002, 139.

¹¹⁹ Landsberg 2004, 2; 38; 150; 152.

toissijaisiksi.¹²⁰ Tekemuistin avulla luotu kuva esimerkiksi historian tapahtumista vaikuttaa siis vastaanottajiin paitsi tunteellisesti, myös aktiivisesti. Oletettavasti sympatian tasolle jääminen aiheuttaa tilanteen, jossa esimerkiksi historian kauhutekoja kauhistellaan, mutta havaittujen vääryyksien korjaamiseksi ei ryhdytä tekoihin, sillä tyydytään siihen, että itsellä asiat on paremmin. Empaattisella tasolla ymmärretään oman aseman paremmuus, mutta samanaikaisesti ollaan halukkaita ja valmiita toimimaan.

3 Semiotiikka

Kyseenalaistetaan se, miksi liikennevalojen vihreä väri on merkki siitä, että kadun voi ylittää. Miksei väri voisi olla vaikkapa sininen? Onko kyse opitusta asiasta vai kulttuurin muovaamasta merkityksestä, tai sovitusta merkistä? Liikenteen merkit ovat semiotiikassa usein käytettyjä esimerkkejä, sillä niiden avulla on helppo havainnollistaa merkitysten ja merkkien muodostumista sekä niiden aiheuttamaa toimintaa. Pohditaan seuraavaksi sanaa ”esimerkki”. Sen merkitys on kaikille tuttu, mutta mistä sana on aluksi johdettu? *Esimerkki*, eli todennäköisesti jotakin oli ennen merkkiä. Näkökulman muutos sai siis aikaan sen, että tuttu asia sai uuden merkityksen. Tämän kappaleen tarkoitus oli johdattaa semioottiseen ajatteluun. Semiotiikka on merkkien ja merkitysten tunnistamista, muodostamista ja tulkittamista, ja seuraavissa kappaleissa paneudutaan siihen tarkemmin ja annetaan viitteitä siitä, kuinka semiotiikkaa tässä tutkielmassa käytetään.

Semiotiikan yksinkertaisin selitys lieneekin merkkioppi. Sanat, kuvat, äänet, eleet ja esineet voivat kaikki olla merkkejä, joita semiotiikassa tutkitaan. Myös merkkien välisillä suhteilla ja niiden yhdistelmillä on tärkeä rooli semiotiikassa¹²¹. Semioottisen tulkinnan lähtöoletuksena puolestaan on fyysikaalisen symbolisysteemin käsite, jossa ihminen on tulkittavissa symboleja prosessoivaksi systeemiksi¹²². Semiotiikka on myös tutkimusta merkkien toiminnasta yhteiskunnassa¹²³ ja se ”tarkastelee niitä tapoja, joilla kulttuurin merkitykset jäsentyvät – joko julkilausuttujen tai julkilausumattomien sopimustenvaraisten suhteiden nojalla”¹²⁴. Semiotiikan mielenkiinnon kohteita, merkkejä, voidaan etsiä lähes mistä tahansa. Kun sanat, kuvat, äänet, eleet ja esineet voivat olla merkkejä, huomaamme, että ympäristömme koostuu semioottisista merkeistä. Erilaiset jokapäiväiset merkit saavatkin uudenlaisen merkityksen, kun niitä tarkastellaan semiotiikan keinoin. Chandler¹²⁵ huomauttaakin, ettemme pidä ympäröivää maailmaa enää itsestäänselvyytenä, kun ymmärrämme, että se riippuu täysin ihmisten tulkinnoista. Huomattavaa on kuitenkin, etteivät kaikki semiotiikan suuntaukset käytä merkin käsitettä. Pariisin semioottinen koulu puhuu

¹²⁰ Landsberg 2004, 149.

¹²¹ Chandler 2002, 2.

¹²² Saariluoma 2000, 47.

¹²³ Bignell 1997, 5.

¹²⁴ Kuusamo 1990, 43 – 44.

¹²⁵ Chandler 200, 11.

seemeistä, ja Umberto Eco sekä Roland Barthes käyttävät koodin käsitettä.¹²⁶ Selvyyden vuoksi on mainittava, että tässä tutkielmassa analyysin kohteesta käytetään ainoastaan käsitettä ”merkki”.

Edelliseen kappaleeseen viitaten, Chandler mainitsee kulttuuristen ominaisuuksien ohella kielelliset seikat, jotka ohjaavat merkkien havainnointia, tulkintaa ja merkityksen muodostumista¹²⁷. Kielen käyttö ohjaa tutkimuksen tekoa aina, eikä sen rooli semioottisessakaan tutkimuksessa ole siis mikään yllätys. Huomattavaa on, että kieli itsessään muodostaa kirjainten ja sanojen avulla merkkien jonon joka semiotiikassa on yhtenä tutkimuksen kohteena. Paitsi että kielen avulla raportoidaan tutkimuksesta, kieltä itseään tutkitaan muiden tutkimuskohteiden ohella. Semiotiikan avulla on siis mahdollista havainnollistaa, mitä merkkejä pidämme itsestäänselvyyksinä. Tarkoitus on kiinnittää huomiota myös siihen, kuinka kieli merkkijärjestelmänä on kaikkea muuta kuin neutraali esitystapa. Semiotiikka avaa maailman, johon yhteiskuntatieteellinen tutkimus ei ehkä ensimmäisenä tarttuisi. Sen avulla rakennetaan uudenlaista todellisuutta, jossa esimerkiksi arkipäiväisiltä tuntuvat viestit muuttavat analysoitaessa merkitystään niin, että ne muokkaavat todellisuutta huomattavan paljon toisenlaiseksi, kuin mitä aluksi on oletettu. Seuraavassa kappaleessa käsittelen semiotiikan historiaa ja sitä, kuinka semioottinen ajattelu sai alkunsa. Tämä auttaa ymmärtämään metodin lähtöoletuksia sekä sitä, millä perusteilla semioottisia analyysejä tehdään. Annan myös esimerkkejä ajattelun ja ymmärtämisen helpottamiseksi.

3.1 Semiotiikan ‘isät’

Sanan *semiotiikka* pohjana on kreikan kielen sana *seme*, josta on johdettu sana *semeiotikos*, joka tarkoittaa merkkien tulkitsijaa. Varsinainen semioottinen tietoisuus nousi 1900-luvulla Ferdinand de Saussuren (1857–1913) ja Charles Sanders Peircen (1839–1914) myötä. Saussure tutki merkkejä kielen rakenteen lähtökohdasta, kun Peirce taas sisällytti tutkimukseen sekä ”luonnolliset” että ”konventionaaliset” merkit¹²⁸. Sari Matala¹²⁹, joka omassa väitöskirjassaan käytti metodina semiotiikkaa, selittää Saussuren ja Peircen eron olevan merkkikäsitteiden luonteessa; Saussuren mielestä kieli on merkin käsitteen ymmärtämisen määrittäjä, ja Peirce painotti merkin suhdetta ulkoiseen todellisuuteen.

Semioottisen tarkastelun kaksi pääsuuntaa on jaettu Saussuren ja Peircen mukaan. Sveitsiläinen kielitutkija Ferdinand de Saussure ja amerikkalainen filosofi Charles Sanders Peirce muodostivat omat näkemyksensä siitä, mikä muodostaa semioottisen tutkimuksen perusosan, merkin. Nämä kaksi eri suuntausta esitellään tässä lyhyesti, sillä semioottinen tutkimus juontaa usein juurensa

¹²⁶ Kuusamo 1990, 44.

¹²⁷ 2002, 5-8.

¹²⁸ Cobley 1997, 4 – 36.

¹²⁹ 2004, 64.

joko Saussuren tai Peircen malliin. Tämän jälkeen käsitellään tarkemmin semiotiikan perusosaa, merkkiä. Pääasiassa tässä tutkielmassa keskitytään semioottiseen merkkien analyysiin, sillä ajoittain epäselvältä ja hankalaltakin tuntuva johdatus merkkien tulkintaan vaatii runsaasti esimerkkejä ja oman ajattelun esiintuomista. Semiotikka toimii tässä tutkielmassa tutkimusmenetelmänä, ja sitä käsitellään sen verran, kuin se metodin käytön ja ymmärtämisen kannalta on tarpeellista.

3.1.1 Saussure

Ferdinand de Saussure näki kielellisen merkin (kuten esimerkiksi sanan) muodostuvan kahdesta osasta; sisällöstä (signifié/signified) ja muodosta (signifiant/signifier). Saussure koki sekä merkin sisällön että sen muodon vahvasti psykologisina ja pyrki selittämään ne niin, että sisältö muodostaa merkin käsitteen ja muoto äänikaavan. Äänikaava, joka ei itse asiassa ole ääni, on vain psykologinen vaikutelma äänestä, jonka aistit hänelle välittävät. Sisällön ja käsitteen Saussure määritteli vielä abstraktimmaksi kuin muodon. Huomattavaa on, että Saussure keskittyi merkkianalyyssissään puhuttuun kieleen¹³⁰. Edellinen, äärimmäisen monimutkainen ja siksi epäkäytännöllinen määritelmä paljastaa ydinasian semiotikasta; merkit tulkitaan subjektiivisesti ja niiden luomat mielle yhtymät luodaan omien mielikuvien kautta. Saussure koki merkin kaksi osaa omalla tavallaan ja pyrki välittämään kokemuksensa muille kirjoitustensa avulla. Tämän tutkielman kautta avautuu taas uudenlainen tulkinta Saussuren ajatuksista valitsemieni sanojen ja sanamuotojen, lauserakenteiden ja sanojen yhdistelemisen avulla.

Chandler selventää Saussuren perusajatuksen merkistä seuraavalla tavalla: englanninkielinen sana "open" liikkeen ovesa on merkki, joka koostuu kahdesta osasta; muodosta (itse sana "open") ja sen sisällöllisestä käsitteestä ("shop is open for business"). Merkillä on siis oltava sekä sisältö että muoto, jotta se välittäisi jonkin sanoman. Samanmuotoinen sana voi toimia monissa eri rooleissa erilaisille sisällöille, ja saa merkityksensä merkinä vasta kun siihen liitetään sisältö. Sana "open" esiintyy esimerkiksi myös hissien painikkeissa ja pahvilaatikon avaamiskohtaa osoittavassa paikassa laatikon kannessa. Muotoa ja sisältöä yhdistelemällä näistä merkkien osista saadaan erilaisia merkkejä¹³¹.

Saussuren mukaan todellisuus rakentuu sanojen ja muiden merkkien avulla, joita käytämme sosiaalisissa tilanteissa. Merkit siis muodostavat havaintomme, ja kieli, sekä muut kollektiiviset kommunikaatiojärjestelmät tarjoavat meille kehyksen, jonka avulla on mahdollista ymmärtää todellisuutta. Saussuren mielestä todellisuus ei siis ole ennen kieltä, vaan kielijärjestelmä, jota

¹³⁰ Chandler 2002, 14 - 16.

¹³¹ Chandler 2002, 15 - 16.

käytämme, muodostaa käsityksemme todellisuudesta¹³². Saussuren ontologinen näkemys ‘munan ja kanan ongelmasta’ kielen ja todellisuuden suhteen ratkesi siis niin, että kieli on ennen todellisuutta. Saussuren mukaan emme siis voi ajatella tai puhua jostakin, johon meillä ei ole sanoja kielessämme¹³³. Jos eskimoilla on kymmeniä eri ilmaisuja lumelle ja jäälle, voimmeko ajatella, puhua tai edes ymmärtää jotakin tiettyä lumen tai jään tyyppiä, jos meillä ei ole vastaavaa sanaa kielessämme? Ja voiko ulkomaalainen ymmärtää esimerkiksi suomalaisen sanan ”sisu” merkityksen, kun sitä kuvaillaan muiden sanojen avulla?

Merkkien ulkopuolella olevassa todellisuudessa Saussure keskittyi merkkien suhteeseen toisten merkkien kanssa. Saussure ei kieltänyt, ettei merkeillä voisi olla suhteita muihinkin asioihin, mutta niiden tutkiminen olisi hänen näkemyksensä mukaan esimerkiksi sosiologin tai historioitsijan työtä. Merkit saavat merkityksensä muilta merkeiltä samassa todellisuudessa, ja se kiinnostaa semiootikkaa.¹³⁴

3.1.2 Peirce

Charles Sanders Peirce puolestaan näki merkin jakautuvan kolmeen seuraavasti: 1) mitä esitetään (object), 2) kuinka se esitetään (the representamen) ja 3) kuinka se tulkitaan (the interpretant). Peirce siis lisäsi merkkien analyysiin tulkinnan ja sisällytti näin ulkoisen maailman merkkien ja merkitysten etsimiseen¹³⁵. Peircelle todellisuus aukeaa siis vain representaatioiden välityksellä, ja siksi niiden huolellinen analysointi on tärkeää¹³⁶. Peircelle merkit eivät vain olleet olemassa, vaan niillä on kyky kasvaa. Merkit ovat jatkuvassa liikkeessä ja niiden välillä vallitsee dynaaminen vuorovaikutus, joka voi olla fyysistä tai psykologista.¹³⁷ Kun Saussure keskittyi pelkästään kielen merkkeihin, Peirce analysoi myös kuvia ja muita ei-verbaalisia merkkejä¹³⁸.

Peirce jakoi merkit myös kolmeen erilaiseen kategoriaan niiden muodon tai esitystavan mukaan. Merkin *symbolinen* muoto viittaa opittuun, sovittuun tai säännönmukaiseen merkitykseen, kuten esimerkiksi kielet, numerot, liikennevalot ja maiden liput. Merkin *ikoninen* muoto taas viittaa merkkiin, joka muistuttaa tai matkii jotakin toista, tai omaa yhteisiä ominaisuuksia. Esimerkkejä näistä ovat potretit, pilakuvat, pienoismallit ja matkivat eleet. *Indeksinen* muoto puolestaan on merkki, jonka muoto ei ole sattumanvarainen ja joka on kiinteässä yhteydessä merkin sisältöön. Toisin sanoen merkki on kiinteässä yhteydessä siihen, että jotain on tapahtunut. Lukuisat esimerkit kuvaavat indeksisiä merkkejä parhaiten; luonnolliset merkit, kuten savu ja jalanjäljet;

¹³² Bignell 1997, 6.

¹³³ Bignell 1997, 6.

¹³⁴ Thwaites 2002, 181.

¹³⁵ Chandler 2002, 29 – 33.

¹³⁶ Chandler 2002, 63.

¹³⁷ Deely 1990, 23.

¹³⁸ Bignell 1997, 14.

lääketieteelliset oireet, kuten kipu ja pulssi; signaalit, kuten oven koputus ja puhelimen sointi sekä tallenteet, kuten valokuvat ja videot ovat kaikki indeksisiä merkkejä^{139, 140}. Indeksiset merkit siis oletettavasti johtuvat kukin jostakin tapahtumasta ja ovat näin ollen todisteena tapahtuneesta.

Peirce näki merkit triadisina yksikköinä, jolla hän tarkoitti sitä, että ihminen havaitsee todellisuuden kolmen vaiheen kautta. Firstness-vaiheessa todellisuus otetaan vastaan sellaisenaan, vailla harkintaa (esimerkiksi junan vihellyksen ääniaistimus tai vahva tuoksu). Secondness-vaiheelle taas on tyypillistä etäännyminen firstness-vaiheen välittömyydestä ja samalla kokemusten suhteuttaminen johonkin muuhun (esimerkiksi jonkun henkilön tunnistaminen). Thirdness-vaiheessa koetaan korkea-asteiset tunteet, kuten uskonnollisuus ja rakkaus¹⁴¹. Merkkien tulkinta kolmivaiheisena vaikuttaa siirtymältä luonnollisesta, viettien ohjaamasta havainnoinnista tietoiseen ja järjelliseen prosessiin. Jos osa todellisuudesta otetaan vastaan juuri sellaisena kuin se on – esimerkiksi sitten läpituokevan tuoksun muodossa, on prosessi vielä varsin eläimellinen - jos asian niin voi ilmaista. Inhimilliset kokemukset siirtävät aistimuksen toiseen vaiheeseen ja aikaisemmat kokemukset suhteuttavat tuoksun esimerkiksi kahvin keittämiseen. Kolmannen vaiheen korkea-asteinen tunne kahvin tuoksusta voisi olla siten esimerkiksi inho tai ilahtuminen tuoksun vastaanottajan juomamieltyyksistä ja muista olosuhteista riippuen.

Peirce siis painottaa merkin vastaanottajan käsityksiä ja kokemuksia. Merkin vastaanottaja toimii merkin tulkitsijana ja todellisuus on täten aina konstruktio. Konstruktio ei kuitenkaan ole autonominen, sillä emme voi täysin hallita havaintojamme.¹⁴² Havaintojen hallitsemattomuus palautuu edellisen kappaleen toteamukseeni vieteistä ja 'eläimellisyydestä'; osa aisteistamme muodostaa merkistä havainnon ennekuin ehdimme reagoida; halusimmepa sitä tai emme. Peirce'n kolmijako merkkien suhteen useassa eri teemassa aiheuttaa helposti hämmennystä aloittelevalle semiootikolle. Kaiken jakaminen kolmeen sekoittaa ja saa unohtamaan edellisen jaon. Peirce'n semioottisen analyysin suhteen lienee tärkeintä havaita merkin ja todellisuuden vuorovaikutus; todellisuus määrittyy representaatioiden avulla. Veivo¹⁴³ näkee peirceläisessä semiotiikassa oleellisimmaksi sen, että ”merkki jollain tavoin määrittää omat tulkintansa vallitsevien konventioiden perusteella”, ja tätä näkökulmaa käytän hyödykseni tutkielman analyysiosuudessa.

¹³⁹ Chandler 2002, 36 – 37.

¹⁴⁰ Innis 1986, 2.

¹⁴¹ Tarasti 1996, 267.

¹⁴² Veivo 2000, 140.

¹⁴³ 2000, 139.

3.2 Merkki

Yksinkertaisimmillaan merkki on siis mikä tahansa asia, joka on suhteutettu toiseen asiaan¹⁴⁴, tai asia joka tuottaa merkityksen. Mitä merkit sitten eivät ole? Merkit eivät ole vain selityksiä maailmasta, vaan ne ovat osa maailmaa, erityisesti sosiaalista maailmaa. Merkit eivät ainoastaan välitä merkityksiä, vaan tuottavat niitä. Merkit eivät tuota vain yhtä merkitystä merkkiä kohden, vaan ne jokainen tuottavat monia merkityksiä.¹⁴⁵

Tarasti¹⁴⁶ kuvaa merkin syntymää seuraavasti:

Merkki syntyy aina siitä kun oleminen irtaantuu hetkeksi olemisestaan ja tajuaa asemansa keskellä olemattomuutta, sitä kaikkialta ympäröivän ja sitä joka hetki odottavan tyhjyyden. Tässä liikkeessä kohti tyhjyyttä se kääntyy refleksiivisesti itseensä ja näkee itsensä olemattomuuden näkökulmasta. Mutta tällöin se on jo siirtynyt toiselle tasolle, uudelle tietoisuuden asteelle. Se on sisäistänyt olemattomuuden itseensä; näin oleminen tulee itselleen merkiksi. Merkki merkitsee näin ollen aina hyppyä konkreettisesta olemisesta tuntemattomaan, abstraktiin, tyhjyyteen, mutta samalla yritystä voittaa tämä tyhjyys mahdollisuudella toistaa itsensä.

Merkin alkuperä on siis tyhjyyden kokemisessa¹⁴⁷. Jos merkin syntymä vaatii tyhjyyden kokemuksen, myös semioottisen tulkinnan on lähdettävä tyhjyydestä. Vaikka merkillä on Saussuren, ja Peircenkin, mukaan sisältö ja muoto, on sen lähtökohta tyhjyys, jota ennen ei ole ollut mitään. Näin ollen ennakkomielikuvat eivät saa vaikuttaa semioottiseen analyysiin. Vaikka siis tunnemme liikennemerkkin, numeron tai symbolin merkityksen, on semioottisessa tarkastelussa lähdettävä siitä, että merkki on vieras tai tuntematon. Vaikuttaa siis siltä, että lapsenomaisen hämmästyksen, ihmettelyn ja merkkien katsominen uudesta näkökulmasta tuottaa lähtöpisteen semioottiselle analyysille. Tämän jälkeen, tarkoituksesta riippuen, voi pohdintaan lisätä ulkoisia tekijöitä, kuten kulttuurin, kielen tai opitun vaikutuksia.

Edelliseen liittyen Tarasti¹⁴⁸ pohtiikin subjektiivisuuden ja objektiivisuuden ongelmaa; ovatko meitä ympäröivän todellisuuden merkit itsemme tuottamia vai tulevatko ne ulkoapäin objektiivisina olioina? Se, mikä on tavallista ja ympäröi meitä kaiken aikaa, jää helposti huomaamatta ja on siten itse asiassa myös vähiten tunnettua. Toiset ihmiset ovat luoneet merkeille merkityksensä ja me otamme ne suurelta osin annettuina; niitä sen tarkemmin kyseenalaistamatta¹⁴⁹. Myös liikennevalojen vihreän värin tarkoituksenmukaisuus kuuluu tähän sarjaan. Emme osaa kyseenalaistaa asioita, jotka ovat todellisuudessamme aina olleet niin kuin ovat.

¹⁴⁴ Kuusamo 1990, 45.

¹⁴⁵ Thwaites 2002, 9.

¹⁴⁶ Tarasti 1996, 150 - 151.

¹⁴⁷ Tarasti 1996, 151.

¹⁴⁸ Tarasti 1996, 27.

¹⁴⁹ Lehtonen 1998, 13.

3.2.1 Merkin olemus ja toiminta

Lotman jakaa merkit sovinnaisiin (conventional) ja kuvallisiin (pictorial /iconic). Sovinnaisten merkkien ilmaus ja sisältö eivät suoranaisesti liity toisiinsa. Tähän viittaa jälleen esimerkiksi liikennevaloesimerkki; olemme vain sopineet, että vihreällä valolla saa kulkea ja punaisella valolla liikenne pysähtyy. Aivan yhtä hyvin asia voisi olla toisinpäin. Kuvalliset merkit puolestaan kuvaavat luonnostaan sitä mitä ne tarkoittavat. Esimerkiksi kuva koirasta on kuva koirasta, eikä siitä tarvitse sopia mitään muuta. Kuvallisille merkeille tyypillistä on myös niiden ymmärrettävyys. Sovinnaiset merkit, kuten liikennemerkit ymmärtääkseen täytyy tuntea liikennejärjestelmä jossa niitä käytetään, mutta liikkeen yläpuolella oleva kuva rinkelistä kertoo kaupungissa vaeltavalle, mitä liikkeestä todennäköisesti voi ostaa. Sovinnaiset merkit tyypillisesti kertovat ja luovat narratiivisia tekstejä, kun kuvalliset merkit nimeävät asioita¹⁵⁰. Merkkien on siis mahdotonta olla olemassa ilman, että ne eivät sisältäisi jotakin merkitystä tai että ne olisivat välittämättä tietoa¹⁵¹.

Merkille on ominaista myös se, että se edustaa jotakin. Toisin sanoen, se on jonkin korvike. Tätä kutsutaan merkin semantiikaksi (semantics) eli merkitysupiksi. Merkin semanttinen suhde edustettavaansa määrittää merkin sisällön¹⁵². Semiosis, eli merkin toiminta puolestaan on prosessi, jossa elävillä olennoilla on kyky havaita ja tulkita merkkejä mahdollistaa olemassaolon jatkumisen. Ilman semiosista elävä olento ei voisi olla tietoinen maailmastaan, sillä merkin toiminta liittyy aistihavainnot ja käsitteellisen ajattelun toisiinsa. Semiosis on siis kaksisuuntainen prosessi, jossa meille välitetään tietoa todellisuudesta, mutta joka samalla muokkaa todellisuuden käsityksemme mukaiseksi maailmaksi. Esimerkkinä semiosiksesta ovat historian tapahtumat. Historiassa jotain todella tapahtui, mutta tapahtumat ymmärretään kuitenkin aina tietyn ajattelumallin puitteissa. Esimerkiksi vuoden 1918 sota on esiintynyt historiansa aikana niin vapaus-, kansalais-, ja luokkasotana. Toisaalta semiosista ilmentää myös merkin vaikutus saada meidät toimimaan. Pelkkä tuntemus ei ole vielä merkki, mutta kun tuntemus saa meidät toimimaan tai tiedostamme sen syyn, voidaan puhua semiosiksesta. Kuuman tai kylmän tuntemus saa meidät toimimaan tietyllä tavalla, ja juuri silloin aistihavainnot ja käsitteellinen ajattelu liittyvät toisiinsa¹⁵³.

Toinen semiotiikan 'isistä', Peirce, näki merkin ja semiosiksen suhteen epistemologisella ja ontologisella tasolla niin, että merkin tulkinta itsessään on merkki, joka vaikuttaa vastaanottajien toimintaan, kuten edellä todettiin. Merkin tulkinta siis muodostaa prosessin, jossa yhdistyvät yksityinen kokemus ja julkinen arviointi siitä, mitä merkki tarkoittaa¹⁵⁴. Tähän viittaa myös signifikaatio. Signifikaatio, eli merkitysten muodostaminen on sellaista merkkien tuottamista, joka

¹⁵⁰ Lotman 1981, 4 – 7.

¹⁵¹ Lotman 1981, 13.

¹⁵² Lotman 1981, 3.

¹⁵³ Veivo & Huttunen 1999, 14 – 15.

¹⁵⁴ Veivo 2001, 22.

herättää merkityksiä muissa¹⁵⁵. Merkkien avulla meille siis välitetään tietoa todellisuudesta jossa elämme¹⁵⁶. Erityisen mielenkiintoiseksi tämän tekee se, että Lehtonen¹⁵⁷ arvioi ”merkityksillä [olevan] yhteiskunnallista vaikutusta, poliittisia seuraamuksia ja kulttuurista valtaa. Niillä on politiikkansa”. Merkitysten politiikka muokkaa maailmaamme tehokkaasti ja huomaamatta, ja luonnollisesti sitä käytetään tehokkaasti hyödyksi. Merkitysten luominen on osa maailmanlaajuista prosessia, jossa merkitysten luojat taistelevat semiosiksen onnistumisesta. Tavoitteellinen merkkien luominen on läsnä kaikkialla; mediassa, mainonnassa, ihmissuhteissa, kaupankäynnissä, tämän tutkielman aineistossa; lista voisi olla loputon.

3.2.2 Merkki kulttuurisemiotiikassa

Vaikka merkki onkin semioottisen tutkimuksen perusyksikkö, ei itse tarkoituksena ole tutkia ainoastaan merkkejä sinällään. Merkit luovat ‘vain’ pintakerroksen, jonka alta paljastuu mielenkiinnon todellinen kohde; merkityssuhteet¹⁵⁸. Erityisesti kulttuurisemiotiikka tutkii merkkijärjestelmiä ja niiden keskinäissuhteita sekä toimintaa kulttuurissa. Kulttuurisemiotiikan tarkoitus on luoda kulttuurien ja sen toimintatapojen typologioita voidakseen selittää kulttuurien monimuotoisuutta. Tässä onnistuakseen kulttuurisemiotikon on tutkittava kulttuurin eri tasojen elementtejä; yksilöt, tekstit ja kielet toimivat lähtökohtana kulttuurien selittämiseksi¹⁵⁹.

Kulttuurisemiotiikan piiriin voisi yhdistää myös Peircen ajatuksen yksityisen ja julkisen kokemuksen arvioinnista. Jos yksilö kokee jonkin merkin tietyllä tavalla, miksi toinen ei koe? Tai poliittisuuden kannalta vielä merkityksellisempää; jos jokin merkki saa toisen toimimaan tietyllä tavalla, muttei vaikuta toiseen mitenkään, mikä saa aikaan toiminnan eron? Välittääkö merkki tietoa eri tavalla erilaisille vastaanottajille vai ovatko vastaanottajat ominaisuuksiltaan erilaisia? Luonnollisesti vastaus on varmasti molempia. Jäljempänä kiinnitetään tarkemmin huomiota siihen, kuinka yhteiskunnassa olevia merkkejä luovat tai tulkitsevat ovat hierarkkisessa asemassa merkin vastaanottajiin.

3.3 Kieli, tekstit ja kuvat

Koska semiotiikan keinoin analysoidaan sekä kuvia että tekstiä, on perusteltua esitellä molempien luonne merkitysten muodostamisessa. Kuvat ja tekstit koetaan ja mielletään eri tavoin, ja siksi semiootikotkin näkevät tekstien ja kuvien roolin erilaisena. Lotman¹⁶⁰ ei tee eroa kuvien ja tekstin välille vaan näkee asian niin, että kaikki viestintä on kieltä, jossa käytetään merkeistä muodostuvia

¹⁵⁵ Lehtonen 1998, 45.

¹⁵⁶ Lehtonen 1998, 18.

¹⁵⁷ 1998, 23..

¹⁵⁸ Floch 2001, 2.

¹⁵⁹ Veivo & Huttunen 1999, 121 – 122.

¹⁶⁰ Lotman 1981, 1.

järjestelmiä. Tämän perusteella Lehtonen¹⁶¹ laajentaa kielen käsittämään myös esimerkiksi kuvan ja musiikin. Kieli mielletään helposti vain puhutuksi tai kirjoitetuksi, ja tämä näkökulma on huomion arvoinen, vaikkei tässä tutkielmassa esimerkiksi musiikkia ole otettu huomioon.

3.3.1 Tekstit

Kieli voi siis muodostaa merkkikokonaisuuden, sillä jokainen kirjain, sana ja lause voidaan ymmärtää merkinä. Tämä merkkikokonaisuus muodostaa tekstin, jota voidaan tutkia myös semiotiikan avulla. Teksti suhteutetaan aina käsityksiin maailmasta¹⁶². Näin ollen tekstin analysoinnissa omat käsitykset maailmasta pyrkivät näkyviin. Lehtonen¹⁶³ näkee tekstit jopa ”semioottisina olioina; elävinä olentoina monine merkityksineen ja vaikutuksineen”. Teksti muuttuu lukijalle läheiseksi vain siihen liitetyn kontekstin avulla. Konteksteina toimivat siis tekijät, jotka vaikuttavat merkityksenmuodostamisprosessiin. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi globaalit rakenteet, tilannesidonnaisuus tai tekstin kanssateksti¹⁶⁴.

Aiemmin viitattiin kulttuurin tuntemuksen tärkeyteen mielikuvien luomisessa. Myös teksti toimii kulttuurin kokonaisuudessa eri tavoin. Se välittää ja synnyttää merkityksiä, mutta myös kantaa kulttuurin muistia, eli välittää historiallista tietoa lukijoilleen. Teksti heijastaa menneistä tapahtumista kokonaisuuden, vaikka onkin vain osa sitä. Tekstin avulla kykenemme siis muodostamaan menneistä tapahtumista kokonaisuuksia, jotka kulttuurista riippuen muodostuvat eri tavoin merkittäviksi. Merkitykseltään vähäisemmät tekstit nimetään jopa ei-tekstiksi tai anti-tekstiksi silloin, kun teksti koetaan kulttuurille merkityksettömäksi tai kulttuurin arvojen vastaiseksi. Samoin kuin teksti voi kulkea ja saada erilaisia merkityksiä kulttuurien välillä, se voi liikkua myös ajallisesti kulttuurin tasolta toiselle. Tällä tarkoitetaan sitä, että teksti saa eri aikakausina erilaisia merkityksiä; toisinaan se saattaa olla erittäin ajankohtainen ja toisinaan taas lähes unohdettu ja merkityksetön¹⁶⁵.

Lotmanin ajatuksen perusteella on ymmärrettävää, että tekstien luokittelu on haasteellista. Tekstit ymmärretään eri tavoin asiayhteydestä riippuen. Tekstejä voidaankin luokitella esimerkiksi verbaalisiin ja ei-verbaalisiin, tai visuaalisiin ja oraalisiin. Verbaaliset tekstit voivat olla kirjoitettuja tai puhuttuja, ja ei-verbaaliset tekstit puolestaan kuvia ja ääniä. Visuaaliset tekstit ovat kirjoitettuja ja oraaliset tekstit puhetta¹⁶⁶. Onkin yllättävää huomata, kuinka aikaisemmat käsitykset maailmasta muokkaavat näkökulmiamme. Väitän, että varsin moni erittelee kuvan ja tekstin kahdeksi eri

¹⁶¹ Lehtonen 1998, 73.

¹⁶² Veivo & Huttunen 1999, 9 - 13.

¹⁶³ 1998; 154.

¹⁶⁴ emt. 161 - 165.

¹⁶⁵ Veivo & Huttunen 1999, 137 - 139.

¹⁶⁶ Lehtonen 1998, 73.

asiaksi; kuva on kuva ja teksti on kirjoitusta. Kuvan ymmärtäminen ei-verbaalisena tekstinä on jo osa semioottista prosessia; kuin laajennusosa omaan, entiseen tapaan jäsentää maailmaa.

Tässä tutkielmassa tekstejä analysoidaan sanavalinnan, metaforan, denotaatioiden ja konnotaatioiden, metonymian, kulttuurin muodostamien merkitysrakenteiden ja semioottisten myyttien näkökulmista. Näistä menetelmäsovelluksista esittelen tässä denotaation ja konnotaation, ja muut tekstianalyysin tavat esitellään tutkielman analyysiosuudessa silloin, kun niitä käytetään. Yleisesti denotaatiolla tarkoitetaan sananmukaista esitystapaa, konnotaatio puolestaan on riippuvainen asiayhteydestä. Konnotaatio kantaa todellisuuden lisäksi mukanaan sosio-kulttuurisia ja henkilökohtaisia miellejhtymiä¹⁶⁷. Toisin sanoen; denotaatio on muuttumaton, sillä konteksti ei vaikuta siihen, mutta konnotaatio ei ole pysyvä kontekstisidonnaisuutensa vuoksi¹⁶⁸. Konnotaatio on siis henkilökohtaisesti muodostuva merkityksenantoprosessi, mutta se syntyy sosiaalisesti sen ”koodivalikoiman” perustalle, joka yksilöllä on¹⁶⁹. Näin ollen muodostamme kuvainnolliset merkit ja merkitykset sen perusteella, kuinka olemme yhteiskunnassa eläessämme havainnoineet merkkejä ja niiden vaikutusta aiemmin. Esimerkiksi sanan ‘äijä’ ymmärtäminen riippuu juuri sosio-kulttuurisista ja henkilökohtaisista miellejhtymistä. Toisille ‘äijä’ on tapa pilkata, toisille ilmaisu jolla kuvataan vanhaa miestä, kun taas joillekin se on ylistävä ilmaus, jolla tarkoitetaan esimerkiksi miehekästä miestä, joka on saanut jotain mainittavaa aikaan. Denotaatiota ja konnotaatiota käytetään tässä tutkielmassa usean matkamainoksen analysoinnissa ja siksi sen esille tuominen jo tässä vaiheessa on perusteltua.

9.3.2 Kuvat

Kuvat eroavat puhutusta ja kirjoitetusta kielestä tietyiltä ominaisuuksiltaan. Kuvat ovat indeksisiä merkkejä. Tämä tarkoittaa sitä, että merkki on suhteessa viittauskohteeseensa, esimerkiksi savu on merkki tulesta. Toisaalta kuvat ovat myös ikonisia merkkejä, eli ne muistuttavat viittauskohdettaan tai omaavat samoja piirteitä sen kanssa. Yksinkertainen esimerkki ikonisista merkeistä ovat valokuvat. Puhutun tai kirjoitetun kielen merkit eivät muistuta viittauskohteitaan¹⁷⁰. Tämän säännön perusteella tekstit ja kuvat on helppoa erottaa semioottisesti toisistaan. Esimerkiksi sana ”kissa” ei kirjoitettuna muistuta vähääkään kissaa¹⁷¹. Tällä tarkoitetaan siis kirjoitusasua, eli sitä peräkkäisten kirjainten muodostamaa merkkijonoa, joka yksittäisistä kirjaimista muodostuu. Jos siis emme osaisi lukea, ja näkisimme sanan ”kissa”, emme voisi kirjoitusasusta päätellä, että sillä tarkoitetaan kissaa. Kuva kissasta puolestaan muistuttaa viittauskohdettaan.

¹⁶⁷ Chandler 2002, 137–138.

¹⁶⁸ Veivo & Huttunen 1999, 67.

¹⁶⁹ Thwaites et al. 2002, 62.

¹⁷⁰ Lehtonen 1998, 87 – 88.

¹⁷¹ Bignell 1997, 8.

Kuitenkin myös kuvilla on oma sanastonsa ja kielioppinsa; esimerkiksi hahmoihin ja väreihin liittyvät sääntönsä, mutta siitä huolimatta ne ylittävät kulttuuriset rajat tekstiä helpommin¹⁷². Kuvien sisältö avautuu lukutaidottomallekin, mutta erilaiset ulkoiset seikat, kuten kulttuuri tai opitut asiat suuntaavat kuvien tulkintaa. Kuvaakaan ei ymmärrä jos ei ole kokenut tai nähnyt kuvan esittämää asiaa ennen. Esimerkiksi jäästä tai liukkaudesta varoittava merkki ei todennäköisesti selkiinny selittämättä sellaiselle, joka on koko elämänsä elänyt vaikkapa hiekka-aavikolla, jossa liukasta ei ole ollut koskaan. Kuva on siis universaalimpi tapa välittää tietoa, mutta sillekin kulttuuri asettaa rajoitteita. Tässä tutkielmassa kuvia analysoidaan Peircen merkkijaon mukaisesti symbolisten, ikonisten ja indeksisten merkkien näkökulmista, sekä semantiikan ja semiosiksen avulla.

Selkeä rajanveto myös kuvien ja tekstien välillä on siis vaikeaa. Semiootikolle sillä ei kuitenkaan ole juuri merkitystä, sillä mielenkiinnon alun kohteena on merkki, jonka kuva, teksti, ääni tai muu merkkejä luova järjestelmä antaa. Semiotiikan luokittelu- ja rajanvetokysymykset haastavatkin semiootikon luomaan itse rajansa. Semiotiikkaa kun voi soveltaa lähes rajattomasti mille tieteen- tai elämänalueelle tahansa kaikkiin kuviteltavissa oleviin merkkijärjestelmiin. Tutkimusalueen rajattomuus ja hajanaisuus on todennäköisesti johtanut siihen, että itse semiotiikkaa on jaoteltu toimintaperiaatteiden mukaan. Seuraavassa esittelen semiotiikan jakoja, jotka tuovat ryhtiä muuten vielä hajanaiselta vaikuttavaan tutkimusmenetelmään.

3.4 Semiotiikan jakoja

3.4.1 Teoreettinen ja empiirinen semiotiikka

Semiotiikka voidaan jakaa teoreettiseen ja empiiriseen semiotiikkaan. Teoreettinen semiotiikka tutkii yhteisiä piirteitä, joita merkeissä ja merkkijärjestelmissä esiintyy. Teoreettisen semiotiikan lähtökohtina ovat tieteen velvoite tutkia yleisiä asioita ja se, että tiedon kohde on aistein havaittavan maailman ulkopuolella. Teoreettinen semiotiikka yhdistää siis esimerkiksi merkkeihin kuuluvia elementtejä ja etsii merkkijärjestelmien vallitsevia suhteita. Empiirinen semiotiikka puolestaan tutkii semiosiksen toimintaa. Tarkemmin ilmaistuna siis sitä kuinka merkit ja merkkijärjestelmät toimivat, ja samalla empiirinen semiotiikka huomioi myös merkkien tilannesidonnaisuuden, eli sen kuinka merkitys muodostuu jossain tietyssä tilanteessa. Empiirisen semiotiikan vahvoja aloja ovat olleet taiteen ja kulttuurin semiotiikka, ja niiden avulla pyritään esimerkiksi määrittämään kulttuurin itseymmärrystä, eli sitä, miksi jotkin asiat ovat esimerkiksi erityisen suomalaisia ja toiset taas eivät¹⁷³.

¹⁷² Lehtonen 1998, 87 - 88.

¹⁷³ Veivo & Huttunen 1999, 19 - 20.

3.4.2 Strukturalismi ja post-strukturalismi

Semiootikot jaetaan kahteen ryhmään myös sen perusteella, mikä on merkkien tarkastelun perimmäisenä tarkoituksena. Strukturalisti-semiootikot pyrkivät löytämään tekstien piileviä järjestyssuhteita ja rakenteita. Post-strukturalisti-semiootikot, joita myös sosiaalisemiootikoiksi (social semioticians) kutsutaan, puolestaan kiinnittävät huomiota sosiaaliseen muutokseen ja yksilön rooliin. Esimerkkinä tästä on ajatusrakennelma, jossa erilaiset merkit eivät ainoastaan kuvaa sosiaalista todellisuutta, vaan myös luovat sitä. Samalla ne, joilla on mahdollisuus rakentaa merkkijärjestelmiä, kykenevät myös ohjailemaan ja rakentamaan todellisuutta. Yhteiskunnan johtavat sosiaaliset ryhmät siis käyttävät merkkejä tarkoituksiin, joilla todellisuudesta saadaan halutun kaltainen.¹⁷⁴ Toisin sanottuna, sanan merkitys ei perustu kieleen vaan siihen kuka kääsee. Merkitysten kielellinen luonne liittyy siis aina kielenulkoiseen todellisuuteen¹⁷⁵. Vaikuttaa siis siltä, että poststrukturalismin hengessä valta on sillä, jolla on valta luoda ja ohjata yhteiskunnan merkkien syntymää ja tulkintaa.

Voidaan puhua myös kulttuurisesta vallasta¹⁷⁶. Merkkien tai tekstin tuottaminen on aina teko, jolla saadaan aikaan vaikutuksia. Esimerkiksi pysäköintikieltoa kuvaavan liikennemerkin pystyttäminen kadun varteen saa todennäköisesti autolla liikkuvat pysäköimään muualle¹⁷⁷. Teko, joka saa aikaan toimintaa, viittaa semiosikseen. Yllätyksellisesti järjestyssuhteiden ja valta-asetelmien tutkimus viittaavat myös kansainväliseen politiikkaan. Jonkinlainen ajatuksellinen yhteys tai kytkös kansainvälisen politiikan ja semiotiikan välille on mahdollista löytää jo sellaisenaan. Tekstien rakenteet, järjestyssuhteet ja valtaominaisuudet heijastelevat siis myös yhteiskunnallista tutkimusta, mutta semiotiikkaa on mahdollista hyödyntää metodina muillakin aloilla. Näkökulmasta huolimatta sekä strukturalistit että post-strukturalistit pyrkivät avaamaan tai paljastamaan merkkien, koodien ja symbolien merkityksiä tasolta, jollaista ei tule ajatelleeksi. Liittymäkohdat kielentutkimukseen, psykologiaan ja kulttuuriin ovat ilmeiset ja metodina semiotiikka onkin varsin tieteidenvälinen.

3.5 Tutkimuskysymykset semiotiikan näkökulmasta

Olen edellä esitellyt pro gradu -tutkielmaani valitsemani tutkimusmenetelmän. Pro gradu -tutkielmassani teoriapohjana toimiva muistin politiikka viittaa vahvasti paitsi menneisyyteen ja historiaan, myös kulttuurillisiin seikkoihin ja toisaalta valittujen toimintatapojen puolusteluun historian avulla. Semiotiikka tarjoaa tavan paljastaa matkailumarkkinoinnista esiin merkityksiä, joita pintapuolisella tarkastelulla ei ehkä osaisi havaita, ja semiotiikan eräs vahvimmista osa-alueista on

¹⁷⁴ Chandler 2002, 215; 217 – 219.

¹⁷⁵ Veivo & Huttunen 1999, 39.

¹⁷⁶ ks.esim. Lehtonen 1998, 86.

¹⁷⁷ Veivo & Huttunen 1999, 94.

juuri kulttuurisemiotiikka. Koen vahvasti, että Karjalan matkailulla, kuten matkailulla yleensäkin, sekä kulttuurilla on kiinteä sidos toisiinsa. Karjalan matkailu yhtäältä suomalaisen kulttuurin ja toisaalta yhteiskunnan ilmiönä on mielenkiintoinen tutkimuskohde semiotikolle.

Pro gradu -tutkielmassani käytettävä aineisto; mainonta ja sen tutkimus, sijoittuvat semiotiikassa empiirisen semiotiikan alalle, sillä mainonnan avulla halutaan tietoisesti luoda mielikuvia. Mielikuvien luomisessa onkin oleellista tuntee myös kulttuurin tavat muodostaa merkityksiä¹⁷⁸. Sijoitan mainonnan empiirisen semiotiikan alueelle myös siksi, että mainonnalla on selkeä tarkoitus käyttää signifikaation avulla semiosista hyväkseen; mainonnan merkeillä pyritään selvästi vaikuttamaan toimintaan. Mainostaja vetoaa mahdolliseen asiakkaaseen valitsemiensa merkkien avulla ja pyrkii niiden avulla saamaan tavoitteensa täytettyä; kun näet tämän, tahdot ostaa tämän. Pro gradu -työssäni olennaista ei ole kuitenkaan tunnistaa mainonnan tarkoituseriä, vaan tarkastella semiosista muistin politiikan kannalta.

Nykymedioiden yhteinen nimittäjä on Tarastin¹⁷⁹ mukaan jäljittely, joka nimetään kaksinkertaiseksi representaatioksi. Tällä tarkoitetaan sitä, ettei alkuperäinen vuorovaikutus esittäjän ja kokijan välillä enää toteudu, ja autenttinen todellisuus on vain jäljittelyn jäljittelyä. Tässä tutkielmassa käytettävä aineisto on yleisesti saatavilla Internetissä ja on siis myös osa Tarastin kaksinkertaista representaatiota ja sen kritiikkiä. En pidä tätä ongelmana, sillä asian tiedostaminen vain lisää ja vahvistaa ennakkokäsityksiä semiosiksen tarkoituksellisuudesta. Se, että merkin tai merkityksen suunnittelija on tarkoituksenmukaisesti pyrkinyt tiettyyn päämäärään, asettaa mielenkiintoisen haasteen semioottiselle analyysille. Piilomerkitykset tai tavoitteelle vastakkaiset merkitykset saattavat muodostua tutkielman odotetuimmaksi tulokseksi. Kuten Tarasti¹⁸⁰ toteaaakin, ”semiootikkaa viehättää se, että mainonta on täysin keinotekoinen merkkikompleksi”.

Semiotiikan ja muistin näkökulmasta katsottuna teesini on, että matkailumarkkinoinnin luoma todellisuus ja toisaalta matkailuyrityksen kaupallinen intressi toteutetaan erityisesti *muistin markkinoinnilla*, eli että muistia käytetään aktiivisesti matkailumarkkinoinnin vastaanottajan mielikuvien ja ehkä unelmienkin muodostamiseen. Tämä näkökulma tarkentaa tutkimuskysymykset muotoon: mitä muistin politiikka on ja kuinka semioottinen luenta ilmentää sitä aineistoksi valitussa matkailumainonnassa? Mitä muistinpoliittista tietoa matkailumainonnan kuvat ja tekstit siis välittävät?

¹⁷⁸ Veivo & Huttunen 1999; 19 - 20

¹⁷⁹ 1996, 141.

¹⁸⁰ 1996, 176.

4 Matka-analyysit

Tutkielman tässä osassa esitellään aluksi matkamainoksesta teksti tai kuva, jota tarkastellaan. Tekstit tai kuvat on kopioitu suoraan matkanjärjestäjän sivuilta sellaisenaan kuin se siellä esitetään. Tässä tutkielmassa käytettävästä aineistosta on matkanjärjestäjän kotisivulla selattavissa yksinkertainen pdf-esite, jonka saa tilattaessa myös identtisenä, perinteisenä paperiversiona postissa¹⁸¹. Mitään Internetin mahdollistamia tehostekeitä ei siis ole jouduttu sivuuttamaan tässä analyysiosuudessa, ja se oli eräs tärkeimmistä aineiston valintaperusteistakin. Semioottisen analyysin kannalta on tärkeää, että aineisto on käsillä ja lukijalle helposti saatavissa, sillä taitavinkaan kielenkäyttäjät ei kykenisi kuvaamaan Internetin tehostekeitä (kuten esimerkiksi kuvien vaihtumista, välähdyksiä ja ääniä) niiden alkuperäisessä muodossaan – jo sen vuoksi, että jokainen kokee ne eri tavoin. Tässä tutkielmassa olevat tekstikatkelmat ovat siis samanlaiset, kuin millaisina ne löytyivät Internetissä. Mainoksen tekstiä tai kuvia seuraa välittömästi kritiikitön, vapaamuotoinen, yhden kappaleen mittainen tarkastelu siitä, minkälaisen ensivaikutelman teksti tai kuva välittää. Tämän avulla merkkejä tarkastellaan aluksi siis Peirceläiseen tapaan; vastataan siis kysymyksiin: mitä esitetään ja kuinka se esitetään. Vasta sen jälkeen paneudutaan tarkemmin semioottisen tarkasteluun, jonka avulla etsitään muistin politiikkaan viittaavia ominaisuuksia – siis tarkemmin sanottuna tarkastellaan sitä, kuinka merkki tulkitaan. Ajoittain on ollut vaikeaa pidättäytyä analysoimaan vain käsittelyssä olevaa matkaa, sillä muistin politiikan tematiikkaa on ollut hankala rajoittaa koskemaan vain kyseessä olevaa matka-analyysia. Jos tutkimustuloksia verrataan useamman matkan välillä, siitä mainitaan tekstissä erikseen.

4.1 Karjalan kadotetut kaupungit

Lohja-Helsinki-Imatra-Enso-Kuukauppi-Ihantala-Viipuri-Äyräpää-Kiviniemi-Käkisalme-Lahdenpohja-Sortavala-Ruskeala-Värtsilä-Helsinki-Lohja

Matka suuntautuu Karjalan Kannakselle ja Laatokan Karjalaan. Oppaamme Eeva Tammi kertoo matkan aikana karjalaisten kulttuurista, historiasta ja kohtaloista. Tutustumme myös Luovutetun Karjalan kaupunkeihin ja pitäjiin sekä sotahistoriallisesti tärkeisiin taistelutapahtumiin kyseisillä alueilla.

”Karjalan kadotetut kaupungit” -matkan nimi on semioottiselta informaatioarvoltaan varsin epätarkka. Se ei kerro, miksi voidaan sanoa, että Karjalan kaupungit olisivat kadonneet, tai kuinka kaupungit voivat kadota. ”Kadotetut kaupungit” luo illuusiomaisen tai jopa aavemaisen mielikuvan, jossa kokonaisten kaupunkien katoaminen on mahdollista ja mielikuvitus pääsee helposti vallalle esittelyä lukiessa. Matkasta tarkemmin kertova lisäteksti on varsin neutraali ja pelkistetyn informatiivinen.

¹⁸¹ kesän 2010 aikana pdf-esite poistettiin sivustolta; oletettavasti siksi, että suurin osa matkoista oli sinä vuonna jo toteutettu. Sama esitepohja oli käytössä jo vuonna 2009, joten todennäköisesti vuoden 2010 esite ilmestyy päivitettyinä verkkosivulle jälleen myöhemmin, esitellen silloin vuoden 2011 matkoja.

Tämän matkan analyysissä semioottinen tarkastelutapa sidotaan kielen käyttöön ja huomio kiinnitetään Chandlerin¹⁸² tavoin siihen, onko tekstin mahdollista olla neutraali asioiden esitystapa. Huomio kiinnitetään erityisesti siihen kuinka merkin tai viestin muoto suhteutetaan sananmukaiseen ja kuvainnolliseen, eli denotaatioon ja konnotaatioon. Denotaatio ”Karjalan kadotetut kaupungit” -matkan nimestä viittaa kaupunkeihin, jotka ovat todella *kadonneet* Karjalasta. Maaginen illuusio kadonneista kaupungeista elää denotaation kautta analysoituna vahvana. Tekstistä voisi ymmärtää, että niiden olemassaolo on päättynyt tavalla tai toisella, eikä niitä enää ole, tai että joku on toimillaan saanut ne katoamaan. Tekstin tulkinta denotaation avulla johtaa siis ajatuksen jonkin verran harhaan, sillä matkaa markkinoidaan kohteeseen, jota sananmukaisen esitys- ja tulkintatavan mukaan ei enää ole. Matkan nimi antaa myös ymmärtää, että kaikki Karjalan kaupungit on kadotettu, sillä sanamuoto viittaa siihen. Jos vain osa kaupungeista olisi kadotettu, sanamuotona olisi todennäköisesti ”Karjalan kadotettuja kaupunkeja”. Denotaatio matkan nimestä viittaa siis totaaliseen, täydelliseen katoon. Myös denotaatio karjala-sanasta voisi viedä tekstin lukijan varsin väärään ajatusrakennelmaan. Suomen kielessä rakennuksen tai fyysisen tilan nimi, jossa eläimiä pidetään, muodostuu usein eläimen nimestä ja la -päätteestä; esimerkiksi ”kanala” ja ”sikala”. Tämän kaavamaisen sanamuodostuksen avulla Karjala olisi siis paikka, jossa pidetään karjaa; tosin alkukirjain paljastaa Karjalan erisnimeksi tekstissä, muttei puhutussa kielessä.

Konnotaatio puolestaan vie matkan nimen lukijan sosio-kulttuuristen mielle yhtymien ja henkilökohtaisten ennakkotietojen perusteella todennäköisesti toisenlaisiin mielikuviin kuin sananmukainen tekstin tarkastelutapa. Matkan nimen sanat tulkitaan merkkeinä vastaanottajan käsitysten ja kokemusten avulla. Suomalaisessa sosio-kulttuuripiirissä asuneelle Karjala merkitsee todennäköisesti maa-aluetta, joka ennen kuului Suomelle ja sijaitsee nyt Venäjän puolella. Edellinen huomio jäsentää myös sanaa ”kadotetut”; koska Karjala on symbolisesti kadonnut Suomelta, ovat mahdollisesti myös sen kaupungit tehneet niin. ”Kadotetut” voi viitata kahteen erilaiseen seikkaan; Suomen maa-alue menetykseen tai henkilökohtaisiin menetyksiin koti- tai sukulaispaikkojen muodossa. Menetyks on ollut siis joko valtiollinen, maantieteellinen, kansallinen, yhteisöllinen tai henkilökohtainen. Toisaalta Karjala voi tuoda mieleen myös suomalaisen olutmerkin ja tähän ajatusmalliin liitettyä ”kadotetut kaupungit” saavat täysin uudenlaisen, jopa koomisen merkityksen, esimerkiksi niin, että ”Karjala-olutta juomalla saattavat kaupungitkin kadota”. Luonnollisesti tämänlainen mielle yhtymä ei olisi matkamainosta lukiessa todennäköinen, mutta huomionarvoinen se on siksi, että semiotikka pyrkii havainnoimaan myös piilomerkityksiä.

¹⁸² Chandler 2002, 124.

Olutesimerkin jälkeen on aiheellista vakavoitua ja käsitellä myös muita näkökulmia, joita matkan nimi konnotaatioiden kautta luo. ”Karjalan kadotetut kaupungit” *muistuttaa* tietoisesti tapahtuneesta, ja vaikuttaa toisaalta katkeroituneelta lausahdukselta, toisaalta uhmakkaalta toteamukselta. Avishai Margalit onkin todennut, että muisto vaatii kosta yhtä usein, kun se vaatii sovinnontekoa¹⁸³ ja tämän matkan nimessä konnotaatiot vievät katkeruuden, surun ja vihankin kautta koston ja anteeksipyynnön vaatimuksen tematiikan äärelle. Paitsi, että asiasta muistutetaan ja siitä halutaan tehdä yleisesti tiedossa oleva, vaaditaan samalla myös tilanteeseen muutosta – joko sitten anteeksipyynnön vaatimuksen tai muun aktiivisen toimen muodossa. Matkamainoksen nimi siis vaatii anteeksipyyntöä jonkun puolesta, ei itse pyydä anteeksi; toisin sanoen, katkeruus ja anteeksipyyntövaade kohdistetaan siihen tai niihin, jotka ovat Karjalan kaupungit suomalaisilta kadottaneet. Analoginen ”Karjala takaisin” -ajatus häilynee enemmän tai vähemmän tämän matkan nimen taustalla, sillä ”katoaminen” viittaa usein johonkin, joka katoaa tahdonvastaisesti ja äkillisesti. Kadottaminen voisi olla lohdullista vain silloin, kun joku, josta halutaan päästä eroon, katoaa.

Anteeksipyynnön kaksijakoinen luonne toisaalta unohduttamisena, toisaalta asioista muistuttamisena asettaa haasteen sen tarkoitusperille. Kuten aiemmin jo todettu, poliittisen anteeksipyynnön tarkoitus on usein saavuttaa jokin tietty päämäärä, ja koska sen seurauksia on vaikea arvioida, on se poliittisten ristiriitatilanteiden ratkaisussa jokseenkin arveluttava ratkaisumalli. Anteeksipyynnön esittävä osapuoli saattaa nähdä anteeksipyynnön eleenä, jonka avulla on mahdollista unohtaa menneet tapahtumat, ja vastapuoli saattaa toivoa anteeksipyynnön nimenomaan muistuttavan historian tapahtumista. Kun odotukset eivät kohtaa, tai eivät ole miltään osin yhtenevät, on anteeksipyynnön poliittinen vaikutus varsin arvaamaton. Psykologisten prosessien kannalta anteeksipyynnön vaikutus voi kuitenkin näyttäytyä varsin toisenlaisena, sillä yksittäisille ihmisille – Karjalan tapauksessa esimerkiksi evakoille – sen vaikutus voi olla huomattava. Tämä selittyy sillä, että poliittisen kentän jännitteet, dynaamisuus ja rakenteelliset ominaisuudet erottavat poliittisen ja henkilöidenvälisen anteeksipyyntöprosessin toisistaan¹⁸⁴. Oletan, että anteeksipyyntö voidaan kokea henkilökohtaisena tai poliittisena omien odotusten mukaisesti, ja Karjalan evakkojen suhteen tämän ratkaisisi niin ikään henkilökohtainen valinta siitä, näkeekö mahdollisen anteeksipyynnön ‘vain’ poliittisena, vai todella itseä ja omaa ryhmää koskevana. Anteeksipyynnön poliittisen merkityksellisyyden on sanottu korostuvan silloin, kun sen avulla kyetään estämään sosiaalisten ryhmien kostokäyttäytyminen¹⁸⁵. Karjalan suhteen kostokäyttäytyminen ei liene ensimmäinen mahdollisista tapahtumaskenaarioista, mutta ilmiön

¹⁸³ Zehfuss 2007, 37 (käännös kirjoittajan).

¹⁸⁴ Griswold 2007, 138.

¹⁸⁵ Newberg et al. 2000, 98.

kannalta se on varsin huomionarvoinen. Vaikka ”Karjalan kaupunkien kadotusta” ei siis koskaan kukaan pyytäisi anteeksi, ei kosta silti harkittaisi.

Anteeksipyyntöprosessiin liittyy sen päätösvaiheessa myös anteeksianto, ja se, kuten aiemmin mainittu, vaatii muistamista, sillä loukkaaja ja anteeksipyyntöä vaativat tapahtumat on pakko palauttaa mieleen anteeksipyynnön ja -annon prosessin etenemiseksi. Anteeksiannon merkitys muistin kannalta on siinä, että silloin kaunaan ja henkiseen pahoinvointiin liittyvät tuntemukset on mahdollista unohtaa, ja kostokäyttäytymisestä on mahdollista luopua; toisin sanoen paluu henkiseen tasapainoon on mahdollista.¹⁸⁶ ”Karjalan kadotetut kaupungit” -matkan nimi saattaisi siis olla toisenlainen, jos katkeruuden, surun ja vihan tunteista olisi anteeksipyynnön ja -annon kautta päästy eroon. Anteeksiantamisen tapahtumakulku on kuitenkin edellä kuvattu vain yksilön henkilökohtaisina toimina oman hyvinvoinnin säilyttämiseksi. Ryhmän kohdalla prosessin voi olettaa noudattavan samaa kaavaa, mutta vievän huomattavasti enemmän aikaa ja vaativan koko ryhmää koskevan vakuutuksen siitä, että anteeksianto on todella paitsi paluu entiseen tasapainoon, myös hyödyllinen ja kannattava. Oletettavasti ryhmän anteeksianto vaatii siis enemmän kuin yksilön anteeksianto, sillä ryhmä ehkä kokee tarvitsevansa muutakin kuin ’hyvän mielen’. Se, että ”Karjalan kadotetut kaupungit” -matkan nimi on saanut markkinoinnissa säilyttää nimensä katkeroituneen tai toisaalta uhmakkaan sävyisenä, kuvastaa sitä tosiasiaa, että on olemassa ryhmä, joka yhtyy tuntemuksiin joita lause välittää. Jos tätä ryhmää ei olisi, matkan nimi olisi varmasti muotoiltu toisella tavalla tai neutraalimmin.

Onkin esitetty, että anteeksianto olisi yksilöllinen, psyykinen prosessi, ja sovittelu puolestaan ulkoinen, henkilöidenvälinen prosessi; anteeksianto siis saadaan, mutta sovittelu ansaitaan tekojen avulla¹⁸⁷. Sovittelu määritellään ja käsitellään seuraavissa kappaleissa tarkemmin, mutta tässä on todettava, että anteeksipyynnön ja sovittelun välisen ’rajankäynnin’ määrittely onkin muistin politiikan kannalta tärkeää. Anteeksipyyntö näyttäytyy yksinkertaisena ja pikaisena tapahtumasarjana – yksinkertaisimmillaan yhden ainoan sanan lausumisena, kun sovitteluun vaaditaan aktiivisia toimia. Tarkoituseristä riippuen anteeksipyyntö ja -anto vaikuttavatkin olevan enemmänkin tapoja muistuttaa tai unohduttaa, kuin todella käsitellä menneisyyttä. Sovittelu puolestaan, kuten seuraavista kappaleista ilmenee, vaikuttaa syvemmillä tasolla ja kauaskantoisemmin menneisyyden ja nykyisyyden tapahtumien suhteeseen.

Sovittelu (reconciliation) voisi siis anteeksipyyntöön velvoittamisen ohella olla eräs niistä toimista, joilla vallitsevaan katkeruuden, surun tai vihan tilanteeseen pyritään vaikuttamaan. Sovittelun on määritelty olevan luottamuksen palauttamisen prosessi, jossa osallistujat suorittavat yhteisesti

¹⁸⁶ Newberg et al. 2000, 96 - 97.

¹⁸⁷ Worthington et al. 229.

hyväksytyjä toimia päämäärän saavuttamiseksi¹⁸⁸. Sovittelu voidaan nähdä myös ”hetkenä, jolloin menneisyyden ja tulevaisuuden huolet voivat kohdata”¹⁸⁹. Tästä voidaan ymmärtää, että sovittelulla tarkoitetaan hetkeä, jolloin menneisyys rasittaa tulevaisuutta niin paljon, että asialle on syytä tehdä jotain. Usein sovittelua edeltää käytännössä esimerkiksi kahden valtion kykenemättömyys toimia yhdessä jonkin tietyn menneisyyden tapahtuman vuoksi, ja Suomessa esimerkiksi Karjalan palautus on ehkä ajoittain nähty tämänkaltaisena historiallisena taakkana. Jos siis oletetaan, että ”Karjalan kadotetut kaupungit” -lauseen taustalla vaikuttavia katkeruutta, surua ja vihaa, halutaan lieventää, olisi sovittelu eräs tapa todella käsitellä menneisyyttä ja päästä eroon näistä tunteista.

Sovitteluprosessissa on sanottu olevan kolme erilaista vaihetta, joista ensimmäisessä pyritään löytämään yhteisymmärrys tosiasioista tai ‘faktoista’, joita asiaan liittyy. Toisessa vaiheessa tunnistetaan erilaiset tulkinnat, joita vastaaviin tilanteisiin liittyy, ja kolmannessa vaiheessa nämä tulkinnat kavennetaan koskemaan vain kyseessä olevaa sovitteluprosessia niin, että jokaisen osapuolen on mahdollista hyväksyä nämä sovitteluprosessin jälkeen jäävät tulkinnat.¹⁹⁰ Sovitteluprosessin etenemisestä näin saa käsityksen hyvin kaavamaisesta, lähes ohjatusta jatkumosta, joka päättyy yhteisymmärrykseen. Näen sovittelun kuitenkin aikaa vievänä, jopa yli sukupolvien kestäväenä ja jatkuvana prosessina, jonka alkua ja loppua on hankala tarkasti määritellä. Koska poliittinen sovittelu saattaa vaatia institutionaalisia rakenteiden sekä sosiaalisten käytänteiden muuttamista ja joskus myös korvauksia¹⁹¹, sitä on mahdotonta ‘aikatauluttaa’ tai kiirehtiä. Eri vaiheet seuraavat toinen toistaan ohjatusti sitten, kun aika on niille oikea. On ymmärrettävää, että institutionaalisten rakenteiden ja käytänteiden muuttaminen, sekä korvauksista päättäminen vievät aikaa jo sellaisenaan, ja jos niihin tarvitaan poliittisia päätöksiä, saattavat prosessit olla jopa sukupolvien mittaisia.

Sovitteluksi on kutsuttu myös kulttuurista työtä, jonka avulla lisätään tietoutta menneisyyden tapahtumista ja toisaalta estetään niiden unohtuminen. Tähän kategoriaan kuuluvat myös traumamatkat (trauma tours), joilla tarkoitetaan siis matkoja traumaattisille tai muuten historian tapahtumiltaan merkittäville paikoille. Etelä-Afrikassa traumamatkoja tehdään ohjatusti rotuerottelun keskeisille paikoille entisten sotilaiden muodostaman järjestön, The Western Cape Action Tour Projectin (WECAT) toimesta ja traumamatkojen merkitys sovitteluprosessissa nähdään erityisen suurena. Etelä-Afrikan traumamatkojen tarkoitus on esitellä paikkoja Etelä-Afrikan lähimenneisyydestä, ja tarjota samalla mahdollisuus älylliseen mietiskelyyn ja keskusteluun muistoista. Tunteet, joita matkat herättävät, ja matkan aikana tapahtuvat kohtaamiset, sekä

¹⁸⁸ Worthington et al. 2000, 229.

¹⁸⁹ Bleiker & Hoang 2006, 197 (käännös kirjoittajan).

¹⁹⁰ Bleiker & Hoang 2006, 207.

¹⁹¹ Griswold 2007, 111.

fyysiset paikat haastavat matkalla mukanaolevat sovitteluun ja menneisyyden ymmärtämiseen.¹⁹² Tämän tutkielman Karjalan matkoissa on erityisen paljon traumamatkojen tematiikkaa, vaikka alkuperäinen syy matkan tekemiseen on eri kuin Etelä-Afrikassa. Muistelu, käynnit merkittävillä paikoilla, puolustusvoimien eläkkeelle jääneet asiantuntijat ja tunteikkaat hetket yhdistävät näitä matkoja sovittelun ohella.

”Karjalan kadotetut kaupungit” -matkan nimestä on vaikea arvioida, voisiko se olla jokin sovitteluprosessin kolmen eri vaiheen tulkinnoista. Venäläisen puolen tulkinta tilanteesta puuttuu tietysti täysin, joten tämän kaavamaisen tarkastelun perusteella voitaisiin ehkä puhua vasta ’faktojen toteamisesta’ – epäsuorasti matkan nimessä ja lisätekstissä todetaan, ettei Karjala ole enää osa Suomea. Erilaiset tulkinnat tilanteesta vaatisivat paitsi venäläisen puolen näkemyksen Karjalan tilanteesta, mutta myös suomalaisen mielipiteen siitä, halutaanko tilannetta muuttaa vai ei, eli onko toiveissa esimerkiksi Karjalan palautus vai tyytyminen nykytilanteeseen, tai mahdollisesti jopa jonkinlainen välimuoto. Vasta tämän prosessin jälkeen olisi mahdollista siirtyä sovitteluprosessin kolmanteen vaiheeseen, jossa hyväksytään yhteiset tulkinnat tilanteesta. Luonnollisesti Karjalan suhteen kyse ei ole pelkästään palautuksesta, vaan tematiikkaan kytkeytyvät vahvasti myös esimerkiksi evakot ja sotakorvaukset, jotka yhtälailla nousevat aika ajoin keskusteluissa esiin erityisesti muistuttamisen näkökulmasta.

4.2 Viipurin viimeinen viikko maaliskuussa 1940. Talvisota päättyi - Kestimme sortumatta.

Talvisota päättyi 13.3.1940, joskin Moskovan rauhansopimus allekirjoitettiin edellisenä päivänä. Seuraamme Suomen armeijan ponnisteluja puna-armeijan suurhyökkäyksen torjumiseksi ja rauhanneuvottelijoittemme tukemiseksi sodan kahtena viimeisenä ratkaisevana päivänä Summasta Viipuriin, Mainikkalasta Taliin sekä Viipurinlahden molemmin puolin.

Matkan nimi on jaettu kahteen osaan, joista ensimmäinen on abstraktimpi, mutta samalla informatiivisempi, ja toinen osa suorastaan jylisee sotasankaruutta. Ensimmäisen osan alku ei kerro asiasta mitään tietämättömälle, miksi voidaan käyttää sanaparia ”viimeinen viikko”, mutta jatko antaa tarkan vinkin ajankohdasta, jolloin jotain tapahtui. Matkan nimen toinen osa välittää sotamuisto ja -sankaruusteeman lisäksi tietoa ”viimeisen viikon” tapahtumista tarkemmin. Matkan lisäteksti välittää historiatietoa, jossa on yleisesti tunnetun tiedon lisäksi mainittu myös kritiikinomainen lisätieto rauhansopimuksen allekirjoituspäivästä.

Semioottisesti tämän matkan analyysissä keskitytään sanavalintaan. Sotasankaruutta painottava sanavalinta korostaa lauseen tunteellisuutta. Lause voisi hyvinkin olla esimerkiksi sotilaan toteama, sillä siinä kuvastuvat ylpeys ja voima sekä patriottiset tunteet. Sotamuistoista tehdäänkin usein

¹⁹² Meskell 2006, 168 – 169.

yhden tai kahden lauseen mittaisia, fraasimaisia lauseita, joiden avulla pyritään vaikuttamaan poliittisesti ja joita pidetään yhteisesti hyväksytyinä¹⁹³. Tämä muistin poliittinen näkökulma on selkeästi havaittavissa useissa matkaesitteen matkojen nimissä, vaikkei niiden tarkoitus ainakaan suoranaisesti ole olla poliittinen kannanotto. ”Talvisota päättyi – kestimme sortumatta” ja ”Torjuntavoitto 1944 – tie rauhaan” -matkojen nimet mukailevat sotamuistomaisia fraaseja, joita pidetään yleisesti hyväksytyinä, ainakin siltä osin kun ne on mainontaan mukaan otettu. Ne, jotka mainos tavoittaa, tai pikemminkin joita se kiinnostaa, ovat oletettavasti jollain tavalla yhtenäinen joukko, jossa edellä mainitun kaltaiset fraasit ovat yhteisesti hyväksytyjä. Tällaisen joukon muodostumisesta kerrotaan seuraavassa kappaleessa tarkemmin. Huomionarvoista on sekä, että matkan nimessä esiintyvät fraasit saattavat myös muodostaa ‘vastajoukon’, joka ei allekirjoita sotatapahtumien kulkua sellaisena, kuin se esitetään, vaan näkee mainoksen antitekstinä¹⁹⁴, kulttuurin arvojen vastaisena. Tämä ryhmä saattaisi nähdä esimerkiksi talvisodan päättymisen jotenkin muuten kuin sankaruuden näkökulmasta, tai ei kokisi olevansa osa ryhmää, jollainen mainoksessa luodaan. Vastajoukko siis määrittäisi sodan tapahtumat ja sen myötä myös muistot uudelleen.

Yhteiskunnalliset tapahtumat luovat poliittisia sukupolvia, joilla on muistojensa vuoksi yhteinen identiteetti. Tämän prosessin tuloksena syntyy ryhmä, jolla on myyttisesti muotoutunut, yhteinen alkuperä¹⁹⁵, ja tämän matkan mainoksessa on nähtävissä näitä elementtejä. Semioottisesti myyteillä tarkoitetaan merkkejä, jotka välittävät sosiaalista ja poliittista tietoa maailmasta, ja ne vaikuttavat olevan ainoa oikea totuus, vaikka muitakin tulkintoja saattaa esiintyä¹⁹⁶. Myyttisesti muotoutunut ryhmä on siis olemukseltaan varsin tiivis ja asiaansa uskova ryhmä, joka uskoo itseensä sellaisena vahvasti. ”Viipurin viimeinen viikko maaliskuussa 1940. Talvisota päättyi - Kestimme sortumatta” -matkan nimi rakentaa edellä mainitun kaltaista poliittista sukupolvea, sillä sanavalinta ”kestimme” on selkeä valinta, jonka avulla maaliskuun viimeisen viikon vuonna 1940 tapahtumat kokeneet voivat tuntea vahvaa yhteenkuuluvuutta ja jopa kokea olleensa paikalla¹⁹⁷. Myös termi ”puna-armeija” on varsin poliittisesti latautunut ilmaisu lisätekstissä, vaikkakin se on yleisesti käytetty ja virallinen ilmaus Neuvostoliiton armeijasta. Ilmaisun on kuitenkin ’väritetty’, ja se luo yhtäläillä ihmisryhmän, joka kykenee kokemaan yhteenkuuluvuutta tai eroavaisuutta pelkän ilmaisun myötä.

Berger toteaa, että poliittinen sukupolvi muodostaa ryhmän, joka näkee maailman tapahtumat ja sen, kuinka asiat tulisi järjestää samoilla tavoin. Poliittiset johtajat käyttävät paitsi tätä, mutta myös

¹⁹³ Zehfuss 2007, 11.

¹⁹⁴ ks. kappale ”Tekstit”.

¹⁹⁵ Berger 2002, 80.

¹⁹⁶ Bignell 1997, 22.

¹⁹⁷ Samasta aiheesta kerrotaan tarkemmin ”Miksi menetimme Viipurin” –nimisen matkan yhteydessä

yhteisiä muistoja hyväkseen, kun tarvitsevat tukea toimilleen tai päätöksilleen.¹⁹⁸ Toisaalta nykyaikaisen teknologian ja esimerkiksi Internetin avulla voi olla mahdollista muuttaa ihmisten tietoisuutta ja ajattelua jopa niin, että uudenlaiset poliittiset ryhmittymät saavat alkunsa¹⁹⁹. Matkan nimi ja sen lisäteksti luovat vastaanottajistaan myyttisen ryhmän, joka tuntee vertaisensa vahvasti omanlaisikseen, ja johon voidaan siis vaikuttaa poliittisesti. Esimerkiksi poliittiset päätökset Karjalaan liittyen voisivat hyvinkin olla tämän ryhmän tai näiden ryhmien mielenkiinnon ja poliittisen aktiivisuuden kohteena. Sotamuistomaiset fraasit korostavat maanpuolustuksellisuutta ja ne 'keräävät' usein teemasta kiinnostuneita yhteen erilaisille areenoille. Retorisesti taitava poliitikko voisi käyttää tätä, ja yhteisesti muodostuneita muistoja tietoisesti ja tehokkaasti hyväkseen paitsi perinteisin menetelmin, myös teknologian avulla.

Kulttuurin luomat myytit kuitenkin muuttavat muotoaan ajan myötä, ja niiden voima liittyy aina tiettyyn asiayhteyteen²⁰⁰. Myyttisesti muotoutunut ryhmä syntyy siis vain sillä hetkellä, kun yhteiskunnassa aika on sille oikea. Yhteenkuuluvuuden tunne, myyttinen ryhmä tai poliittinen sukupolvi saattaa siis muotoutua vain, jos olosuhteet sen muodostumiselle ovat suotuisat. Poststrukturalisti-semiootikko korostaisi tässä siis sosiaalista muutosta – merkin luomaa todellisuutta, joka saa aikaan sosiaalisen muutoksen. Matkatekstin luoma poliittinen sukupolvi, joka kokee yhteenkuuluvuutta, syntyy siis hetkenä, jolloin sille on 'tilaus'; esimerkiksi silloin, kun yleisesti vedotaan niiden ominaisuuksien puolesta, joita matkatekstissä painotetaan. "Kestimme sortumatta" -ilmauksen sanavalinta tuo mieleen 'talvisodan hengen', jolla voisi sanoa tarkoitettavan suomalaisten yhtenäisyyttä ja yhdessä tekemisen sekä tuloksen aikaan saamisen lähes hurmosmaista tunnelmaa. Sivuhuomautuksena mainittakoon, että Tampereella sijaitsee muistomerkki, joka on omistettu talvisodan hengelle²⁰¹. Jos yhteiskunnassa siis kaivattaisiin esimerkiksi sisukkuutta ja peräänantamattomuutta, jota tämä lähes institutionalisoitunut 'talvisodan henki' kuvaa, voisi matkamainoksen teksti edesauttaa tällaisen myyttisen ryhmän syntyä.

Toisaalta mainoksen myyttisyyden voidaan nähdä rakentavan suomalaisista tietynlaista mielikuvaa. Mainoksissa olevien myyttien ainesosia ovat konnotaatiot, joita mainoksen kautta on mahdollista havaita²⁰². Denotaatio sanasta "sortumatta" on ilman sortumista, ehjänä. Konnotaatio puolestaan vie asiayhteyden kautta myytin äärelle, eli siihen, kuinka suomalaisista luodaan myyttinen ryhmä. "Kestimme sortumatta" kuvaa suomalaisia kansana, joka kestää sodan kauheudet ja taistelut saamalla ehkä pieniä kolhuja, mutta ilman, että joutuisi "sortumaan" vastustajan edessä. Usein sotamuistot keskittyvätkin siihen, mitä sodalla saavutettiin, eikä siihen,

¹⁹⁸ Berger 2002, 80.

¹⁹⁹ Landsberg 2004, 143.

²⁰⁰ Bignell 1997, 23.

²⁰¹ Tuomisto 1998, 318.

²⁰² Bignell 1997, 35.

mitä sodassa menetettiin²⁰³. Suomalaisista siis rakennetaan nostalginen muistojen kuva, jossa kansalaisen perusominaisuuksiin kuuluu peräänantamattomuus, vahvuus, voima ja paineensietokyky, ja esimerkiksi sodassa koetut tappiot jätetään mainitsematta, sillä ne vääristäisivät myyttiä suomalaisista ominaisuuksista. Myytin onkin sanottu tekevän sosiaalisista merkityksistä hyväksyttäviä, kuin ne olisivat 'maalaisjärkisiä' totuuksia maailmasta²⁰⁴. Suomalaiset siis muistetaan sodan perusteella tietynlaisina ja tätä muistoa vahvistetaan yleisesti ja varsin tietoisesti. Vaikka kyse on kollektiivista, ryhmään liitetyt ominaisuudet liitetään usein myös yksilöön. Jos suomalainen siis menettikin sodassa jotain, siinä myös saavutettiin; nimittäin maine ja mielikuva voittamattomasta kansasta sisukkaine yksilöineen. Tämä näkökulma siis sovellettuna Zehfussin sotamuistotematikkaan - suomalaisten tai muidenkaan menetyksiä ei ole tarkoitus aliarvioida.

4.3 Torjuntavoitto 1944 - tie rauhaan

Hki-Vaalimaa-Valkeasaari-Sormenkärki-Terijoki-Vammelsuu-Kuuterselkä-Siiranmäki-Äyräpää-Viipuri-Tali-Ihantala-Tienhaara-Vaalimaa-Hki

Asiantuntijaoppaana on historian tutkija Göran Lindgren. Kun Neuvostoliitto oli alkuvuodesta 1944 murtautunut saksalaisten Leningradin saarron ja rintama oli siirtynyt Narvan tasalle, tuli Suomen vuoro kokea Neuvostoliiton suurhyökkäys Karjalan kannaksella. Läpimurto pääasemassamme Valkeasaarella oli 10.6. tosiasiassa, ja Vammelsuu-Taipale linjankin murruttua vihollinen oli 10 päivässä Viipurin porteilla. Helposti se ei kuitenkaan käynyt, sillä sitä ennen oli viivytetty ja taisteltu ankarasti Siiranmäessä ja Kuuterselässä. Viipuri menetettiin kuitenkin vajaan päivän taistelun jälkeen. Itä-Karjalasta ja Lapista siirretyt joukot yhdessä Kannaksen taistelijoiden kanssa onnistuivat Viipurin menetyksen jälkeen pysäyttämään vihollisen Viipuri-Kuparsaari-Taipale linjalla ensin Viipurin Tienhaaran maastossa, sitten Tali-Ihantalalan suurtaistelussa sekä Viipurinlahdella ja Vuosalmella. Kun hyökkääjän voimat oli näissä taisteluissa kulutettu loppuun, ja sen päähuomio kiinnittyi tästä eteenpäin Saksan rintamalle, avautui meille tie rauhaan.

Tutustumme tällä matkalla torjuntataistelun 1944 kulkuun ja keskeisiin taistelupaikkoihin Valkeasaarella, Vammelsuussa, Siiranmäellä, Äyräpäässä, Viipurissa, Talissa, Portinhoikassa ja Ihantalassa.

”Torjuntavoitto 1944 –tie rauhaan” -matkan nimi korostaa niin ikään sotasankaruutta, kuten edellisenkin matkan nimi. Lisäteksti antaa seikkaperäisen selvityksen taistelujen etenemisestä ja paikkakunnista, joissa taisteluja käytiin. Samalla se rakentaa tarinan, jossa suomalaisten taistelijoiden rooli sodan lopettajina on huomattavan suuri. Tämä tuodaan julki erityisesti ilmaisuilla ”taisteltu ankarasti”, ”vihollisen pysäyttäminen” ja ”hyökkääjän voimien loppuun kuluttaminen”. ”Tie rauhaan” vaikuttaa myös hartaalta, jopa uskonnolliselta viittaukselta siihen, että sota päättyi ja tulevaisuus sen jälkeen saattoi alkaa.

²⁰³ Zehfuss 2007, 251.

²⁰⁴ Bignell 1997, 24.

Matkan nimessä käytetään metaforaa ”tie” joka johtaa rauhaan. Metaforalla tarkoitetaan vertailua, jonka avulla merkkiä verrataan ja kuvaillaan jonkin toisen merkin avulla²⁰⁵, ja semioottisesti tämän matkan analyysissä keskitytään juuri metaforaan. ”Torjuntavoitto 1944 – tie rauhaan” –matkan nimessä ”tie” on metafora ajalle ja tapahtumille, jotka vaadittiin rauhan aikaansaamiseksi. Metaforan avulla on mahdollista kuvata käsiteltävää asiaa ominaisuuksilla, joita sillä ei todellisuudessa ole²⁰⁶. Edelliseen voisi lisätä sen, että metaforaa saatetaan käyttää myös kuvaamaan ominaisuutta, jota muuten on hankala kuvailla. ”Tie” metaforana on erittäin tavallinen ja monimerkityksinen; usein sitä käytetään kuitenkin kuvaamaan jonkinlaista siirtymää paikasta tai tilasta toiseen. Metaforat tulkitaan sosiaalisten koodien avulla²⁰⁷ ja on jopa esitetty, että ihmisen käsitteenmuodostuksesta ja päättelystä suuri osa on metaforista²⁰⁸. Riippuu siis paitsi ympäröivästä maailmasta ja sen sosiaalisesta koodistosta, myös omasta päättelyprosessista ja -kyvystä, kuinka ”tie” tulkitaan. ”Tie” kun voi olla mikä tahansa tie kärrytiestä moottoritiehen ja sen ominaisuudet voivat vaihdella vastaavasti; pitkä tai lyhyt; leveä tai kapea; kivinen tai sammaleinen; suora tai mutkikas ja niin edelleen. Toiselle sillä saattaa olla negatiivinen, esimerkiksi hidastava olemus, ja toinen näkee ”tien” positiivisena ja helpottavana, kulkua edistävänä. ”Torjuntavoitto 1944 – tie rauhaan” –matkan nimestä ei suoraan voi päätellä, millaista tietä rauhaan kuljettiin, mutta lisäteksti kuvailee, ”rauhan tien” edeltäviä tapahtumia ilmeisen uuvuttavina, sillä kuvatuissa tapahtumissa koettiin ”suurhyökkäys”, ”linjan murtuminen” ja ”ankaria taisteluita”. Se, että ”tie rauhaan *avautui*” antaa viitteen siitä, että aluksi ”rauhan tie” on ollut jotenkin suljettuna, ulottumattomissa.

”Tien” monimerkityksisyys tässäkin tapauksessa kertoo kiehtovalla tavalla sen, että jotain jätetään kertomatta tarkoituksellisesti, tai että metaforan saa tulkita haluamallaan tavalla. Joskus sotamuistoja jätetään tarkoituksellisesti unohdetuiksi, sillä ne muistuttavat paitsi kuolemista, myös sodan tai sen tapahtumien poliittisista seurauksista²⁰⁹. Karjalan suhteen juuri vuoden 1944 jälkeiset poliittiset tapahtumat olivat ratkaisevia, ja sen ajan kuvaaminen ”tie-metaforan” avulla on neutraali juuri monimerkityksellisyytensä vuoksi, sillä sen voi ymmärtää haluamallaan tavalla, ja toisaalta se on myös helppo sivuuttaa tekstissä. Metaforan avulla osa sotamuistosta on ikään kuin häivytetty unohduksiin. Paul Ricoeur on todennut, että muistamisen avulla opetetaan, mutta unohduksen avulla päästään vihan yli²¹⁰. Ehkäpä ”tie-metaforan” epätarkkuus on tarkoituksellisesti valittu, jotta voitaisiin sivuuttaa tai unohtaa rauhanprosessin kipeät ja vaikeat ajat, ja toisaalta myös päästä samalla vaikeiden tunteiden yli, joita rauhan rakentamisen aikaan liittyy.

²⁰⁵ Thwaites et al. 2002, 48.

²⁰⁶ Thwaites et al. 2002, 51.

²⁰⁷ Thwaites et al. 2002, 56.

²⁰⁸ Onikki 2000, 95.

²⁰⁹ Zehfuss 2007, 228.

²¹⁰ Bleiker & Hoang 2006, 209.

Muistamisen ja unohtamisen prosessi on paitsi välttämätön, myös poliittinen, sillä kaiken muistaminen - tai yhtä lailla unohtaminen - on mahdotonta. Poliittiseksi prosessin tekee se, että menneisyytemme rakentuu tulkintojen ja niiden tärkeysjärjestykseen asettamisen avulla. Tarinat, jota menneisyydestä kerromme, ja se, mikä muokkaa näiden tarinoiden ja tulkintojen tärkeysjärjestyksen, tekee muistamisen ja unohtamisen prosessista poliittisen.²¹¹ Unohduttamisella pyritään siis vaikuttamaan tähän tarinoiden ja muistojen priorisointiin; jokin asia tehdään tarkoituksellisesti toista tärkeämmäksi. On vaikea uskoa, että kehotus unohtaa saattaisi joskus olla epäsuora pyyntö muistaa, mutta se, että joku kehottaa unohtamaan, on helppo nähdä poliittisesti. Sillä, jolla on tarve pyytää toisia unohtamaan, on mitä todennäköisimmin oma tai oman ryhmän etu kyseessä. Usein kehotus unohtaa saa kehotuksen kohteessa juuri vastakkaisen toiminnan aktivoitua; syytä unohduttamiseen aletaan pohtia ja analysoida, ja unohtamisen sijaan aikaa käytetään juuri asian mieleen palauttamiseen, sekä toisaalta siihen, miksi pitäisi unohtaa.

Unohtaminen ja unohduttaminen nähdään kuitenkin usein mahdottomana muistamisen luonteen vuoksi. Historiallinen kokemus ja historiallinen tietoisuus²¹² ovat muistamisen prosesseja, jotka muotoutuvat aikojen kuluessa, eikä niitä ole mahdollista poistaa. On sanottu, että muistin tappamiseksi on tapettava koko kansa; jos kaksikin ihmistä jää eloon, he muistavat²¹³. Kriittikinä edelliseen on todettava, että muistamiseen ei tarvita kuin yksi ihminen, mutta edellisessä ajatuksessa halutaan ilmeisesti korostaa erityisesti kollektiivista muistamista. Niin kollektiiviseen kuin yksilölliseen muistamiseen pyritään vaikuttamaan unohduttamalla silloin, kun jokin asia halutaan tietoisesti sada unohdetuksi. Unohduttaminen on aktiivista toimintaa, mutta sen toteuttamisen täytyy olla passiivista ja huomaamatonta, sillä jos unohduttaminen tehdään näkyvästi, se toimii paremminkin muistuttamisena kuin unohduttamisena²¹⁴. Samasta syystä muistuttajien ja unohduttajien eroakaan ei aina ole selvä²¹⁵. Metaforamaisen asioiden käsittelyn voisikin nähdä olevan eräänlainen passiivisen unohduttamisen prosessi; kiertoilmaisujen avulla asioista ei tarvitse puhua niiden omilla nimillään, ja kun asiasta ei puhuta, se vähitellen unohdetaan. Jos joku kuitenkin ymmärtää kiinnittää asiaan huomionsa epäsuorasta ilmauksesta huolimatta, on metaforan käyttöä helppo perustella; sen jokainen ymmärtää omalla tavallaan, ja unohdutettavasta asiasta ei tarvitse käydä sen suurempaa keskustelua. Metaforien monimerkityksellisyys siis auttaa paitsi unohduttamaan, myös profiloitumaan selvästi unohduttamiseen eikä muistuttamiseen.

²¹¹ Bleiker & Hoang 2006, 198-199; 201.

²¹² esitelty jo aiemmin tekstissä

²¹³ Bet-El 2002, 213; 219.

²¹⁴ ks. myös Zehfuss 2006, 218 – 219.

²¹⁵ Zehfuss 2006, 220.

4.4 Miksi menetimme Viipurin 1944?

Hki-Vaalimaa-Säkkijärvi-Viipuri-Tienhaara-Vaalimaa-Hki

Karjalan kannaksella kesällä 1944 käytyjen jatkosodan ratkaisutaistelujen eräs tapahtumasarja, Viipurin taistelu 20.6.1944, herättää monen sotahistoriasta kiinnostuneen mielessä koko joukon kysymyksiä: Mitä oikein tapahtui? Miten se on mahdollista? Miksi menetimme Viipurin yhdessä päivässä? Missä kulki Viipuri-Kuparsaari-Taipale -puolustuslinja, VKT-linja, jolle vihollisen hyökkäys lopulta Talin-lhantalan suurtaistelujen jälkeen pysäytettiin heinäkuussa 1944? Missä sijaitsivat Viipurin puolustajaksi käsketyt 20. Prikaatin asemat pataljoonan ja komppanian tarkkuudella? Missä oli prikaatin komentopaikka? Mitä reittejä puolustajat vetäytyivät kaupungista rintaman murruttua? Missä ja miten hyökkääjän tie tällä suunnalla lopulta suljettiin? Miten tämä ensimmäinen torjuntavoittomme oli mahdollinen Viipurin katastrofin jälkeen?

Tämän matkan nimessä ja lisätekstissä korostuvat kysymykset, hämmästyminen ja ihmettely. Kysymykset antavat aiheesta lisätietoa, vaikkakin niiden avulla on tarkoitus käsitellä aihetta vielä syvemmillä ja herättää vastaanottaja ajattelemaan tai hakemaan lisää informaatiota. Matkan nimen tulkinta on kaksijakoinen; yhtäältä se on pohdiskeleva, toisaalta valittava. Kysymysten voi nähdä olevan myös esimerkiksi lehtiotsikoille tyypillistä asioiden suurentelua. Viipurin menetys 1944 ei konkretisoidu matkan nimessä, mutta lisäteksti antaa taas tarkemman selvityksen tapahtumille, vaikka jättääkin suoranaisesti kertomatta, kuinka Viipuri ”menetettiin”. Lisätekstin ilmaisut vaativat lukijalta tietoa sotataktiikasta, jotta voi ymmärtää tekstin asiayhteyden.

Matkan nimen sanavalinta nostaa sen uudelle merkitystasolle, ja se on semioottisesti seikka, johon tämän matkan yhteydessä huomio kiinnitetään. Omistusmuoto ”menetimme” vaikuttaa harkitulta. Onikki²¹⁶ kiinnittää tutkimuksessaan huomion sananvalinnan merkitykseen, sillä sen perusteella hahmotetaan tekstin laajempi kokonaisuus. Onikki arvioi muun muassa poliitikkojen lausahduksia ja korostaa, että niissä sanavalinnalla, ja erityisesti possessiivisuffiksin, omistusliitteen, käytöllä oli huomattava ulko- ja turvallisuuspoliittinenkin merkitys. Tähän tutkielmaan valittujen Karjalan matkojen mainostekstit sisältävät luonnollisesti omistusliitteisiä sanontoja tai lausahduksia, sillä tekstin tarkoituksena on välittää tietoa siitä, mitä matkalla tapahtuu (esimerkiksi ”seuraamme”, ”tutustumme” jne.). Historiallisiksi lisätiedoiksi matkaesittelyihin on tiivistetysti kerrottu kunkin kohteen sodanaikaisista tapahtumista tai esitelly kohdetta muuten. Omistusliitteen käyttö on retkien tiedoissa asiaankuuluvaa ja huomaamatonta, mutta retken ”Miksi menetimme Viipurin 1944” nimessä se on varsin huomiota herättävää. Muualla esitteessä menneistä tapahtumista todetaan yleisesti passiivin avulla (esimerkiksi ”Viipuri menetettiin” tai ”rauhansopimus allekirjoitettiin”) ilman sen tarkempaa henkilöitymistä tai kannanottoa.

Onikki toteaa, että omistusliite ”me” sisältää vastakohtaisen asetelman meihin ja muihin, ja määrää myös mittakaavan, jolla ilmaus hahmottuu tarkemmin. ”Me” täytyy myös tulkita siten, kuin muu

²¹⁶ 2000, 101-102.

teksti ohjaa sen tulkittavan, eli niin, että asiayhteydestä pystyy päättämään mitä ”omistusmuotoisella meillä” tarkoitetaan juuri siinä tilanteessa²¹⁷. ”Miksi menetimme Viipurin” –matkan nimessä vastakkainasettelu ”meidän” ja ”muiden” välillä on selkeä, ja siinä ”meillä” kuvataan suomalaisia kansana ja tekstissä näkymätön ”muut” viittaisi siis venäläisiin, jolle menetimme Viipurin. Ehkä sanamuodolla on haluttu korostaa juuri suomalaisten menetystä ja kiinnittää huomio siihen, mitä ”me” jouduimme kokemaan. Edellinen viittaa myös muistin etiikkaan, jolla tarkoitetaan yksittäisten ihmisten ja ihmisryhmien kokemaa vastuuta muistaa menneet vääryydet ja epäoikeudenmukaisuudet^{218, 219}. ”Miksi menetimme Viipurin”- matkan nimi liittyy siis selkeästi haluun palauttaa mieliin ja ylläpitää muistoa, joka Viipuriin suomalaisilla, tai ainakin matkan kohderyhmäläisillä, oletettavasti liittyy. Muistin etiikan näkökulmasta yksilöitä tai ryhmiä siis veloitetaan muistamaan ja ylläpitämään muistoa, vaikka ne käsittelisivätkin kipeitä asioita.

”Me ja muut” –asetelma on mahdollista havaita myös metonymian avulla. Semioottisesti metonymialla tarkoitetaan merkkiä, joka kuvaa kokonaisuutta osansa avulla tai toisinpäin^{220, 221}. Esimerkiksi avun tarpeessa olevan ilmaisu ”täällä tarvitaan lisää käsiä” on metonymia, jossa ”käsillä” tarkoitetaan avustajaa, kokonaista ihmistä. Vastaavasti urheilussa usein käytetty käsite ”suomalaiset voittivat” on metonymia, jossa Suomen joukkue osana suomalaisia kuvaa koko kansaa, ja uutiskuvien panssarivaunuryhmät edustavat sotaa²²². Metonymia on usein niin osuvasti rakennettu tai luonnollisesti syntynyt, ettei sen olemassaoloa huomaa. ”Torjuntavoitto 1944 – tie rauhaan” –matkan lisätekstissä metonyminen ilmaisu ”hyökkääjä” kuvaa alkuperäismerkitykseltään sellaisenaan vain yhtä hyökkääjää. Lauseyhteydestä yleensä luonnollisesti ymmärretään, mitä ja ketä tai keitä hyökkääjällä tarkoitetaan, ja tämän matkan lisätekstissä se kuvaakin ymmärrettävästi sodan toista osapuolta; venäläisten armeijaa, tai ainakin prikaatia, muttei missään tapauksessa yhtä ainutta sotilasta. Sanalla ”hyökkääjä” on varsin negatiivinen olemus ja juuri se tekee tekstissä selvän eron ”meihin” ja ”muihin”. ”Hyökkääjällä” kun tarkoitetaan usein luvatta tunkeutujaa, jonka saapuminen tai läsnäolo ei ole toivottavaa. Sotatilanteessa vastapuolen hyökkääjä on tietysti myös vastustaja, mutta merkityksellistä on se, kuinka asetelma on haluttu kuvata myös tässä matkan lisätekstissä.

Tony Judt kirjoittaa, että vuosina 1945–1948 Euroopassa elettiin hajaannuksen ja jälleenrakennuksen aikaa, ja samalla luotiin Euroopan sodanjälkeinen muisti. Sille oli tyypillistä,

²¹⁷ Onikki 2000, 102.

²¹⁸ Bell 2006, 20.

²¹⁹ ks. myös Zehfuss 2006, 213.

²²⁰ Thwaites et al. 2002, 51 – 52.

²²¹ Lotman 1981, 81.

²²² Thwaites et al. 2002, 52.

että saksalaisia pidettiin suurimpina sotasyyllisinä, ja ”ne sen tekivät” –ajatusmalli oli vallalla²²³. Suomen sodanjälkeiseen muistiin on yhtä lailla muodostettu syyllinen venäläisistä ja vastakkainasettelu ”meihin” ja ”muihin” on selkeästi havaittavissa matkamainoksen metonymisessä ”hyökkääjässäkin”. Venäjää pidetään eurooppalaisesta näkökulmasta epävarmuustekijänä, joka on ”elävä muisto menneisyydestä; menneisyydestä, johon meidän on pidettävä huoli, ettemme palaa”²²⁴. Venäläisten olemus negatiivisena ”Toisena”, jopa vihollisena²²⁵ paljastuu epäsuorasti siis metonymian kautta ja on verrattavissa saksalaisten saamaan syyllisten ’leimaan’. Kansallinen identiteettiprojekti, jolla tarkoitetaan pyrkimystä hyvin kansakuntien joukkoon, vahvistuu venäläisille annettujen vähemmän hyvien ominaisuuksien nimeämisen kautta²²⁶. Venäläisistä tehdään ”hyökkääjän” metonymian avulla siis vaarallisia ja arvaamattomia, ja suomalaisista piilomerkityksellisesti syyttömiä. Patrioottiseksi propagandaksikin sanotussa suomalaisen kirjallisuuden tarinankertomismuodossa puolestaan korostettiin sankaruutta ja uhrimieltä se vuoksi, että niiden katsottiin mahdollistavan ideaalisen kansakunnan²²⁷.

Mainos muodostaa ja vahvistaa muistoa suomalaisista sodan syyttömänä osapuolena ja venäläiset nähdään syyllisinä. Taustalla vaikuttaa siis haave pääsystä ’parempien’ kansojen joukkoon; joukkoon, jossa on hyväksyty ja arvostettu. Kun tämä muisto sodan syyllisistä ja syyttömistä, uhreista ja hyökkääjistä representoidaan nykypäivässä, eli kun muisto tuodaan julki sellaisenaan tämänhetkisessä kontekstissa, sen merkitys saa luonnollisesti uuden näkökulman. Tällöin vastataan siihen muistin politiikkaa määrittävään kysymykseen, joka pyrkii määrittelemään, kuinka menneisyyden tekijät on rakennettu tietynä aikana. Matkailumainos omalta osaltaan siis rakentaa mennyttä tässä ajassa ja luo suomalaisten ja venäläisten välille jännitteen, jonka voisi olettaa olevan tyypillisempi sodanjälkeiselle ajalle kuin nykyajalle.

4.5 "Tuntemattoman sotilaan" matkassa Äänisen rannoilla ja Syvärillä

Helsinki-Värtsilä-Sortavala-Lemetti-Kollaa-Suojärvi-Petroskoi-Soutjärvi-Voznesenja-Osta-Homorovitsi-Plotino-Pertjärvi-Shemenski-Syväri-Sammatus-Aunus-Lotinapelto-Levashovo-Valkeasaari-Viipuri-Vaalimaa-Helsinki

Suomalaiset hyökkäsivät kesällä 1941 itään, elokuussa valloitettiin Sortavala. Eversti Autin JR8 eteni Värtsilän alueelta Läskelään, Laatokalle ja löi neuvostojoukot Jessoilassa, oli mukana Präässä, Puolivälissä ja Vigassa saapuen Äänisen rannalle Suolusmäessä. Tapaamme rykmentin Syvärin sillanpäässä, jossa puna-armeija iski huhtikuussa 1942 vaarallisen kiilan puolustukseemme. Tutustumme Äänisen rannikopuolustukseen, vaikeuksiin Syvärin ylityksessä Voznesenjassa ja ajamme Homorovitsin, Pertjärven ja Shemenskin kautta voimailokselle, josta

²²³ Judt 2002, 160.

²²⁴ Neumann 2002, 135 – 136.

²²⁵ Moisio & Harle 2002, 11.

²²⁶ Moisio & Harle 2002, 21.

²²⁷ Turunen 2007, 207.

edelleen Syvärin luostarin Aunukseen. Palaamme kotiin Lotinapellon, Pietarin ja Karjalan kannaksen kautta.

Matkan nimessä leikitellään ajatuksella, jossa Tuntematon sotilas toimisi jonkinlaisena matkaoppaana. Matkan nimi luo mielikuvan, jossa ”Tuntematon sotilas” todella on matkalla mukana, ja johdattaa kulkijoita ”Äänisen rannoilla ja Syvärillä”. Matkamainoksen tekstiin on saatu tunnelma, joka vie mukanaan todentuntuiseen seikkailuun. Lisäteksti kertoo matkareitin kohtalaisen neutraalisti, mutta korostaa sodan tapahtumien ratkaisevia hetkiä.

”Tuntematon sotilas” on äärimmäisen kulttuurisidonnainen hahmo, jonka merkitys suomalaisessa sotahistoriassa tai –kerronnassa on suuri ja ainutlaatuinen. Kulttuuri tuottaa merkityksiä, jotka tulevat esiin sosiaalisessa maailmassa²²⁸ ja tuntematon sotilas on erinomainen esimerkki tällaisesta merkityksestä. Se, joka ei tunne tuntemattoman sotilaan tarinaa, muodostaa tuntemattomasta sotilaasta mielessään vain denotaation; puhutaan siis sotilaasta, jota ei tunneta. Väitän, että tarinan tunteva suomalainen puolestaan muodostaa näistä kahdesta sanasta konnotaation, jota ohjaa Tuntemattoman sotilaan tarina kaikkine tunnelmineen, paikkoineen ja tapahtumineen. ”Tuntematon sotilas” siis muodostaa matkan nimessä kulttuurisen merkityksen, joka ohjaa mainoksen vastaanottajan sodan tematiikan äärelle edeltävien kulttuuristen kokemustensa perusteella. Huomattavaa on, että Tuntematon sotilas –romaani on kuulunut esimerkiksi ala-asteikäisten koululaisten pakolliseen lukemistoon useissa oppilaitoksissa Suomessa, ja näin ollen muodostunut usealle suomalaiselle ainakin jollain tavalla tutuksi. Onpa Tuntemattoman sotilaan yhteydessä puhuttu kansallisesta kaanonistakin²²⁹.

”Tuntematon sotilas” matkaoppaana johdattaa matkalle osallistujat paitsi fyysisesti, myös henkisellä tasolla kokemaan sodan paikkoja ja tapahtumia, sillä jo matkaa kuvaavan lisätekstin lukeminen synnyttää tunnelman, jossa tuotetaan omakohtaisia kokemuksia. Menneisyyden traumaattisten tapahtumien muistelu tekemuistin (prosthetic memory)²³⁰ välityksellä vaikuttaakin yksilön identiteettiin ja aiempaan maailmankuvaan²³¹. Elämyksellisyyden avulla tuotettu muistelu siis muuttaa yksilön näkökulmaa itseensä ja samalla suhdetta muihin ja muuhun maailmaan. Esimerkiksi sotamuistojen muodostamat uudenlaiset mielikuvat kykenevät luomaan alkuperäisestä poikkeavan identiteetin tai muuttamaan käsitystä ympäröivästä maailmasta. Suomessa historianopetus välittää sodasta tietoa jo ala-asteikäisille, mutta sotamuistot ovat perinteisesti kulkeneet sukupolvelta toiselle esimerkiksi vanhempien tai isovanhempien kertomusten mukana. Elämyksellinen sotamuistojen välittäminen vaatii kuitenkin enemmän kuin pelkän tarinan ja sen kertojan.

²²⁸ Thwaites et al. 2002, 2.

²²⁹ Keränen 2004, 35.

²³⁰ Tekemuistia käsiteltiin tarkemmin jo aiemmin tutkielmassa.

²³¹ Landsberg 2004, 152.

Politiikan kannalta sotamuistoista on tullut tärkeitä siksi, että niiden avulla poliitikot perustelevat vaatimuksiaan sodan suhteen; ja myös siksi, että on nähty tärkeäksi, että yleisesti *ymmärretään*, millaista sota on²³². Matkan nimi ja lisäteksti pyrkivät kulttuurisen kontekstin ja tapahtumatarinan avulla tällaiseen ymmärryksen lisäämiseen – todellisen matkan tarkoituksesta puhumattakaan. Landsberg näkee Internetin mahdollisuudet luoda tekemuistia (prosthetic memory) suurena juuri elämyksellisyyden vuoksi²³³. Internetin luoman tekemuistin avulla tietoisuus ja ”ruohonjuuritason” poliittinen aktivismi lisääntyvät²³⁴ ja vaikei ”tuntemattoman sotilaan” matkakuvauksessa olekaan juuri käytetty hyväksi Internetin erilaisia tehostekeinoja, on sen informaatioarvo nimenomaan nykyaikaisen massamedian osana merkittävä. ”Tuntemattoman sotilaan” matkan kuvauksen – kuten minkä tahansa muunkin matkan kuvauksen - luenut saattaa kiinnostua aiheesta, vaikei matkalle lähtisikään ja muodostaa ympärilleen poliittisesti aktiivisen joukon kaltaisiaan, joka pyrkii vaikuttamaan omista lähtökohdistaan. Strateginen massamedian avulla tapahtuva muistelu tukee siis kollektiivista, sosiaalista vastuuta²³⁵ ja jos esimerkiksi poliitikot vetoavat siihen, että on tärkeää ymmärtää, millaista sota on, voidaan olettaa, että poliitikot pyrkisivät myös lisäämään sosiaalista vastuuta. ”Tuntemattoman sotilaan” matkakertomuksen avulla saadaan siis luotua kulttuurisen asiayhteyden avulla tietoisuutta sodasta, johon toivotaan aktiivista, poliittista kannanottoa.

Sodan ymmärtäminen eri yhteisöissä on tärkeää poliitikkojen kannalta, sillä kokemukset ja asenteet sodan suhteen vaikuttavat siihen, kuinka poliitikkojen päätökset hyväksytään. ”Tuntemattoman sotilaan” luoma kuva sodasta ja sen tapahtumista välittää omanlaistaan tietoa siitä, kuinka sota on koettu Suomessa ja toisaalta myös Venäjällä. Esimerkiksi päätökset puolustusvoimien roolista, maanpuolustuksesta sekä ase- ja varustehankinnoista voivat näyttäytyä toisenlaisina sen jälkeen, kun sodasta on muodostunut jonkinlainen omakohtainen kokemus tai elämys. Kollektiivinen muisti jaetaan kahteen eri ryhmään sen mukaan, ovatko ihmiset olleet muistojen tapahtumassa itse mukana, vai järjestävätkö he kansallisen menneisyyden ”perusolemusten” mukaan²³⁶. Temaattisesti tämä jäsentää kollektiivista muistia siis totuudellisuuden suhteen; se joka on ollut itse muistojen tapahtumassa mukana, on aikaisemmin mainitun kaltainen todistaja, jonka muistolla on painoarvoa. Se, että ”tuntematon sotilas” johdattaa näihin sotakokemuksiin, luo myös kulttuurisesti latautuneen, ennalta määrätyn perustan, jolle sotatietoutta rakennetaan. Kollektiivisen muistin suhteen eroa on sillä, onko sodan tapahtumissa elänyt itse vai saanut tietonsa jostain muualta kuin omista kokemuksista, ja tämän vaikutusta poliittiseen osallistumiseen ja päätöksentekoon ei liene voi aliarvioida. Luonnollisesti itse tapahtumassa

²³² Zehfuss 2007, 68.

²³³ Landsberg 2004, 154.

²³⁴ Landsberg 2004, 154 – 155.

²³⁵ Landsberg 2004, 152.

²³⁶ Snyder 2002, 39.

mukana ollut näkee ”tuntemattoman sotilaan” sotakokemukset omien kokemustensa kautta, kun taas kansallisen menneisyyskuvan rakentanut on saanut tietonsa kansallisilta instituutioilta, kuten esimerkiksi koulusta. Näihin kahteen ryhmään pyritään oletettavasti vaikuttamaan poliittisesti eri avoin, mutta selvää on, että molemmat ryhmät Internetin luomalle tekemuistille alistettuina kokevat ”tuntemattoman sotilaan” matkan pohjatietojensa varassa jollain tavalla elämyksellisinä. Tietoisuuden lisääntymisen ja poliittisen aktivismin välissä näen kuitenkin monta vaihetta, joten on ehkä syytä huomauttaa, että vaikka ”tuntemattoman sotilaan matkassa” –matkakuvaus antaisikin aiheen poliittiseen vaikuttamiseen, ei se tapahdu automaattisesti. Olennaista on massamedian ja kulttuurisen tiedon yhdessä massamediallisen – tai omakohtaisen - kokemuksellisuuden luoma tietoisuus, joka siis saattaa johtaa poliittiseen aktiivisuuteen.

4.6 Talvisodasta 70 vuotta - kohtalon paikkoja Laatokan Karjalassa

Bussi: Lohja-Helsinki-Niirala-Ruskeala-Sortavala-Lemetti-Pitkäranta-Petäjäsaari-Sortavala-Niirala-Helsinki-Lohja

Matkan aikana kierretään talvisodan kohtalon paikkoja ja tutustutaan paikan päällä kuuluisiin motti- ja saaristossa (laivalla). Käydään mm. Petäjäsaarella, missä 6.3.1940 tulivat suurimmat yksittäiset tappiot.

Aikaperspektiivi heti matkan nimen alussa kertoo selkeästi sen, miksi matka järjestetään ja toisaalta antaa tietoa siitä, mitä retken lopulla nimellä tarkoitetaan. ”Kohtalon paikkojen” voidaan olettaa tarkoittavan joitakin 70 vuotta sitten käytyyn talvisotaan liittyviä paikkoja. Lisäteksti kertoo sotatermien avulla motti- ja saaristosta, muttei välitä tarkempaa tietoa siitä mitä ne ovat, ja jättää myös tarkentamatta, mitä ”suurimmilla yksittäisillä tappioilla” tarkoitetaan. Varsin suppea lisäteksti korostaa myös surullista, muttei dramaattista tunnelmaa, jossa kuolema tai sodassa kaatuneet ovat selvästi läsnä.

Tämän matkan tulkinnassa sovelletaan semioottisia myyttejä tarkastelevaa lähestymistapaa. Mainokset käyttävät myyttejä hyödykseen liittämällä myyttisiä merkityksiä tuotteisiin, joita myydään. Bignellin mukaan semiotiikka tarjoaa kehyksen näiden myyttien ja merkkien tarkkailuun.²³⁷ Semioottisesti myytillä tarkoitetaan sosiaalista ilmiötä, joka muodostuu merkkien ja niiden konnotaatioiden yhdistelmänä. Merkin ja konnotaatioiden yhdistelmänä syntyy tietty viesti, myytti. Esimerkiksi Rolls Roycen denotaatio on tietty auto tai sen valmistustapa, mutta konnotaatio Rolls Roycesta vie rikkauden ja ylellisyyden mielleyhtymiin. Rolls Royce näyttäytyy siis myyttisenä silloin, kun sitä käytetään viestimään rikkaudesta ja ylellisyydestä. Semioottinen myytti siis ’varastaa’ alkuperäisen merkin ja saa sen toimimaan toisella tasolla, toisen muotoisena.²³⁸

²³⁷ Bignell 1997, 27.

²³⁸ Bignell 1997, 16.

”Talvisodasta 70 vuotta – kohtalon paikkoja Laatokan Karjalassa” –matkassa Karjalan *paikkojen* myyttinen merkitys on mahdollista havaita, kun asiaa tarkastelee nimenomaan merkin ja sen konnotaatioiden kautta. ”Karjalan paikat” tuottaa denotaation kautta vain toteamuksen, siitä, että Karjalassa on ’joitain’ paikkoja – fyysisiä tai maantieteellisiä paikkoja, tai miksei vaikkapa istumapaikkoja, tai hampaiden ja housujen paikkoja. Ilmaisun abstraktisuus ja epätarkkuus jo sinällään tekee näistä denotaatioista monimerkityksisiä ja tarkentumattomia. Konnotaatio ”Karjalan” paikoista taas vie varsin helposti vain maantieteellisiin, fyysisiin paikkoihin, ja ”paikan” sosiaalinen ilmentymä Karjalan kohdalla on varsin myyttinen. ”Karjalan paikat” saa siis konnotaation kautta uuden merkityksen ja toimii täysin uudella tasolla kuin alkuperäinen merkki.

”Karjalan paikoissa” muisti rakentaa suurimman osan myyttisestä todellisuudesta. Kukapa ei olisi kuullut muistojen Karjalan nostalgisesta diskurssista; paratiisimaisesta onnen paikasta; ”lapsuuden mansikkapaikasta” jonka uskotaan yhä olevan olemassa²³⁹. Karjala onkin konkreettisen ja unelmoinnin yhdistelmä, nostalginen konstruktio, joka rakentuu tarinoiden kertojien ja tarinoiden avulla²⁴⁰ ja samalla paikka, joka menetettiin vain maantieteellisesti, sillä monen mielissä Karjalan paratiisi on yhä olemassa²⁴¹. Kuitenkin matkan mainosteksti välittää varsin toisenlaista kuvaa Karjalasta ja sen menneisyydestä. Totuus on, että moni suomalainen kaatui sodan taisteluissa Karjalassa ja se on tässä mainostekstissä jätetty hienovaraisesti mutta ilmeisen tarkoituksellisesti mainitsematta suoranaisesti; sen sijaan puhutaan ”kohtalosta” ja ”tappioista”. Karjalan kohtalokkailla paikoilla ei siis ole vastaavanlaisia kuvauksia, kuin ’pelkällä’ ”Karjalan paikoilla”, sillä kuten jo aiemmin mainittu, sodan menetykset eivät ymmärrettävästi ole muistojen tai muistelun päällimmäisenä. Paikan merkitys assosioituu Karjalan kohdalla usein siis hyvään ja kaivattuun, ei kohtaloon tai menetyksiin.

Muistilla voidaankin sanoa olevan maantieteellinen ulottuvuutensa, sillä tapahtumat, tarinat ja myytit sidotaan tiettyihin aikoihin ja paikkoihin, ja tärkeää niissä ei niinkään ole se, mitä paikalla varsinaisesti on tapahtunut, vaan se, mitä voidaan ja halutaan muistaa²⁴². Puhutaankin *muistin paikoista*, joilla voidaan tarkoittaa ”maantieteellisiä paikkoja, historiallisia hahmoja, monumentteja rakennuksia, kirjallisia ja taiteellisia töitä, tunnuskuvia, rituaaleja ja symboleja”. Käsitettä maantieteellinen muisti käytetään silloin, kun viitataan kollektiivisen ja julkisen muistin tilalliseen ulottuvuuteen.²⁴³ Matkan nimessä esiintyvät ”kohtalon paikat Laatokan Karjalassa” ilmentävät näitä näkökulmia erittäin selvästi. Paitsi, että Karjala on fyysinen, tämän matkan nimessä tosin tarkemmin määrittelemätön tila, sillä on menneisyyden, historian, rakennusten, rituaalien ja

²³⁹ vrt. Komulainen & Gordon 2007, 175

²⁴⁰ Loipponen 2007, 186 - 187.

²⁴¹ Harle & Moisio 2000, 115.

²⁴² Raivo 2007, 57.

²⁴³ Raivo 2007b, 272.

symbolisuuden kautta selvä yhteys muistin paikkoihin. Rakennusten merkityksestä karjalaisissa muistin paikoissa mainittakoon, että Pohjois-Karjalan museossa Joensuussa on kesällä 2010 laaja näyttely Karjalasta, ja huomiota herättävän suuri osa näyttelystä keskittyy rajan takaisten rakennusten esittelyyn juuri 'menetetyn' arkkitehtuurin näkökulmasta.

Paikkojen määrittämisestä yleensä on mainittava, että se on sekä maantieteellisesti että geopolittisesti haastavaa, sillä paikan määritelmän muodostukseen liittyy aina vallan ja tilan näkökulma²⁴⁴. Jos jokin alue määritellään osaksi jotain toista aluetta, määritellään samalla myös alueen hallitsija. Jos siis todetaan, että Karjala kuuluu Suomelle, on kyettävä määrittelemään Karjalan alue tarkoin, sillä maantieteelliseksi aiottu määritelmä muuttuu helposti poliittiseksi asiaan liittyvien intohimojen vuoksi. Vaikka Karjalaa ajoittain vaaditaankin 'takaisin', ei Raivon mielestä keskeisintä ole ollut kuitenkaan maa-alueiden omistajuuden määrittely, vaan se, kenelle Karjalan menneisyys kuuluu ja sen myötä myös "oikeus menneisyyteen liittyviin kollektiivisiin muistin paikkoihin ja maisemiin"²⁴⁵. Maantieteellisten paikkojen ohella kilpaillaan siis menneisyyden omistamisesta; tarkemmin sanottuna siis siitä, kenelle paikan menneisyys kuuluu. Menneisyyden omistamisen taistelua voisi kuvitella käytävän erityisesti raja-alueilla, joissa sota on siirtänyt valtioiden tai alueiden rajoja, mutta myös maantieteellisesti ja sosiaalisesta näkökulmasta katsottuna suppeammilla alueilla, kuten esimerkiksi perhe- tai yhteisömailla, joissa menneisyyden tapahtumat tietyllä alueella tai paikalla koetaan omiksi useamman ryhmittymän toimesta. Oikeus paikan muistiin ja menneisyyteen pyritään siis lunastaman jotenkin, ja siitä viestitään muille alueelle tulijoille tai alueen käyttäjille eri tavoin²⁴⁶.

Se, että paikkaa on mahdollista kutsua muistin paikaksi, ei kuitenkaan joidenkin tutkijoiden mielestä vielä tee siitä suoranaisesti poliittista, vaikkakin paikan muistoihin saattaa liittyä vahvasti poliittisia tunteita ja tapahtumia. Muistin politiikan näkökulmasta muistin paikoissa on sanottu olevan merkityksellistä niiden perustamisen prosessi, ja se, kuinka kansalliset mielikuvat, valtasuhteet ja identiteetinmuodostus ilmentyvät jossakin tietyssä maantieteellisessä tai fyysisessä tilassa, sekä toisaalta se, kenen muistoa ylläpidetään julkisesti²⁴⁷. Paikkojen määritelmien erottaminen muistin ja poliittisuuden suhteen on haasteellista, sillä niiden teemat risteävät jatkuvasti. Sitä, onko paikka vain muistin paikka vai sekä muistin, että poliittisuuden 'näyttämö', on mielestäni tarpeetonta ja ehkä mahdotontakin määritellä, sillä muistin paikan symbolisuus, useat tulkinnat ja odotukset pätevät myös muistin paikkaan; kun edellä mainitut ehdot täyttyvät, on

²⁴⁴ Paasi 2003, 109.

²⁴⁵ Raivo 2007, 58

²⁴⁶ Näistä tavoista kerrotaan enemmän kuva-analyysikappaleessa.

²⁴⁷ Till 2003, 290.

paikan merkitys mahdollista nähdä myös poliittisesta näkökulmasta²⁴⁸. Muistin paikkojen rooli myös historiallisten merkitysten, sosiaalisten suhteiden ja valtasuhteiden rakentajana nähdään suurena. Niille on tyypillistä myös sosiaalisten verkostojen muutos, sillä muistin paikoilla kiinteä yhteys paitsi ihmisiin, myös muihin (vastaaviin) paikkoihin.²⁴⁹

”Kohtalon paikat Laatokan Karjalassa” näyttäytyy edellisen kappaleen määritelmien näkökulmasta katsottuna varsin muistin poliittisena. Perustamisprosessiin on vaikea ottaa kantaa matkatekstin otsikon perusteella, mutta valtasuhteet ja identiteetinmuodostus käyvät ilmi sanamuodoista ”kohtalon paikkoja” ja ”suurimmat yksittäiset tappiot”. Valtasuhteiden järjestys ei tekstistä käy suoraan ilmi, mutta se antaa ymmärtää, että suomalaiset olivat voimattomia hyökkääjän edessä. Venäläisillä oli siis valta ja suomalaiset joutuivat alistumaan tälle vallalle. Suomalaisten ja venäläisten valtasuhteiden eriarvoisuus on siis kirjoitettu sanavalintojen ‘sisään’. Yhtäläillä identiteetinmuodostus kätkeytyy samoihin sanavalintoihin, ja viittaankin paitsi jo aiemmin esitettyyn jakoon suomalaisten ja venäläisten välillä ”meihin ja muihin”, mutta myös suomalaisiin uhreina ja kärsijöinä, jotka kokivat ”suurimmat tappiot”. ”Kohtalon paikat” viittaa toisaalta tapahtumiin, jotka olivat ehkä peruuttamattomia tai lopullisia, mutta joka tapauksessa merkityksellisiä, ja toisaalta fyysisiin paikkoihin jossa nuo tapahtumat käytiin. ”Suurimmat yksittäiset tappiot” puolestaan korostaa kansallista mielikuvaa menetysten suuruudesta ja ’kirvelevää’ häviön mielialaa. Suomalaisen, kansallisen mielikuvan muistoa ylläpidetään aktiivisesti matkan nimessä, eikä muille muistoille anneta tilaa. Raivon sanatarkka lainaus Kaupin tekstistä toteaaakin: ”Sotahistorialliset kohteet on usein nähty kansakunnan *kohtalon paikkoina*, joiden merkitseminen ja suojele tuleville sukupolville on katsottu tarpeelliseksi²⁵⁰. Matkan nimi on siis kuin suoraan tutkijalta lainattu toteamus sen puolesta, kuinka tärkeää olisi ymmärtää näiden paikkojen merkitys – niin historiallisesti kuin nykypäivänkin kannalta.

4.7 Kuvat

Kuva-analyysiosioon valitut kuvat sijaitsevat esitteessä Karjalan matkojen keskellä ilman, että niitä olisi sidottu kuuluviksi erityisesti mihinkään tiettyyn matkaan. Kuvissa ei ole kuvatekstejä, joten kuvissa esiintyvien paikkojen tai maisemien todellista sijaintia ei pelkän esitteen perusteella saa selville. Tutkimuksen analyysin kannalta en koe tätä ongelmallisena, vaan päinvastoin; matkanjärjestäjä on tietoisesti halunnut välittää Karjalasta ja sinne suuntautuvista matkoista tietoa näiden kuvien avulla ja valinnut siihen tehtävään juuri nämä kuvat. Tutkielman suhteen on siis vaivatonta olla objektiivinen ja tehdä semioottista analyysia juuri tyhjyyden kokemisen perusteella,

²⁴⁸ Vrt. Nyyssönen kappaleessa ”Muistin poliittisuus”.

²⁴⁹ Till 2003, 291.

²⁵⁰ Raivo 2007b), 269. (alkuperäistekstissä ei kursiiavia)

kun kuvissa esiintyvistä paikoista ei ole ennakkomielikuvaa, kokemuksia tai tietoa, joka ohjaisi pohdintaa johonkin tiettyyn suuntaan.

4.7.1 Muistomerkkialue

Kuva 2. Tourneelle! –esitteen Karjalan matkojen kuvitusta

Kuva-analyysiin valitsin esitteestä kuvan, jossa esitetään muistomerkkialue luonnon keskellä, kukkulamaisella paikalla. Suuri rautaristi ja kivipaadet sen ympärillä viestivät arvokkuutta ja vakavuutta. Tummat pilvet taivaalla, juuri alueen päällä korostavat paikan synkkyyttä, vaikka aurinko paistaakin. Myös varjot luovat kuvaan tunnelmaa, joka välittyy tummana vihreän luonnon keskellä. Rautaristin alla olevaan kivipaateen on kiinnitetty vuosiluku 1944 ja laatta, jonka tekstistä ei kuvasta saa selvää. Ristin välittömässä läheisyydessä on muistomerkki, jonka juurelle on istutettu pieni kukka. Kukkulan nurmialueella kulkee myös pengerretty syvennys, joka muistuttaa polkua, mutta jota ei juuri ole kuljettu. Syvennystä reunustavat harvaan asetellut niin ikään paasimaiset kivet. Yleisvaikutelma kuvasta on toisaalta rauhallinen, jopa odottava, mutta toisaalta synkkä ja surullinen. Kuvan symboliikka keskittyy vahvasti ristiin, joka on kristinuskon symboli,

mutta tunnettu erityisesti sijainnistaan hautapaikoilla. Myös muistomerkki symbolisoi vahvasti paikan merkityksellisyyttä, vaikei muistomerkin tai kivipaaden tekstejä olekaan kuvasta mahdollista erottaa. Kuvassa ei ole kuvatekstiä tai selitystä siitä, mikä muistomerkki on kyseessä, mutta vuosiluku viittaa sen liittyvän sodan päättymiseen.

Tähän kuva-analyysiin sovelletaan Peircen merkkijakoa symboliseen, ikoniseen ja indeksiseen muotoon. Peircen mukaan merkin symbolinen muoto perustuu sopimuksiin tai tapoihin. Ikoniseksi hän kutsui merkkiä, joka muistuttaa viittauskohdettaan. Indeksillä merkeillä puolestaan on konkreettinen ja kausaalinen suhde merkkiin.²⁵¹ Kuten jo 'ensivaikutelmatekstissä' mainittu, kuvan symboliikka kytkeytyy vahvasti ristiin. Risti on symbolinen merkki, koska sen on sovittu olevan esimerkiksi kristinuskon merkki. Risti ei siis muistuta kristinuskoa ulkonäöltään. Ristin sijoittaminen haudoille on niin ikään symbolinen merkki, sillä risti ei muistuta ulkonäöllisesti hautaa, vainajaa tai hautausmaata, joihin se usein viittaa. Tummiin pilviin voidaan lukea olevan ikonisia, sillä ne omaavat yhteisiä piirteitä synkän tunnelman kanssa, joka kuvassa juuri pilvien osalta vallitsee. Pilvien tummuus ja 'uhkaavuus' korostavat tätä tunnelmaa. Myös kivet voidaan lukea ikonisiksi, sillä niiden olemus kovina, kestävinä ja peräänantamattomina sopisi muistomerkkipaikan ajatukseen sodasta ja sen taistelijoista. Toisaalta valokuva kokonaisuudessaan on aina ikoninen; se muistuttaa viittauskohdettaan, eli sitä kohdetta, josta valokuva on otettu; tässä tapauksessa muistomerkkipaikkaa. Indeksisiä merkkejä on haasteellista löytää kuvasta, joka ei muutu. Jos kyseessä olisi kuvasarja samasta paikasta, indeksisyys – eli kausaalisuus tai syy-seuraus -suhde - olisi ehkä suuremmin ja helpommin havaittavissa. Valokuva muistomerkistä kokonaisuudessaan on kuitenkin myös indeksinen merkki; merkki siitä, että jotain on tapahtunut. Valokuvan indeksisyyttä joutuu arvailemaan, jos ei edeltävistä tapahtumista ole käytettävissä kuvaa tai muuta todistetta. Tämän kuvan osalta voidaan siis todeta, että jotain sellaista on tapahtunut, jolle on haluttu perustaa muistomerkkipaikka. Indeksiset merkit eivät siis aina välttämättä paljasta tapahtunutta, vaikka ovatkin jonkin tapahtuman näkyvä tulos.

Muistomerkit voisi määritellä ihmisen pystyttämiksi rakennelmiksi, ja niiden tarkoitus on toimia jonkin tapahtuman tai ihmisen muistona. Muistomerkit ovat yleensä patsaita tai monumentteja, joskus suurempia alueita, kuten aukioita tai puistoja. Sana *monumentti* on johdettu latinan kielen sanasta *monere*, muistaa²⁵². Paitsi että muistomerkkien avulla muistetaan, ne on nähty ihmisen tapana osoittaa reviirinsä ja vallata sitä lisää, ja toisaalta muistomerkeissä voidaan havaita toive historiallisesta jatkumosta tai toimimisesta 'ukkosenjohdattimena'²⁵³. Muistomerkkien avulla

²⁵¹ Bignell 1997, 14 - 15.

²⁵² Bartelson 2006, 48.

²⁵³ Nyyssönen 2001; 31, 34.

taistellaan siis tilasta ja tulkinnoista²⁵⁴ ja toisaalta niiden avulla on vedottu isänmaallisiin tunteisiin ja mobilisoitu kansaa²⁵⁵. Määritelmät muistomerkkien funktioista paljastavat muistomerkkien potentiaalisen riitaisuuden tai niiden roolin mielipiteiden jakajina. Toimiminen 'ukkosenjohdattimena' tai "taistelu tilasta ja tulkinnoista" viittaavat varsin suorasti siihen, etteivät muistomerkit ole aina yleisesti hyväksytyjä, tai että niihin liittyy selvittämättömiä ristiriitoja. 'Ukkosenjohdattimen' ymmärrän myrskyn ja salamoinnin silmäksi, jonka kautta ukkosenergia purkautuu turvallisesti. Tummat pilvet muistomerkkipaikan yllä osuvat tässä kuvassa varsin kirjaimellisesti käsillä olevaan tematiikkaan. Pilvien ikonisuuden ohella koko kuva on symbolinen merkki 'ukkosenjohdattimesta'. Muistomerkkin rooli tällaisena 'myrskyantennina' kuvaa ehkä prosessia, jossa muistomerkkiä on toivottu jo kauan ja kun se vihdoinkin saadaan toteutettua, aiheeseen liittyvät vahvat tunteet ja mahdolliset tunteenpurkaukset saadaan kanavoitua turvallisesti muistomerkkin avulla. "Taistelu tilasta ja tulkinnoista" taas viittaa aggressiivisempaan toimintaan; haluun saada oma kanta, mielipide tai ääni kuuluviin muistomerkkin avulla.

Paitsi, että muistomerkki julistaa olemassaolollaan vallalle päässyttä muistelun kantaa, se joka hetki julistaa myös voittoa ryhmälle, joka muiden ryhmittymien kanssa on muistomerkkin olemassaolosta tai siihen liittyvästä problematiikasta kiistellyt. Muistomerkkeihin liittyy siis selvästi purkautumassa olevia tai jo purkautuneita jännitteitä, ja se tekee muistomerkeistä joko tilannetta rauhoittavia tai sitä entisestään kiristäviä maamerkkejä, joissa muisti, muistot, identiteetit, odotukset, sekä menneisyys ja nykyisyys kohtaavat. Muistomerkki sitookin menneisyyden nykyisyyteen ja joskus muistomerkki kertoo enemmän tavasta jolla menneisyyttä muistellaan, kuin itse tapahtumasta, jonka vuoksi muistomerkki on pystytetty²⁵⁶. Joskus siis se, *miten* muistellaan, nousee tärkeämmäksi kuin se, *mitä* muistellaan. Muistomerkkien ja muistin maisemien kohdalla voidaan puhua kulttuurisesta hegemoniasta, jossa maiseman rakentajat ja 'kokijat' tuottavat merkityksiä, joissa voidaan nähdä paitsi muistojen, myös vallan näkökulma²⁵⁷.

Tummien pilvien ikonisuus ja toisaalta niiden ristiriitaisuus kuvassa olevan auringon paisteen kanssa vahvistavat muistomerkkien dikotomiaa, kahtiajakautuneisuutta; toisaalta muistomerkki näyttäytyy myönnöksenä ja 'lupana' muistolle, jota muistomerkki edustaa, toisaalta se on taistelupaikka, jossa tulkinnat vaativat päästä julkisiksi. Toisille muistomerkkin paikka on aurinkoinen, valoisa ja salliva toisille pilvinen, synkkä ja oman mielipiteen oikeutta peräävä. Muistomerkki on siis paitsi ylläpidettävän muiston muistomerkki, myös merkki muiston oikeutukselle ja sille, että on lupa muistella. Mitä muistomerkkien pystyttäjät sitten odottavat muistomerkiltä? Muistomerkkikuvan indeksisyys – se, että jotakin on tapahtunut ennen kuvaa - käy

²⁵⁴ Nyysönen 2001, 30.

²⁵⁵ Lindgren 2000, 11.

²⁵⁶ Raivo 2004, 64.

²⁵⁷ Raivo 2004, 70.

ilmi muistomerkin pystyttämisen motiiveissa. Motiivin avulla on mahdollista arvioida menneitä tapahtumia ja odotuksia, joita muistomerkin pystyttämisestä syntyy. Varsinkin sotamuistomerkit korostavat usein varsin vahvasti identiteettijakoa; jako voittajiin ja häviäjiin, eläviin ja kuolleisiin, vihollisiin ja ystäviin. Muistomerkin funktio on usein olla paikka, jossa samoin ajattelevat voivat kokoontua, surra tai iloita, mutta joka tapauksessa muistella, ja samalla välitetään tietoa siitä, mihin ryhmään kuulutaan tai halutaan kuulua. Tarkoitus on myös muistuttaa muita siitä, mitä on koettu. Suomalaisten Karjalaan pystyttämien muistomerkkien tarkoitus on kunnioittaa menneitä sukupolvia ja muistuttaa alueen nykyisiä asukkaita paikan suomalaisesta historiasta²⁵⁸. Maantieteelliseen paikkaan siis 'kytketään' muistomerkin muistojen ohella myös identiteettejä. Muistomerkillä vierailijoiden päätettäväksi jää, hyväksyvätkö he muistomerkin 'tarjoaman' identiteetin vai vastustavatko sitä.

On kuitenkin mahdollista, että muistomerkkien tarjoama identiteetti saattaa ristiriitojen sijasta kollektivisoida menneisyyttämme. Esimerkiksi suomalaisten sotamuistomerkki Karjalassa voi pikaisesti tarkasteltuna näyttäytyä paikkana, jossa suomalaisuus ja suomalaisten kärsimät tappiot ovat pääasiassa. Muistomerkki saattaa kuitenkin toimia myös yhteisenä muistelun areenana muillekin kuin suomalaisille. Sodan kauheudet; nälkä, köyhyys, menetykset koskettivat yhtäläillä muitakin kuin suomalaisia ja tällaisessa tilanteessa kollektiivinen muisti määrittää muistomerkin funktion uudelleen; kyse ei olekaan identiteettiästä vaan kollektiivisuudesta, yhteenkuuluvuudesta ja yhteisistä muistoista. Joskus muistomerkin merkitys siis muuttuu tai unohtuu²⁵⁹. Ajan kuluessa muistomerkki saattaa menettää alkuperäisen asemansa myös esimerkiksi vallan vaihtumisen tai historian tapahtumien uusien tulkintojen myötä. Luonnollisesti nykyisyyden tapahtumat vaikuttavat muistomerkkien tulkintaan. Muistomerkin merkityksen muuttuminen tai unohtuminen voi johtua uuden tapahtuman voimasta syrjäyttää vanha, tai esimerkiksi sukupolven vaihtumisesta. Ensimmäisen maailmansodan muistomerkit menettävät ehkä merkityksensä, kun toinen maailmansota käydään. Sisällissotien seurattessa toinen toistaan ensimmäisten vuoksi pystytetyt muistomerkit menettävät alkuperäismerkitystään.

Mielenkiintoista onkin havaita se, että paikat, joissa sotamuistomerkkejä on, ovat jo traumavaiheessa²⁶⁰, jolloin sota on jo ohi. Alueilla, joissa ei muistomerkkejä vielä ole, voi olettaa olevan yhä sota, tai niissä vallitsee niin epävakaa tila, ettei muistomerkkien pystytys olisi edes mahdollista. Ajan ja muistin kerrostuneisuus näyttäytyy muistomerkissä selkeästi; jos muistomerkkejä ei ole ollenkaan, ei ehkä ole halua tai tarvetta muistamiseenkaan. Toisaalta kyse saattaa olla myös muistelemisen mahdottomuudesta vallitsevien olojen vuoksi. Tällöin kyse on

²⁵⁸ Raivo 2004, 68.

²⁵⁹ Raivo 2004, 71.

²⁶⁰ ks. esim. Edkins 2006, 107 – 111.

usein valtaapitävien tai muiden asiaa vahvasti vastustavien ryhmittymien haluttomuudesta muistaa tai muistuttaa. Valokuvan indeksisyys; se että valokuva on merkki jostakin tapahtuneesta, antaa tämän kuvan kautta mielikuvan siitä, että epävakaa tilanne sodan jälkeen on jo ohi ja muistomerkkien pystytys on mahdollista. Kulunut aika on siis mahdollistanut paitsi muistot, myös fyysisen tilan merkitsemisen; toisin sanottuna menneisyyden omistamisen ja siitä viestimisen.

Sotamuistomerkistä yksinkertaisin lienee sankarivainajan hautakivi. Kuvan risti on tyypillinen symboli haudoilla ja antaa ymmärtää, että muistomerkin paikalla halutaan muistaa kuolleita. Hautakivet välittävät aikalaistietoa historiatietoihin yhdistettynä yllättävän paljon. Sotamuistomerkkeinä sankarivainajien haudat kertovat varsin vähän, mutta jos sattuu pääsemään sankarivainajan menneisyyden jäljille, ovat muistin ja konfliktin teemat lähemmin läsnä. Hautakivet ja sotamuistomerkit yhtäläillä kokevat ajoittain ilkeävaltaa, jossa tunteenpurkaukset kohdistuvat fyysistä muistomerkkiä kohtaan. Menneisyys pyritään siis 'pyyhkimään pois' muistojen paikkojen tuhoamisella, vandalisoinnilla tai häpäisyllä²⁶¹. Muistomerkkien vandalisoijat kantavat ehkä menneisyyden muistoa, joka ei pääse muuten esiin, kuin ilkevallan representoimana. Patsaan tuhoamisella pyritään ehkä myös poliittisen identifikaation poispyyhkimiseen, ja silloin patsaan tuhoajat todennäköisesti edustavat vastakkaista identiteettiryhmää – joskin satunnaisten vandaalien mahdollisuuskin on aina olemassa. Jos symboli siis saadaan tuhottua, tuhoutuuko samalla sekin, mitä symboli edustaa?

Tämän kuva-analyysin lopuksi on todettava, että esitteen kuva Karjalan matkojen keskellä johtaa esitteen lukijaa harhaan. Kävi ilmi, ettei kuvan muistomerkki sijaitse Karjalassa, kuten analyysia tehdessä oletin. Kuvan muistomerkki sijaitsee Virossa, Sinimäellä, ja se on valittu kuvitukseksi ”Suomenlahden ympäri” –matkaan, jota ei tässä tutkielmassa analysoida. Vaikka kyseessä olevan matkan aikana vierailaan myös Karjalan kannaksella, on kuvan sijoitus tähän tutkielmaan hieman kyseenalainen, sillä kuvan muistomerkki ei sijaitse Karjalassa. Analyysi on kuitenkin jätetty tähän tutkielmaan niine alkuperäisine tietoineen ja oletuksineen, kuin se on alun perin tehty, sillä semioottista tai muistinpoliittista tarkastelua muistomerkin alkuperä ei tässä tutkielmassa olisi muuttanut. Oletus nimittäin oli, että muistomerkki sijaitsee Karjalassa, sillä esitteen kuva on sijoitettu suoraan ”Talvisodasta 70 vuotta – kohtalon paikkoja Karjalan Kannaksella” –matkan jälkeen. Samalla sivulla sijaitsee myös matka, jonka nimessä ja lisätekstissä mainitaan vuosi 1944. Vuosiluku viittaa niin vahvasti muistomerkin vuosilukuun 1944, että miellelyhtymä on ilmeinen. On vaikea sanoa, ovatko muut esitteen lukijat erehtyneet samalla tavalla, vai onko esitettä tehdessä luotettu siihen, että esitteen kohderyhmä tuntee muistomerkit niin, ettei niitä tarvitse yksilöidä.

²⁶¹ Raivo 2007, 59.

Myös tämän tutkielman uskottavuus joutuu virheen vuoksi koetukselle, mutta korostan sitä, että tutkielman lähtökohtana oli se, etten tuntenut Karjalaa tai sen matkakohteita juuri millään tavalla. Luonnollisesti lukija, joka tuntee Karjalan ja Viron muistomerkit, on todennäköisesti ja ymmärrettävästi ärsyyntynyt tästä muistomerkkiepäkohdasta jo heti kuvan nähdessään, ja siitä minun kirjoittajana on esitettävä vilpittömät pahoitteluni.

Jotta tutkielma saa myös Karjalan muistomerkkien näkökulman, totean, että luovutetuille alueille pystytetyt muistomerkit ovat pääasiassa sankarihautapaikkoja, kuten edellinen, virheellisesti Karjalassa sijaitsevaksi oletettu muistomerkkikin. Karjalaan pystytetyt hautakivet ja muistomerkit oli suurilta osin tuhottu tai poistettu venäläisten toimesta niiden vuosien aikana, kun Karjalaan ei päässyt. Muistomerkkipaikkoja on myös tasattu ja niiden päälle on rakennettu jotain muuta tai niitä on käytetty esimerkiksi uusien hautojen paikkoina. Karjalan perinteitä ylläpitävät seurat ja säätiöt ovat pystyttäneet näille paikoille uusia hauta- ja muistomerkkejä nyt myöhemmin. Huomattavaa on, että luovutettujen alueiden sankarihautoihin on haudattuna noin 8000 suomalaista vainajaa, yli 50 hautausmaalle. Näiden alueiden muistomerkeissä tai –laatoissa korostuvat sankarivainajien nimet, uhraukset ja näiden uhrausten seuraukset sekä merkitykset, sekä syvä isänmaallisuus.²⁶²

Sankarihaudat muistuttavat siitä, että luonnottomat, toisen ihmiset käden kautta tapahtuneet kuolemat vaativat oikeutusta ja muistamista²⁶³ ja kuolleiden nähdään edustaneen samaa arvomaailmaa kuin muistomerkkien pystyttäjien²⁶⁴. Suomalaiset ovat Karjalan nykyisyydessä läsnä siis lähes 50 paikalla pystyttämiensä muistomerkkien välityksellä, ja se, että muistomerkkejä on uusittu tai kunnostettu, kuvaa sitä, etteivät suomalaiset ole valmiita luovuttamaan paikan menneisyyttä muille. Näiden paikkojen menneisyys koetaan erikoisella tavalla suomalaiseksi niin vahvasti, että se tuodaan julki muistomerkin pystyttämällä, ja sitä ylläpidetään muistomerkkien kunnostamisella. Toisin sanoen menneisyydestä muistutetaan muistomerkkien avulla, kun muuten ei ole mahdollista olla paikalla läsnä koko ajan. Se, kuinka muistellaan, nousee suomalaisten muistomerkkien keskiöön, sillä sankarivainajien nimet ja isänmaan korostaminen vieraan valtion maalla korostavat sitä *miten* muistetaan, eikä niinkään paljon sitä, *mitä* muistellaan. Suomalaisten muistomerkeissä Karjalassa saatetaan mainita sota, mutta erityisen tärkeää muiston kannalta on paikalla vierailu ja muistomerkistä huolta pitäminen, jotka siis liittyvät läheisesti Karjalan matkailun ilmiöön.

²⁶² Tuomisto 1998, 299 – 303.

²⁶³ Koselleck 2002, 287 – 288.

²⁶⁴ Koselleck 2002, 288.

4.7.2. Syksyinen erämaamaisema

Kuva 3. Tourneelle! –esitteen Karjalan matkojen kuvitusta.

Kuvassa on harmaa, syksyinen maisema, jossa lehtipuut ovat jo pudottaneet lehtensä, tai niitä ei kuvassa näy. Kuva on otettu kalliolta, jossa kasvaa sammalta ja alhaalla siintää järvi, jossa on saari tai niemen kärki. Kalliolla on pihlaja, jossa punaiset marjat painavat pensaan oksia alaspäin. Kuvaa hallitsee mänty, joka kasvaa järveen laskevan rinteän alkupuolella. Sää on kolea, mutta tyynen oloinen, sillä järven pinta on tynekö ja puiden oksat eivät vaikuta tuulessa taipuneilta. Pilven tummahko reuna taivaalla antaa viitteitä poistuvasta tai saapuvasta sateesta.

Tämän maisemakuvan analyysissä käytetään hyödyksi semantiikan ja semiosiksen käsitteitä. Semantiikalla tarkoitetaan, kuten jo aiemmin mainittu, sitä, että merkki on jonkin korvike, ja ikonisena, kuvallisena merkinä koko valokuva on merkki sellaisenaan. Semanttisesti tämä valokuva toimii siis korvikkeena jollekin; oletettavasti esimerkiksi Karjalan maisemalle tai entiselle

kotiseudulle, mutta joka tapauksessa muiston paikalle, joka halutaan edes korvikkeen avulla muistaa. Tällaisia muiston paikkoja on kutsuttu myös *maiseman muistin* käsitteellä, ja sillä viitataan maantieteellisen paikan merkityksiin, jotka paikka on saanut menneisyyden, perinteen ja historian kautta²⁶⁵. Karjalan maisema muodostaakin monelle näyttämön, joka on temporaalisuuden ulottumattomissa²⁶⁶. Aikaisemmin viitattiin tunnelmiin, joissa Karjala näyttäytyy ”paratiisina” ja ”mansikkapaikkana”, siis kaivattuna ja ihailtuna muistin maisemana tai ”kultamaana”^{267, 268}. Tämän valokuvan harmaus ja pysähtyneisyys tuovat yllättäen toisenlaisen muistojen Karjalan näkyviin. Toki puut, pihlajanmarjat ja vesi kuvaavat alueen luontoa, mutta oletetusta, ’paratiisimaisesta’ vehreydestä ja runsaudesta se ei juuri kerro. ”Mansikkapaikkakin” todennäköisesti näyttää varsin toiselta, kuin tässä kuvassa esitetty maisema. Kuvan korvikkeellisuus muistin maisemasta johtaa siis harhaan; ainakin sen muiston osalta, että Karjala olisi paratiisimainen mansikkapaikka. Karjala pyritään siis merkityksellistämään toisenlaisena, kun se on totuttu.

Semiosis kaksisuuntaisena prosessina muokkaa merkin avulla käsitystämme todellisuudesta, ja kun Karjala kuvataan yllä olevan kuvan mukaisena, käsityksemme todellisuudesta, ja siis myös Karjalasta, näyttäytyy varsin toisenlaisena kuin nostalgisen konstruktion muodostama mielikuva yleensä Karjalasta välittää. Karjalaan matkanneet ovat huomanneet, kuinka todellisuus ei olekaan vastannut muistojen kuvaa Karjalasta²⁶⁹, sillä mielessä vaalitut muistin paikat ovat kadonneet lähes täysin niinä vuosikymmeninä, joihin Karjalaan ei päässyt²⁷⁰, ja Karjala näyttäytyy paikkana, jossa ei enää ole mitään jäljellä^{271, 272}. Paitsi, että Karjala siis todella muistetaan toisin, se myös on toisenlainen kuin mitä muistot usein kuvaavat. Kuvassa näkyvä maisema muokkaa semiosiksen kautta käsityksemme Karjalan nykyisestä todellisuudesta. Karjala siis nähdään ja halutaan muistaa osittain myös paikkana, jossa ei ole enää juuri mitään. Tarkennuksen vuoksi on huomattava, että ”ei mitään” tarkoittaa eri vastaanottajilla hyvinkin erilaisia asioita. Kuvan erämaa voisi olla esimerkiksi metsästäjän ja kalastajan unelma, mutta entisten kotitalojen ja pihapolkujen etsijälle se luonnollisesti tuottaa pettymyksen ja tunnelman siitä, että ’kaikki’ siellä ollut on kadonnut.

Edelliseen kuva-analyysiin verraten, muistomerkki on usein tarkoituksella tehty ja puhutaankin intentionaalisesta monumentista, mutta historiallisen monumentin asema muodostuu vasta jälkikäteen. Mikä tahansa menneisyyden objekti tai paikka voi muodostua historian todisteeksi.²⁷³

²⁶⁵ Raivo 2007, 57.

²⁶⁶ Keränen 2004, 44.

²⁶⁷ ks. myös Keränen 2004, 36.

²⁶⁸ Sallinen-Gimpl 1989, 220.

²⁶⁹ Kainulainen 2007, 88.

²⁷⁰ Raivo 2007, 66.

²⁷¹ Loipponen 2007, 188.

²⁷² Keränen 2004, 39.

²⁷³ Lindgren 2000, 11.

Karjala maisemana onkin erinomainen esimerkki historiallisesta monumentista joko kokonaisuudessaan tai osina. Objektit, kuten syntymäkoti, mummola, pihapiiri, niille johtava tie tai pihassa kasvanut koivu ovat kaikki paitsi todisteita historiasta, mutta myös siitä, että Karjalan maisema muodostuu muistoissa näistä objekteista. Valokuvan kalliolla kasvava mänty saattaa jollekin olla vaikkapa Karjalassa asuttaessa kotona ikkunasta näkynyt mänty tai jokin muu menneisyyden kannalta merkityksenkäs muiston paikka. Kaikilla paikoilla on historiansa, ja tällä perusteella mitä tahansa paikkaa voisi kai kutsua historialliseksi monumentiksi, mutta Karjalan kohdalla näkisin erityislaatuiseksi sen, että tätä historiallista monumenttia – joko objekteina tai kokonaisuudessaan – ei ole päässyt katsomaan, ja muistot ovat muokanneet arkipäiväisistäkin asioista, kuten pihapiirin luontokappaleista merkittäviä jälkikätehen. Erityistä on myös se, että näitä historiallisen monumentin objekteja lähdetään uudelleen ja uudelleen katsomaan. Karjalaan matkailu on ollut mahdollista jo kahden vuosikymmenen ajan ja yhä järjestetään matkoja, jotka vievät ihmisiä katsomaan tätä kuvankin perusteella muotoutuvaa kuvaa Karjalasta, jossa 'ei ole mitään', ainakaan fyysisesti.

Semiosiksella viitataan myös merkin vaikutukseen saada meidät toimimaan. Se, millaisen mielikuvan valokuva välittää, antaa siis paitsi materiaalia todellisuuden hahmottamiseen, myös siihen, mitä tälle todellisuudelle tulisi tehdä. Jos ja kun Karjala muistetaan toisin, kuin miltä todellisuus näyttää, saattaa herättää joissain tarpeen toimia; toisin sanoen halun saada todellisuus vastaamaan muistoa. Osittain tähän ajatukseen kytkeytyykin varmasti myös Karjalaan esimerkiksi hautausmaiden ja kirkkojen kunnostusmatkoja²⁷⁴ tekevien matkalaisten toiminta. Jo se, että merkki – tässä tapauksessa valokuva - aiheuttaa toimintaa, on poliittista, sillä silloin sillä on valtaa; puhumattakaan siitä, millaista toimintaa, keskustelua, ja muita aktiviteetteja muiston vaaliminen saa aikaan. Kuvan semiosis yhdistettynä tekemuistin empaattisen ajattelun prosessiin tuottaa siis varsin aktiivisen toimijan. Kuten tekemuistia käsittelevässä kappaleessa jo mainittiin, empaattisesti ajatteleva kykenee asettamaan omat tarpeensa toissijaisiksi ja ehkä toimimaan sen eteen, että Karjalan muisto myös vastaisi todellisuutta; olipa muisto sitten oma, toisen tai kolmannen polven.

Toisaalta voidaan puhua myös demystifikaatiosta²⁷⁵, eli Karjalan kohdalla tarkoituksellisesta muistojen kuvan muuttamisesta vastaamaan nykyajan todellisuutta. Karjalan on nähty olevan monelle utooppinen unelma, joka rakentui niinä vuosina, kun Karjalaan ei päässyt, ja sen unelman särkyminen on usein tapahtunut juuri niinä ensimmäisinä 1990-luvun vuosina, kun Karjalaan taas pääsi²⁷⁶. Demystifikaation avulla Karjalalta siis poistettaisiin tietoisesti niitä ominaisuuksia, ja toisaalta myös muistoja, joita siihen liitetään. Matkamainoksen erämaamaisema, joka kuvaa

²⁷⁴ kunnostusmatkoja järjestetään organisoidusti erityisesti erilaisten yhdistysten ja järjestöjen toimesta

²⁷⁵ vrt. Keränen 2004, 40.

²⁷⁶ Paasi 1996, 281 – 282.

Karjalan varsin harmaana, eikä mitenkään erityisen kutsuvana, toimii varmasti ainakin osittain utooppisten tai nostalgisten muistojen muokkaajana ja poistajana. Karjalasta rakennettaisiin siis tietoisesti toisenlaista kuvaa, kuin mitä muistot välittävät. Toisaalta voidaan myös puhua muiston jalostamisesta²⁷⁷. Jalostaminen viittaa yleensä laadun parantamiseen, ja Karjalan muistojen kohdalla parannettaisiin erityisesti muiston laatua; siis sitä, että se vastaisi paremmin todellisuutta. On vaikea sanoa, pyritäänkö esitteen kuvalla tarkoituksellisesti demystifikaatioon, jalostamiseen vai toivotaanko sen aiheuttavan toimintaa, jota aiemmin kuvailtiin, mutta muistin politiikkaan jokainen näistä elementeistä sopii varsin hyvin. Voisiko kuvassa nähdä olevan argumentteja matkailumarkkinoinnin yläpuolelta; toisin sanoen, olisiko kuvaa tai vastaavanlaisia kuvia, jossa Karjala kuvataan tyhjyydellä, mahdollista käyttää Karjalan imagonrakennuksessa niin, ettei Karjalan palautus enää houkuttelisi? Edellä oleva on vain arvailua, mutta merkkien ja niiden tulkinnan kannalta merkityksellisten piilomerkitysten kokeilua, mutta tematiikkaan liitettynä varsin relevantteja.

5 Yhteenveto

Tässä yhteenvedossa tarkastelen valittua teoriaa ja tutkimusmenetelmää, ja vastaan esittämiini tutkimuskysymyksiin.

Ajoittain on vaikeaa erottaa muistinpoliittisen näkökulman rooli tutkimuksessa. Yhtäältä muistin politiikka on teoriomainen selitysjärjestelmä, ja toisaalta se vaikuttaa metodimaiselta näkökulmalta, jonka avulla ilmiöitä on mahdollista tarkastella. Kansainvälisen politiikan perinteisimmät teoriat on muodostettu vuosikymmenten aikana ja muistinpoliittinen näkökulma elää vielä voimakkaasti ja sitä kehitetään tiedeyhteisössä jatkuvasti. Luonnollisesti myös vanhemmat teoriat kehittyvät ja elävät ajassa, mutta nuoremmilla 'teoriaehdokkailla' jäsentely, näkökulmat ja väitteet ovat sirpalemaisina kokoelmina ympäri tiedeyhteisöä, ja niiden perimmäisestä olemuksesta voi olla hankala saada selkoa. Muistitutkimuksen monitieteisyys on ehdottomasti rikkaus, mutta myös haaste muistin politiikan tutkimukselle. Rajoja on uskallettava määritellä, jotta muistitutkimus eriytyy selvästi omiksi tieteenaloikseen ja muistin politiikka löytää paikkansa niiden joukosta eriteltynä, spesifinä ja määräävänä.

Semiotiikka tutkimusmenetelmänä sopii tämänkaltaiseen tutkimukseen hyvin, sillä sen tapa jäsentää ajatuksia ei ole yhteiskuntatieteilijöille vierasta, kun kyseenalaistaminen ja asioihin kriittisesti suhtautuminen ovat tieteenalalla vaadittavia ominaisuuksia. Tekstin semioottiseen viittaava tarkastelu ei siis ole täysin vierasta tai uudenlaista yhteiskuntatutkimuksessa. Semiotiikassa kriittisyys ja tarkastelu kohdistetaan tekstin tai kuvan alkuperän sijaan sen

²⁷⁷ ks. kappale "Merkityksellistäminen"

merkkeihin ja merkityksiin. Toisaalta taas loputon semioottinen tarkastelu on merkityksetöntä; sanojen ja symbolien loputon pohtiminen vailla päämäärää ei tuota tärkeää uutta tietoa. Olennaista on havaita ne tutkittava kohteet tai merkkien kohdat, joissa merkitys tai rakenne luo toisenlaisen todellisuuden kuin alun perin on tarkoitettu; tai että todellisuus on piilomerkityksellinen. Todellisuuden piilomerkityksellisyys taas usein palautuu siihen, kuinka kukin yksilönä havainnoi, rakentaa ja analysoi todellisuutta.

Muistin politiikan sijoittuminen yhteiskuntatieteelliseen, ja erityisesti kansainvälisen politiikan tutkimukseen on löytänyt tieteenalakeskustelussa oman paikkansa, eikä sitä ole sidottu kiinteästi mihinkään valtavirtatutkimukseen. Yhteiskunnallinen yhteys lienee varsin selvä; muistin politiikka hahmottaa maailman menneisyyteen ja nykyisyyteen, analysoi yhteiskunnallisia muutoksia, ja toisaalta yhtäläisyyksiä, ja tekee johtopäätökset nykyisyydestä sen perusteella. Kansainväliseen politiikkaan muistin politiikka sidotaan tapahtumien perusteella. Esimerkiksi kansakuntien väliset käsitykset menneistä tapahtumista ja heijastavat näkemyksiä siitä, kuinka kansat ovat rakentaneet oman identiteettinsä menneisyyden kokemusten perusteella. Historian tapahtumat saattavat näyttää eri valtioista katsottuina varsin erilaisilta ja kansainvälispoliittista taidokkuutta koetellaan, kun asioille pyritään löytämään julkinen 'totuus', joka voitaisiin yhdessä hyväksyä. Tärkeää on havaita taustalla vaikuttavat yhteiskunnalliset voimat, sekä valtasuhteet, joiden avulla muistin politiikkaa toteutetaan. Muistin politiikan kietoutuminen menneisyyteen, kulttuuriin, identiteettiin ja politiikkaan osana sosiaalista maailmaa, tekee sen tutkimuksesta tavattoman monitieteistä. Kansainvälisen politiikan näkökulma painottaa luonnollisesti muistin politiikan merkitystä kansainvälisissä suhteissa. Muistin politiikan avulla muokataan maailmaa ja käsityksiä siitä, ja näin muodostettujen käsitysten avulla asioita kuljetetaan toivottuun suuntaan, oli kyse sitten Karjalan palauttamisesta tai kadun nimeämisestä. Se, jolla on valtaa muuttaa käsityksiä, kykenee ohjailemaan myös poliittisia päätöksiä.

Mitä muistin politiikan sitten yleisesti voidaan sanoa olevan? Tässä tutkielmassa ilmeni, että muistin politiikka, ilman aineiston ja menetelmän huomioonottamista, on menneiden asioiden, tapahtumien tai ilmiöiden merkityksellistämistä. Toisaalta muistin politiikka voidaan nähdä yhteiskunnan rakenteita ja identiteettejä analysoivana tulkintatapana. Muistin politiikka on myös symbolista muistamista, jolla voi olla useita tulkintoja, tai siihen on mahdollista kohdistaa odotuksia. Monitulkintaisuus johtaa usein ristiriitoihin tai ainakin keskusteluun siitä, mitä milläkin menneisyyden tulkinnalla tarkoitetaan. Odotusten kohdistaminen puolestaan välittää tiedon siitä, että muistin politiikan avulla pyritään johonkin, tai saavuttamaan jotakin. Luettakoon saavutukseksi sitten esimerkiksi 'totuuden' tai syytösten paljastaminen, anteeksipyyntövelvoite, historian uudelleen kirjoittaminen, tai jopa suoranaisesti poliittinen päätös. Lähtökohtana muistin politiikalle toimii muisti, jonka avulla menneisyyden ja historian tapahtumia tuodaan nykyisyyteen.

Ehdottomana taustaoletuksena on siis myös menneen ajan ja toisaalta nykyisyyden tiedostaminen ja niiden välisten erojen vertailu.

Muistin politiikkaa ovat ihmisen luomat miljööt täynnä. Museot, patsaat, muistopaikat, kadun nimet, rakennukset ja kyltit on rakennettu muistuttamaan tulevia jälkipolvia menneisyyden ja historian tapahtumista. Joskus on ehkä vaikeakin arvioida sitä, voidaanko historian tapahtumien kerrontaa lukea muistin politiikaksi. Voidaankin ehkä kysyä, onko 'puhdasta' historiaa olemassakaan, ja onko kaikki historian välittäminen siis jollain tavalla muistin politiikkaa. Vastauksen voi muodostaa menneisyyden ja historian suhteen määritelmien kautta. Menneisyyden ollessa kaikki koetut hetket tästä hetkestä taaksepäin ja historian ollessa tarkennettuja 'paloja' menneisyydestä, ei voida sanoa, että historia olisi muistin politiikkaa. Jos historia kirjoitetaan niin, että se tietoisesti korostaa jotakin tapahtumaa, tai jos sillä on tarkoitus saada jokin tapahtuma unohtumaan, ja vieläpä niin, että näitä painotuksia pyritään aktiivisesti käyttämään jonkin asian puolesta, voidaan puhua historiankirjoituksen sijaan muistin politiikasta. Muistin politiikan ja historian välisen suhteen arviointi palautuu lopullisesti keskusteluun siitä, onko historiaa ylipäänsä mahdollista kirjoittaa objektiivisesti, mutta se ei ollut tämän tutkielman fokuksena, vaan nousi esiin uutena tutkimuskysymyksenä.

Käytän tässä yhteenvedossa myös Nyyssösen kahta ensimmäistä muistin politiikkaa määrittävää kysymystä²⁷⁸ apunani tarkentaakseni, kuinka muistin politiikka aineistossa konkreettisesti ilmeni. Ketkä asioita siis muistavat ja miten? Asioiden muistajat tämän aineiston suhteen olivat paitsi mainonnan suunnittelijoita, myös matkalle lähtijöitä. On mahdollista todeta näin, vaikka matkalle lähtijöiden mielikuvat tai muistamisen kohteet eivät tässä tutkielmassa saa aineiston kautta tilaa, sillä mainosten sanamuodot oli valittu varsin tarkoin niin, että ne puhuttelevat vain tietynlaista ryhmää. Mainoksilla ei ollut tarkoitukseen tarjota matkoja niille, joita mainosten sanamuodot tai ilmaiset eivät kiinnostaisi. Analyysiosiossa mainittu 'vastajoukko'²⁷⁹ olisi juuri tällainen ryhmä, joka ei mainosten välittämää muistin todellisuutta hyväksyisi. Mainoksen saatavuus sekä Internetissä että perinteisenä mainoslehtisenä takaa laajan vastaanottajajoukon, joten sitä on täytynyt suunnitella huolellisesti. Mainos on siis suodattunut sellaiseksi kuin se on niillä perustein, että sen sanamuotojen ja kuvavalintojen on voitu olettaa olevan yleisesti hyväksytyjä, vaikkakin vastustajia saattaa olla. Vaikka mainonnan avulla pyritään myynnin lisäämiseen, ei mainoksista kuitenkaan ilmennyt ilmaisuja, joilla pyritään tavoittamaan rajoittamaton asiakaskunta. Mainonnan suunnittelijat, ja vastaavasti matkoista kiinnostuvat ja niille lähtevät todella muistavat ja haluavat muistaa asiat samalla tavoin, ja muistilla markkinointi on siis erittäin tietoinen valinta.

²⁷⁸ ks. kappale "Ketkä muistavat?"

²⁷⁹ ks. kappale "Viipurin viimeinen viikko maaliskuussa 1940. Talvisota päättyi – Kestimme sortumatta".

Keskustelu yksilöstä ja ryhmästä muistin politiikan tutkimuksessa kytkeytyy puolestaan vahvasti identiteettikysymyksiin. Muistin politiikkaa analysoidakseen on kysyttävä *kuka muistaa*, jolloin on selvää, että vastauksena on ainakin osittain identiteettiin perustuva ryhmittely. Identiteetti voidaan muodostaa yksilöllisesti tai kollektiivisesti, ja se voidaan ulottaa yksilö- ja ryhmätasolta paitsi valtiomyös valtioryhmätasolle. Oli yllättävää huomata, kuinka monesti muistinpoliittinen näkökulma liittyi identiteettiin. Identiteetinrakennus tämän aineiston suhteen tapahtui joko ”me ja muut” –asetelman avulla suomalaisten ja venäläisten selkeällä erottelulla, tai tietynlaisen suomalaisen identiteetin rakennuksella tai muodostamisella. Matkamainoksesta riippuen suomalaiset ja venäläiset eroteltiin erityisesti sodan tematiikan avulla voittajiksi ja häviäjiksi, sananmukaisesti uhreiksi ja hyökkääjiksi tai viholliseksi, ja toisaalta suomalaisista rakennettiin mielikuvaa peräänantamattomasta, sisukkaasta kansasta. Identiteetinmuodostus ulottui yksilötasolta ryhmään ja valtioon, muttei tässä aineistossa valtioryhmien tasolle. Muistin markkinoinnin avulla matkailumainonnassa rakennettiin siis identiteettejä, joita mainosten matkoille lähteminen vielä todennäköisesti vahvistaa.

Mikä tai mitkä ovat sitten muistamisen kohteena tässä aineistossa ja kuinka nämä muistot tulkitaan? Muistamisen kohteena on Karjala ja luonnollisesti, kun kyse on matkailusta johonkin kohteeseen, paikat Karjalassa, mutta myös näihin paikkoihin liittyvät historialliset tapahtumat. Muistot tuodaan julki ja tulkitaan erityisesti matkailumarkkinoinnin avulla, jonka näen varsin erityislaatuisena tapana presentoida ja välittää muistoja. Muistin markkinointi on uudenlainen, poikkeuksellinen ja vaikuttava tapa muistojen käyttöön. Muistot myös tulkitaan niiden tunteiden kautta, joita tapahtumiin ja paikkoihin liittyy ja on liittynyt. Kollektiiviset kokemukset tulkitsevat näitä muistoja; yhteisöllisyys ja kansan yhteisenä koettu menneisyys korostuvat muistojen tulkinnassa. Karjala muistetaan siis nostalgisesti ja historiaan sidottujen tapahtumien avulla, sotamuistojen kautta, mutta myös katkeruuden, kaipuun ja ylpeyden tunteilla. Historiallinen aika muistetaan tässä aineistossa siis sen muistin aikakerrostuman avulla joka korostaa sodan merkitystä suomalaisessa historiassa.

Mitä muistinpoliittista tietoa tämän tutkielman matkailumainonnan kuvat ja tekstit siis välittävät? Karjalan matkojen mainonnassa on selkeästi havaittavissa muistin politiikkaa ja se ilmeni varsin monipuolisesti. Muistuttaminen ja unohduttaminen, anteeksipyyntö ja sovittelun vaatimus, identiteetinmuodostus, myytit, sotamuistot, muistomerkit ja muistin paikat olivat muistinpoliittista tematiikkaa tässä tutkielmassa. Aiheiden kirjo kertoo muistin politiikan soveltamisen laaja-alaisuudesta, mutta myös siitä, ettei muistin politiikan näkökulmaa ole mahdollista muodostaa ilman huolellista analyysia. Erityisesti myyttejä tai identiteetinmuodostusta, kuten mitä tahansa edellä mainituista on vaivatonta kytkeä muihinkin ilmiöihin kuin muistiin liittyviin tutkimusaiheisiin. Kuitenkin kaikki edellä mainitut teemat on mahdollista yhdistää saman merkityksellistämisteeman alle, sillä niillä kaikilla pyrittiin pääasiallisesti Karjalan menetyksen, suomalaisen sotasankaruuden,

rauhan tai sen ehtojen katkeruuden, sodan tapahtumien, sekä Karjalan paikkojen erilaisten ominaisuuksien merkitykselliseksi tai tärkeäksi tekemiseen.

Käsityksiä poliittisesta yhteisöstä, ajallisuudesta ja subjektiivisuudesta²⁸⁰ esitin hajanaisena kokoelmana tutkielman analyysiosuudessa, mutta yhteenveto tässäkin lienee paikallaan. Subjektiivisuuden suhteen aineistosta esitin jo aiemmin, että se on pääasiallisesti mainonnan suunnittelijan representaatio menneisyydestä ja siihen liittyvistä muistista ja muistoista, mutta näiden muistojen on oletettu olevan yleisesti hyväksytyjä, kun niitä käytetään vapaasti ulottuvilla olevassa markkinointimateriaalissa. On siis nähty tai uskottu niin, että asioita voidaan esittää niin kuin niitä on esitetty, ja että on olemassa suomalainen kollektiivinen muisti ja sen myötä siis myös ryhmä, joka hyväksyy asiat esitettävän niin. Mainosten ajallisuutta ja poliittisen yhteisön representaatiota sivusin viittaamalla sodanjälkeiseen retoriikkaan, joka mainoksista ainakin tietyiltä osin välittyy. Mielikuva mainostekstien välittämästä tunnelmasta on yksille kuin isoisän tai isoäidin, tai toisille omien vanhempien, kertomusta menneistä ajoista, ja tämän tunnelman siirtäminen nykypäivään luo kontrastin, joka on vaikea jättää huomioimatta. Ajallisuus ja poliittinen yhteisö viholliskuvineen antaa viitteen siitä, että se, mikä nuoremmalle polvelle kuulostaa sodanjälkeiseltä retoriikalta, elääkin erittäin vahvana nykyisyydessä muiston avulla.

Sitä, millaista muistin tietoa tämän tutkielman aineiston matkailumainokset välittävät, voidaan arvioida myös kollektiivisen muistin tai keksityn perinteen näkökulmien avulla. Väitän, että tutkielmassa molemmille muistin rakentumisen tavoille on oma tematiikkansa. Karjalan matkailun taustalla on pakotettu muuttoliike, joka kosketti yli 400 000 kotinsa menettänyttä evakkoa. Tämä muodosti Karjalasta suomalaisille osan kollektiivista muistia, joka on rakentunut omien kokemusten ja niiden myötä Karjalasta kerrottujen tarinoiden pohjalle. Myös sodan voidaan sanoa olevan osa suomalaista kollektiivista muistia, sillä se niin ikään vaikutti suomalaiseen elämään yleisesti ja täysimittaisesti. Matkailumainonnassa käytetyt teemat Karjalan ja sodan suhteen noudattelevat siis kollektiivista muistia, jota voidaan sanoa varsin suomalaiseksi. Kriitikkiä edellistä kohtaan voidaan esittää esimerkiksi sen suhteen, kuinka nykysukupolvien, joilla ei ole kosketusta Karjalaan tai sotaan voidaan sanoa muistavan asioita kollektiivisesti. Sota ja Karjala teemoina ovat kuitenkin osa suomalaista retoriikkaa, jolla yhä tietoisesti vahvistetaan kollektiivista muistia. Voi olla, että muutaman sukupolven päästä väite kollektiivisesta suomalaisesta muistista näiden teemojen suhteen vaikuttaa jo keksityltä.

Perinteen keksimisen näkökulmasta aineiston matkailumainokset itsessään ovat osa perinteen keksimistä, jossa markkinat luovat matkakohteen. Karjalan nykyinen olemus paikkana, ”jossa ei ole mitään” vaatii sen, että sen ympärille rakennetaan tietoisesti perinteitä, joita jatketaan. Sukupolvien

²⁸⁰ ks. kappale ”Muisti auktoriteettina”.

vanhetessa alkuperäisten karjalaisten vierailu Karjalan kotiseuduilla harvenee hiljalleen itsekseen, samoin sodan veteraanien taistelupaikkakierrokset. Jos edellinen, muistoon ja muistiin perustuva imago ei riitä suosioon matkojen toteuttamiseksi, sen tilalle on aktiivisesti kehitettävä uutta ja vetovoimaista. Karjalassa käynti voidaan siis näkökulmasta riippuen nähdä osana suomalaista, kollektiivista muistia tai keksityn perinteen rituaalin noudattamisena. Itse kallistun kollektiivisen muistin puolelle, mutta matkailumarkkinointi yleisellä tasolla, ainakin tulevaisuudessa hyödyntää epäilemättä ja ymmärrettävästi perinteen keksimistä.

Lopuksi on todettava, että käsitellyt teemat todistivat sen, että menneisyyden hallinnassa on siirrytty uudelle tasolle. Ensimmäisellä tasolla kilpailtiin siitä, kuka hallitsee näitä muistin paikkoja, tiloja ja tapahtumia. Nyt kilpaillaan siitä, kuka saa hallita tätä ensimmäisellä tasolla muodostettua mielikuvaa menneisyydestä ja markkinoida sillä; käyttää sitä taas hyödykseen omiin tarkoituksiinsa. Kilpailu mentaalisten matkamuuistoesineiden sijoittamisesta kirjahyllyn kunniapaikalle, niiden organisoinnista, hallinnasta ja käyttämisestä kiihtyy.

6 LÄHTEET

Banaji, Mahzarin R. – Bhaskar R. Implicit Stereotypes and Memory: The Bounded Rationality of Social Beliefs. Teoksessa Schacter, Daniel L. – Elaine Scarry (toim.), *Memory, Brain and Belief*. Cambridge: Harvard University Press.

Bartelson, Jens (2006), *We Could Remember It for You Wholesale. Myths, Monuments and the Constitution of National memories*. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Barthes, Roland (1985), *Rhetoric of the Image*. Teoksessa Innis, Robert E. (toim.) *Semiotics. An Introductory Reader*. Indiana: University Press.

Bell, Duncan (2006), Introduction. *Memory, Trauma and world politics*. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Bet-El, Ilana R. (2002), *Unimagined Communities: the power of memory and the conflict in the former Yugoslavia*. Teoksessa Müller, Jan-Werner (toim.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge: University Press.

Berger, Thomas (2002), *The power of memory and memories of power: the cultural parameters of German foreign policy making since 1945*. Teoksessa Müller, Jan-Werner (toim.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge: University Press.

Bleiker, Roland – Young-Ju Hoang (2006), *Remembering and Forgetting the Korean War. From Trauma to Reconciliation*. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Bignell, Jonathan (1997), *Media Semiotics*. Manchester: University Press.

Boyarin, Jonathan (1994), *Remapping memory: The Politics of TimeSpace*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Chandler, Daniel (2002), *Semiotics -the basics*. Routledge: New York.

Cobley, Paul – Jansz Litza (1997), *Semiotiikka. Vasta-alkaville ja edistyville*. Helsinki: Hakapaino.

Collard, Anna (1989), "Investigating 'Social Memory' in a Greek Context. Teoksessa Tonkin, Elizabeth – Maryon McDonald – Malcom Chapman (toim.), *History and Ethnicity*, 90. London: Routledge.

- Cox, Robert W. (2007), 'The International' in Evolution. *Millennium – Journal of International Studies*. 2007/35. ss. 513 – 528.
- Dauphinée, Elizabeth (2007), *The Ethics of Researching War*. Manchester: University Press.
- Deely, John (1990), *Basics of Semiotics*. Indiana: University Press.
- Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Edkins, Jenny (2003), *Trauma and the Memory of Politics*. Cambridge: University Press.
- Edkins, Jenny (2006), Remembering Relationality. Trauma Time and Politics. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Exline, Julie Juola – Roy F. Baumeister (2000), Expressing Forgiveness and Repentance. Teoksessa McCullough, Michael E. – Pargament, Kenneth I. – Thoresen, Carl E. (toim.), *Forgiveness. Theory, Research, and Practise*. New York: The Gilford Press.
- Fierke, K.M. (2006), Bewitched by the Past. Social memory, Trauma and International Relations. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Floch, Jean-Marie (2001), *Semiotics, marketing and communication. Beneath the signs, the strategies*. New York: Palgrave.
- Griswold, Charles L. (2007), *Forgiveness. A Philosophical Exploration*. Cambridge: University Press.
- Harle, Vilho – Sami Moisio (2000), *Missä on Suomi?* Jyväskylä: Gummerus.
- Hemmi, Jorma – Kai-Veikko Vuoristo (1993). *Matkailu*. Porvoo: WSOY.
- Hobsbawm, Eric (2002), Introduction: Inventing Traditions. Teoksessa: Hobsbawm Eric – Terence Ranger (toim.) (2002), *The Invention of Tradition*. Cambridge: University Press.
- Innis, Robert E. (toim.) (1986), Charles S. Peirce. Teoksessa *Semiotics. An Introductory Reader*. Indiana: University Press.
- Judt, Tony (2002), The past is another country: myth and memory in post-war Europe. Teoksessa Müller, Jan-Werner (toim.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge: University Press.

Kainulainen, Siru (2007), "Eräänä päivänä huomasin, että muistin oman runoni väärin" – Eila Kivikk'aho, karjalainen runoilija? Teoksessa: Fingerroos, Outi – Jaana Loipponen (2007), *Nykytulkintojen Karjala*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Keränen, Marja (2004), Hukassa idän ja lännen välissä. Juuret Karjalassa. Teoksessa: Hännin, Sakari – Kari Palonen (toim.) *Lue poliittisesti*. Jyväskylä: Kopijyvä Oy.

Komulainen, Katri – Tuula Gordon (2007), "Suomineidon hameenhelma" -karjalaisuus ja sukupuoli suomalaisuuden kuvittelussa. Teoksessa Fingerroos, Outi – Jaana Loipponen (2007), *Nykytulkintojen Karjala*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Koselleck, Reinhart (2002), *The Practice of Conceptual History. Timing History, Spacing Concepts*. Stanford: University Press.

Kuusamo, Altti (1990), *Kuvien edessä. Esseitä kuvan semotiikasta*. Helsinki: Painokaari Oy.

Landsberg, Alison (2004), *Prosthetic Memory. The Transformation of American Remembrance in the Age of Mass Culture*. Columbia: University Press.

Lehtinen, Aki Petteri. "Venäjän muisti on isänmaallinen". *Helsingin Sanomat* 23.2.2009. Minne mennä -osio.

Lehtonen, Mikko (1998), *Merkitysten maailma*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Liljeström, Marianne (2005), På spaning efter Sovjettiden. Ryska historiker som minnets politiker. Teoksessa Gullberg, Tom – Kaj Sandberg (toim.), *Medströms – Motströms. Invid och struktur i historien*. Pieksämäki: RT-print.

Lindgren, Liisa (2000), *Monumentum. Muistomerkkien aatteita ja aikaa*. Helsinki: Karisto Oy.

Loipponen, Jaana (2007), Karjala-orientalismistani, soteleskistä, menetyksistä, tarinoista. Teoksessa Fingerroos, Outi – Jaana Loipponen (2007), *Nykytulkintojen Karjala*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Lotman, Jurij (1981), *Semiotics of cinema*. University of Michigan.

Makkonen, Elina (2006), Instituution suullinen historia. Teoksessa Fingerroos, Outi – Riina Haanpää, Anne Heimo - Ulla-Maija Peltonen (toim.), *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Hakapaino Oy.

Martin, Ged (2004), *Past futures. The Impossible Necessity of History*. Toronto: University of Toronto Press.

- Matala, Sari (2004), *Matkailuportaali virtuaalituristin valintojen tilana*. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- McCullough, Michael E. – Pargament, Kenneth I. – Thoresen, Carl E. (2000), *The Psychology of Forgiveness. History, Conceptual Issues and Overview*. Teoksessa McCullough, Michael E. – Kenneth I. Pargament– Carl E. Thoresen (toim.), *Forgiveness. Theory, Research, and Practise*. New York: The Gilford Press.
- Meskill, Lynn (2006), *Remebering and Forgetting in the New South Africa*. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.
- Middleton, Victor T.C. (2002), *Marketing in Travel and Tourism*. 3rd edition. Cornwall: MPG Books Ltd.
- Moisio, Sami – Vilho Harle (2002), *Karhu poliittis-maantieteellisenä naapurina: Kansallinen identiteetti-projekti 2000-luvun Suomessa*. Turku: Painosalama.
- Müller, Jan-Werner (2002), *Introduction: the power of memory, the memory of power and the power over memory*. Teoksessa *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the presence of the past*. Cambridge: University Press.
- Neumann, Iver B. (2002), *Europe's post-Cold War memory of Russia: cui bono?* Teoksessa: Müller, Jan-Werner (toim.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge: University Press.
- Newberg, Andrew B. – Eugene G. d'Aguii – Stephanie K. Newberg – Verushka deMarici (2000) *The Neuropsychological Correlates of Forgiveness*. Teoksessa McCullough, Michael E. – Kenneth I. Pargament– Carl E. Thoresen (toim.), *Forgiveness. Theory, Research, and Practise*. New York: The Gilford Press.
- Nyysönen, Heino (2001), *Muiston ja muistuttamisen politiikka*. *Politiikka* 43:1. s. 26 - 36.
- Nyysönen, Heino (1999), *The Presence of the Past in Politics. '1956'after 1956 in Hungary*. Jyväskylä: Jyväskylä University Printing House.
- Onikki, Tiina (2000), *Mistä mieli merkityksen tutkimukseen? Kognitiivisen kielentutkimuksen merkitysnäkemyksestä*. Teoksessa Airola, Anu – Heikki J. Koskinen – Veera Mustonen (toim.), *Merkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Paasi, Anssi (1996), *Territories, Boundaries and Consciousness. The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*. West Sussex: Wiley.

- Paasi, Anssi (2003), Territory. Teoksessa Agnew, John – Katharyne Mitchell – Gerard Toal (toim), *A Companion to Political Geography*. Blackwell Publishers.
- Parvikko, Tuija (2002), Aikalaisen arvostelukyky ja muistin politiikka. *Kosmopolis*. VOL 32:3/2002. s. 93 – 111.
- Peltonen, Ulla-Maija (2003), *Muistin paikat. Vuoden 1918 sisällissodan muistamisesta ja unohtamisesta*. Saarijärvi: Saarijärven offset.
- Price, Monroe E. (2002), Memory, the media and NATO: information intervention in Bosnia-Hercegovina. Teoksessa Müller, Jan-Werner (toim.) *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the presence of the past*. Cambridge: University Press.
- Raivo, Petri (2004), Karelia lost or won – materialization of a landscape of contested and commemorated memory. *Fennia* 182:1. s. 61 – 72.
- Raivo, Petri (2007), Unohdettu ja muistettu suomalainen Karjala. Teoksessa Fingerroos, Outi – Jaana Loipponen (toim.) *Nykytulkintojen Karjala*. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino.
- Raivo, Petri J. (2007b), Muisti ja perinne kulttuurimatkojen resurssina. Teoksessa Knuutila, Seppo – Ulla Piela (2007), *Menneisyys on toista maata*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.
- Rajavartiolaitos. Henkilöliikenne. Tilasto: Henkilöliikenne v.2007 kansallisuuksittain.
<http://www.raja.fi/rvl/ksr/home.nsf/pages/99A543BC2C207473C2256FF100300172?opendocument>. Luettu 1.7.2008.
- Ross, Michael – Anne E. Wilson (2001), Constructing and appraising Past Selves. Teoksessa Saariluoma, Pertti (2000), Kognitiotieteellinen semantiikka. Teoksessa Airola, Anu – Heikki J. Koskinen – Veera Mustonen (toim), *Merkkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Sallinen-Gimpl, Pirkko (1989), Karjalainen kulttuuri-identiteetti. Teoksessa: Korhonen, Teppo – Matti Räsänen (toim.), *Kansa kuvastimessa. Etnisyys ja identiteetti*. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Schacter, Daniel L. – Elaine Scarry (toim.), *Memory, Brain and Belief*. Cambridge: Harvard University Press.
- Shaw, Gareth – Allan M. Williams (2001). *Critical Issues in Tourism: A Geographical Perspective*. Blackwell Publishing.
- Snellman, Saska. "Vuosituhannen vaihteessa maailmassa käynnistyivät katumuksen hullut päivät. Anteeksi pyydettiin muun muassa juutalaisilta, intiaaneilta, orjilta, naisilta". *Helsingin Sanomat* 24.12.2000. Sunnuntai-liite.

Snyder, Timothy (2002), Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939 – 1999. Teoksessa Müller, Jan-Werner (toim.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*. Cambridge: University Press.

Tarasti, Eero (1996), *Esimerkkejä. Semiotiikan uusia teorioita ja sovelluksia*. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Thwaites, Tony – Lloyd Davis – Warwick Mules (2002), *Introducing Cultural and Media Studies. A Semiotic Approach*. Lontoo: Palgrave.

Till, Karen E. (2003), Places of Memory. Teoksessa Agnew, John – Katharyne Mitchell – Gerard Toal (toim.), *A Companion to Political Geography*. Blackwell Publishers.

Timothy, Dallen J. (2001), *Tourism and political boundaries*. London: Routledge.

Tourneelle! 2010. Sotahistorialliset matkat . Kulttuurimatkat. Risteilyt. Formula 1. VL-matkat. Vihdin Liikenteen matkaesite. <http://www.vihdinliikenne.fi/teemamatkat.htm> (linkki sivustolle, muttei esitteeseen)

Tulving, Endel – Martin LePage (2001), Where in the Brain is the Awareness of One's Past? Teoksessa Schacter, Daniel L. – Elaine Scarry (toim.), *Memory, Brain and Belief*. Cambridge: Harvard University Press.

Tuomisto, Antero (1998), *Suomalaiset sotamuistomerkit*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Turunen, Risto (2007), Menetetyt maailmat. Paremmen menneen kaipuu suomalaisessa kirjallisuudessa. Teoksessa: Knuutila, Seppo – Ulla Piela (2007), *Menneisyys on toista maata*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino.

Tutu, Desmond (1999), *Anteeksiantaminen – Tie tulevaisuuteen*. Jyväskylä: Gummerus Kustannus Oy.

Veivo, Harri – Tomi Huttunen (1999), *Semiotiikka. Merkeistä mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Oy Edita Ab.

Veivo, Harri (2000), Merkki, kulttuuri, kokemus. Teoksessa Airola, Anu – Heikki J. Koskinen – Veera Mustonen (toim.), *Merkkillinen merkitys*. Helsinki: Gaudeamus.

Veivo, Harri (2001), *The Written Space. Semiotic analysis of the Representation of Space and its Rhetorical Functions in Literature*. Helsinki: Yliopistopaino.

Westbury Chris – Daniel C. Dennett (2001), Mining the Past to Construct the Future: Memory and Belief as Forms of Knowledge. Teoksessa Schacter, Daniel L. – Elaine Scarry (toim.), *Memory, Brain and Belief*. Cambridge: Harvard University Press.

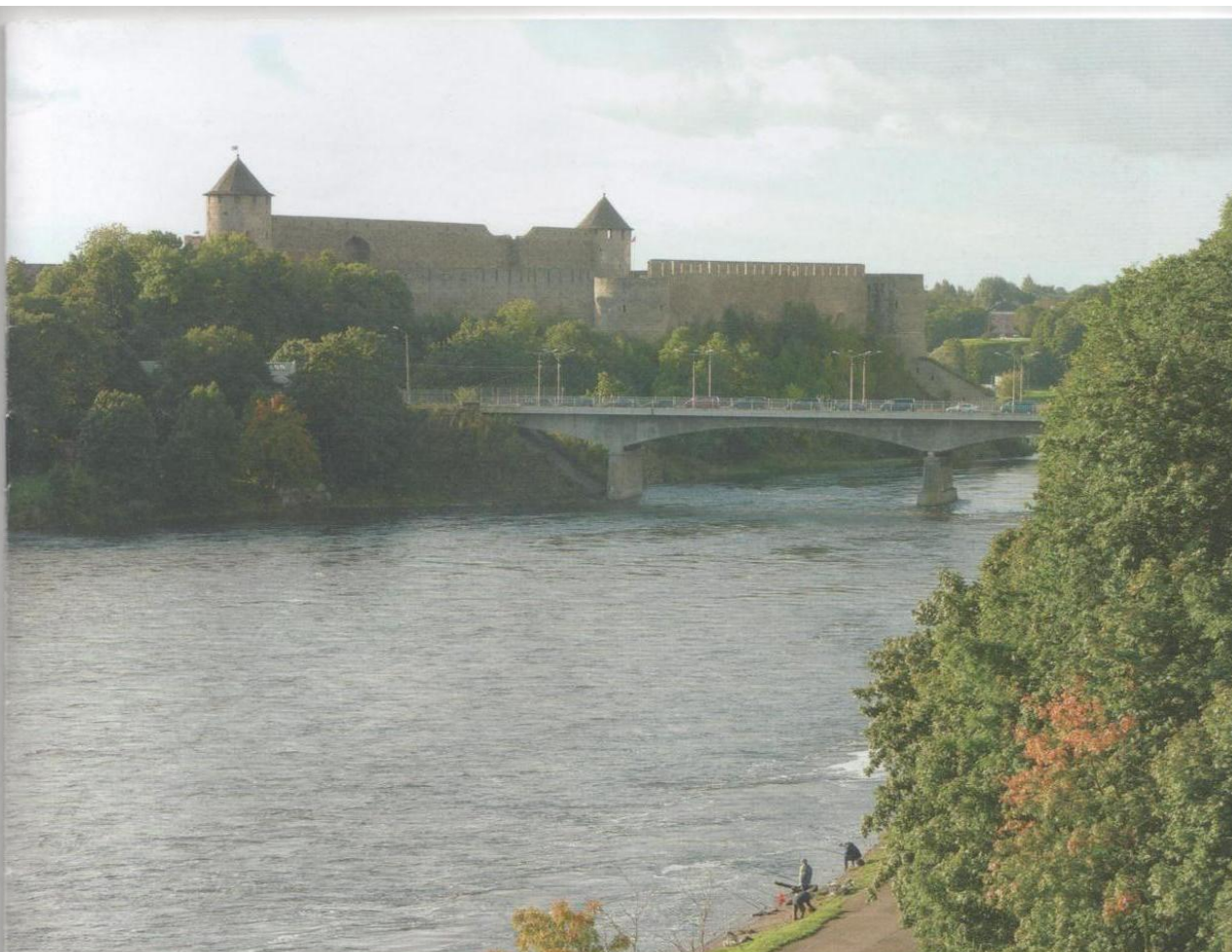
Winter, Jay (2006), Notes on the memory Boom. War, remembrance and the Uses of the Past. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Worthington, Everett. L. Jr. – Steven J. Sandage – Jack W. Perry (2000) Group Interventions to Promote Forgiveness. Teoksessa McCullough, Michael E. – Kenneth I. Pargament– Carl E. Thoresen (toim.), *Forgiveness. Theory, Research, and Practise*. New York: The Gilford Press.

Zehfuss, Maja (2006), Remembering to forget/ Forgetting to Remember. Teoksessa Bell, Duncan (toim.), *Memory, Trauma and World Politics*. Hampshire: Palgrave Macmillan.

Zehfuss, Maja (2007), *Wounds of Memory: The Politics of War in Germany*. Cambridge: University Press.

LIITE 1

TOURNEELLE! 2010

Sotahistorialliset matkat • Kulttuurimatkat • Risteilyt • Formula 1

VL-Matkat | VL-Tours

ETD
matka omena
concorde travel group

ETD
nummelan matkatoimisto
concorde travel group

Arvoisa asiakkaamme

Silmäilet vuoden 2010 esittämme.

Se on muuten samanlainen kuin aiemmatkin, mutta uutuuksia tälle vuodelle on tulossa taas lukuisia. Uutuuksista mainittakoon Talvisodan teemaan liittyvät ajankohtaiset, sotahistorioitsija Anssi Vuorenmaan opastama Viipurin viimeistä viikkoa 1940 maaliskuussa käsittelevä matka, historian tutkija Göran Lindgrenin opastama matka Mannerheim-linja Talvisodassa toukokuussa ja Ässärykmentistä Talvisodassa kertova matka kesäkuussa sekä sotahistorioitsija Eeva Tammen opastamat Talvisodan kohtalon paikkoihin Kannaksella ja Laatokan Karjalassa keskittyvät matkat toukokuussa ja heinäkuussa.

Muita uutuuksia ovat sotahistorioitsija Sampo Ahdon ja Pentti Lehtimäen opastamat matkat Pohjois-Puolan sota-alueille suuntautuvat sekä Mannerheim-asiantuntija Paavo Frimanin vetämä matka Mannerheimin jalanjäljillä Haminassa ja Pietarissa. Tänä vuonna on lukuisten kyselyiden johdosta mukana myös muutaman vuoden tauon jälkeen Volgan-risteily syyskuussa.

Vanhasta edelleen mukana olevasta tarjonnasta voi mainita Sampo Ahdon Normandian maihinnousua 1944 laajasti käsittelevä matka syyskuussa ja Murmanskin alueen taisteluista käsittelevä matka kesäkuussa sekä sotahistorioitsija Juhani Vakkurin myös kulttuurihistoriaa käsittelevät matkat Vienan Karjalaan ja Laatokan ympäri elokuussa. Oopperamatkatarjontamme on myös kattava. Uutena kohteena Prahaan tehdään oopperamatka helmikuussa ja Saarenmaan oopperapäiville mennään sankoin joukoin heinäkuussa. Oberammergaun Kärsimysnäytelmää Baijeriin lähtee kesällä katsomaan myös paljon asiakkaitamme.

Formulamatkojen osalta tilanne on suomalaisen osalta tätä kirjoittaessa vielä auki, mutta tarjontamme kaudella 2010 on joka tapauksessa monipuolista kattaen matkat ja/tai pelkät kisaliput.

Jouni Lehtimäki, toimitusjohtaja

Pääosa esitteen valokuvista on Hannu Kärävän ottamia.

Sampo Ahto, sotahistorioitsija, ye-eversti

- Berliini
- Normandian maihinnousu
- Murmansk–Petsamo
- Maginot-linja ja Verdun
- Jääkärien jäljillä

Paavo Friman, Marsalkka Mannerheim -asiantuntija

- Mannerheimin saappaanjäljillä Haminassa ja Pietarissa

Göran Lindgren, sotahistorioitsija, KTM

- Mannerheim-linja talvisodassa
- Ässärykmentin sotatie
- Miksi menetimme Viipurin 1944

Eeva Tammi, sotahistorioitsija, erikoissairaanhoitaja

- Viipuri 1944
- Karjalan kadotetut kaupungit
- Miksi menetimme Viipurin 1944
- Talvisodasta 70 vuotta – kohtalon paikkoja Karjalan Kannaksella
- Viipuri–Saimaan kanava – Lappeenranta

Juhani Vakkuri, historioitsija, FM

- Karjalan kannas – Konevitsan luostari
- Itä–Karjala
- Vienan Karjala
- Laatokan ympäri

Anssi Vuorenmaa, sotahistorioitsija, ye-everstiluutnantti

- Viipurin viimeinen viikko 1940
- Talvisota päättyi – kestimme sortumatta
- "Tuntemattoman sotilaan" matkassa Äänisen rannoilla ja Syvärillä

Pentti Lehtimäki, kenraaliluutnantti, VTM

- Vanhaa Venäjää
- Suomenlahden ympäri
- Prahan oopperamatka
- Saarenmaan oopperapäivät
- Liettuan pääkaupungit
- Volgan risteily

Miksi menetimme Viipurin 1994?

18.–20.6.2010 (3 pv.)

Hki–Vaalimaa–Säkkijärvi–Viipuri–Tienhaara–Vaalimaa–Hki

Oppaina Göran Lindgren ja Eeva Tammi

Karjalan kannaksella kesällä 1944 käytyjen jatkosodan ratkaisutaistelujen eräs tapahtumasarja, Viipurin taistelu 20.06.1944, herättää monen sotahistoriasta kiinnostuneen mielessä koko joukon kysymyksiä: Mitä oikein tapahtui? Miten se on mahdollista? Miksi menetimme Viipurin yhdessä päivässä? Missä kulki Viipuri–Kuparsaari–Taipale–puolustuslinja, VKT-linja, jolle vihollisen hyökkäys

lopulta Talin-Ihantalan suurtaistelujen jälkeen pysäytettiin heinäkuussa 1944?

Missä sijaitsivat Viipurin puolustajaksi käsketyt 20. Prikaatin asemat pataljoonan ja komppanian tarkkuudella? Missä oli prikaatin komentopaikka? Mitä reittejä puolustajat vetäytyivät kaupungista rintaman murruttua? Missä ja miten hyökkääjän tie tällä suunnalla lopulta suljettiin? Miten tämä ensimmäinen torjuntavoittonne oli mahdollinen Viipurin katastrofin jälkeen?

Hinta 345 €, H1-lisä 55 €

Hintaan sis. majoitus Viipuri htl Viipuri, täysihoito, viisumi, asiantuntijaoppaiden palvelut, ohjelmanmukaiset kuljetukset.

Torjuntavoitto 1944 – tie rauhaan

11.–13.9.2010 (3 pv.)

Hki–Vaalimaa–Valkeasaari–Sormenkärki–Terijoki–Vammelsuu–Kuuterselkä–Siiranmäki–Äyräpää–Viipuri–Tali–Ihantala–Tienhaara–Harjuniemi–Vaalimaa–Hki

Oppaana Göran Lindgren

Neuvostoliiton läpimurto pääasemassamme Valkeasaarissa oli 10.6. tosiasia, ja Vammelsuu-Taipale-linjankin murruttua vihollinen oli 10 päivässä Viipurin porteilla. Helposti se ei kuitenkaan käynyt, sillä sitä ennen oli viivytetty ja taisteltu ankarasti Siiranmäessä ja Kuuterselässä.

Viipuri menetettiin kuitenkin vajaan päivän taistelun jälkeen. Itä-Karjalasta ja Lapista siirretyt joukot yhdessä Kannaksen taistelijoiden kanssa onnistuivat Viipurin menetyksen jälkeen pysäyttämään vihollisen Viipuri–Kuparsaari–Taipale linjalla ensin Viipurin Tienhaaran maastossa, sitten Tali-Ihantalan suurtaistelussa sekä Viipurinlahdella ja Vuosalmella. Kun hyökkääjän voimat oli näissä taisteluissa kulutettu loppuun, ja sen päähuomio kiinnittyi tästä eteenpäin Saksan rintamalle, avautui meille tie rauhaan. Tutustumme tällä matkalla torjuntataistelun 1944 kulkuun ja keskeisiin taistelupaikkoihin.

Hinta 315 €, H1-lisä 70 €

Hintaan sis. majoitus Terijoki htl Gelios, Viipuri htl Viipuri, puolihoito ja lounas 13.9., viisumi, asiantuntijaoppaan palvelut, bussikuljetukset.

Viipurin viimeinen viikko maaliskuussa 1940 Talvisota päättyi – kestimme sortumatta

13.–14.3.2010 (2 pv.)

Oppaana Anssi Vuorenmaa

Talvisota päättyi 13.3.1940, joskin Moskovan rauhansopimus allekirjoitettiin edellisenä päivänä.

Seuraamme Suomen armeijan ponnisteluja puna-armeijan suurhyökkäyksen torjumiseksi ja rauhanneuvottelijoitamme tukemiseksi sodan kahtena viimeisenä ratkaisevana päivänä Summasta Viipuriin, Mannikkalasta Taliin sekä Viipurinlahden molemmin puolin.

Hinta 215 €, H1-lisä 20 €

Hintaan sis. majoitus Viipuri htl Viipuri, puolihoito, viisumi, asiantuntijaoppaan palvelut, bussikuljetukset.

”Tuntemattoman sotilaan” matkassa Äänisen rannoilla ja Syvärillä

10.–13.9.2010 (4 pv.)

Helsinki–Värtsilä–Sortavala–Lemetti–Kollaa–Suojärvi–Petroskoi–Soutjärvi–Voznesenja–Osta–Homorovitsi–Plotino–Pertjärvi–Shemenski–Syväri–Sammatu–Aunus–Lotinapelto–Levashovo–Valkeasaari–Viipuri–Vaalimaa–Helsinki

Oppaana Anssi Vuoremaa

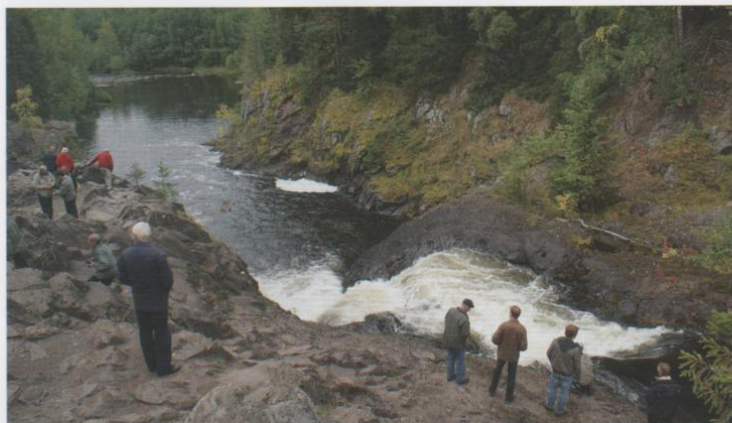
Suomalaiset hyökkäsivät kesällä 1941 itään, elokuussa valloitettiin Sortavala. Eversti Autin JR8 eteni Värtsilän alueelta Läskelään, Laatokalle ja löi neuvostojoukot Jessoilassa, oli mukana Präässä, Puolivälissä ja Vilgassa saapuen Äänisen rannalle Suolusmäessä. Tapaamme rykmentin Syvärin sillanpäässä, jossa puna-

armeija iski huhtikuussa 1942 vaarallisen kiilan puolustukseemme.

Tutustumme Äänisen rannikkopuolustukseen, vaikeuksiin Syvärin ylityksessä Voznesenjassa ja ajamme Homorovitsin, Pertjärven ja Shemenskin kautta voimalliseksi, josta Syvärin luostarin kautta Aunukseen. Palaamme kotiin Lotinapellon, Pietarin ja Karjalan kannaksen kautta.

Hinta 395 €, H1-lisä 50 €

Hintaan sis. majoitus Sortavala htl Sortavala, Petroskoi htl Severnaja, Aunus htl Olonga, puolihoito, asiantuntija- ja matkanjohtajan palvelut, viisumi, käynnit Syvärin luostarissa ja Soutjärven muuseossa, bussikuljetukset.

Karjalan Kannas – Konevitsan luostari

3.–5.7.2010 (3 pv.)

Hki–Vaalimaa–Harjuniemi–Viipuri–Muolaa–Äyräpää–Vuosalmi–Kiviniemi–Käkisalmi–Sortanlahti–Konevitsa–Pyhäjärvi–Kiviniemi–Rautuu–Lempäälä–Siiranmäki–Terijoki–Vammelsuu–Raivola–Kuuterselkä–Summa–Tali–Ihantala–Viipuri–Vaalimaa–Hki

Oppaana Juhani Vakkuri

Matka suuntautuu Karjalan Kannakselle. Oppaamme Juhani Vakkuri kertoo matkan aikana karjalaisten kulttuurista, his-

toriasta ja kohtaloista. Käymme Konevitsassa, jossa tutustumme luostarin historiaan ja sen nykypäivään. Tutustumme myös Luovutetun Karjalan Kannaksen pitäjiin ja sotahistoriallisesti tärkeisiin taistelutapahtumiin kyseisillä alueilla.

Hinta 365 €, H1-lisä 75 €

Hintaan sis. majoitus Käkisalmi Sanatorio, Terijoki htl Gelios, puolihoito, retki Konevitsaan sis. eväslounaan sekä paikallis- ja asiantuntijaoppaan palvelut, viisumi ja bussikuljetukset.

Vienan Karjala

20.–23.8.2010 (4 pv.)

Kajaani–Vartius–Kostamus–Vuokkiniemi–Vuonninen–Venehjärvi–Uhtua–Sohjananjoki–Kokkosalmi–Kiestinki–Louhi–Vienan Kemi–Belomorsk (Soroka)–Rukajärvi–Kostamus–Vartius–Kajaani.

Oppaana Juhani Vakkuri

Hänen opastuksellaan tutustumme Vienan Karjalan historiaan, kulttuuriin ja jatkosodan taistelutapahtumiin. Kohteitamme ovat mm. Vuokkiniemi, Vuonninen, Kis-Kis kukkulat sekä Kiestinki ja Rukajärvi.

Hinta 396 €, H1-lisä 80 €

Hintaan sis. majoitus Uhtua htl Welt, Belomorsk htl Gandvik, Kostamus htl Fregat, puolihoito, kahvitarjoilu Venehjärvellä, viisumi, asiantuntijaoppaan palvelut ja bussikuljetukset.

Murmansk– Petsamo

17.–20.6.2010 (4 pv.)

Rovaniemi–Salla–Kellooselkä–Alakurtti–Kantalahti–Monchegorsk–Murmansk–Petsamo–Nikel–Ivalo–Rovaniemi

Oppaana Sampo Ahto

Matka kohdistuu Pohjois-Lappiin ja Murmansiin. Hänen opastuksellaan tutustumme Sallan ja Petsamon alueiden taisteluihin 1941–44, Murmanskin suurkaupunkiin sekä Kantalahteen. Suomessa tarkastelemme Lapinsodan vaiheita.

Hinta 420 €, H1-lisä 70 €

Hintaan sis. majoitus Kantalahti htl Spolohi, Murmansk htl Poljarnyje Zory, Ivalo htl Ivalo, puolihoito, viisumi, asiantuntijaoppaan palvelut ja bussikuljetukset.

Talvisodasta 70 vuotta – kohtalon paikkoja Laatokan Karjalassa

UUTUUS

21.–23.5.2010 (3 pv.)

Lohja–Helsinki–Niirala–Ruskeala–
Sortavala–Lemetti–Pitkäranta–Petäjä-
saari–Sortavala–Niirala–Helsinki–Lohja

Oppaana Eeva Tammi

Matkan aikana kierretään talvisodan
kohtalon paikkoja ja tutustutaan pai-
kan päällä kuuluisiin mottitaisteluihin,

mm. Lemetissä ja Laatokan saaristossa
(laivalla). Käydään mm. Petäjäsaarella,
missä 6.3.1940 tulivat suurimmat yksit-
täiset tappiot.

Hinta 410 €, H1-lisä 25 €

Hintaan sis. majoitus Sortavala htl Seu-
rahuone, puolihoito, lounas 22.5., viisu-
mi, laivamatka Petäjäsaareen, asiantun-
tijaoppaan palvelut, ohjelmanmukaiset
kuljetukset.

Itä-Karjala

12.–16.8.2010 (5 pv.)

Hki–Kitee–Värtsilä–Sortavala–Lemet-
ti–Kollaa–Suojärvi–Petroskoi–Hirvas-
Juustjärvi–Karhumäki–Poventsa–Kar-
humäki–Kontupohja–Prääsä–Nurmoi-
la–Aunus–Tuulos–Salmi–Pitkäranta–
Nietjärvi–Sortavala–Värtsilä–Hki

Oppaana Juhani Vakkuri

Hänen opastuksella tutustumme talvi- ja
jatkosodan ratkaisutaistelupaikkoihin,
käymme Lemetissä, Kollaalla ja Juustjär-

ven karjalaiskylässä sekä Stalinin kana-
valla Poventsa. Tutustumme kiinnos-
tavaan Petroskoin kaupunkiin. Kohtei-
namme ovat myös Kontupohja, Aunus,
Tuulos, Salmi ja Pitkäranta.

Hinta 475 €, H1-lisä 70 €

Hintaan sis. majoitus Sortavala htl Sorta-
vala, Petroskoi htl Severnaja, Karhumä-
ki htl Onezskaja, Sortavala htl Sortavala,
puolihoito, viisumi, asiantuntijaoppaan
palvelut ja ohjelmanmukainen kuljetus.

Karjalan kadotetut kaupungit

12.–14.6.2010 (3 pv.)

Lohja–Helsinki–Imatra–Enso–Kuu-
kauppi–Ihantala–Viipuri–Äyräpää–
Kiviniemi–Käkisalmi–Lahdenpohja–
Sortavala–Ruskeala–Värtsilä–
Helsinki–Lohja

Oppaana Eeva Tammi

Matka suuntautuu Karjalan Kannakselle
ja Laatokan Karjalaan. Oppaamme Eeva
Tammi kertoo matkan aikana karjalais-
ten kulttuurista, historiasta ja kohtalois-
ta. Tutustumme myös Luovutetun Kar-
jalan kaupunkeihin ja pitäjiin sekä sota-
historiallisesti tärkeisiin taistelutapahtu-
miin kyseisillä alueilla.

Hinta 315 €, H1-lisä 66 €

Hintaan sis. majoitus Viipuri htl Victo-
ria tai Viipuri, Sortavala htl Sortavala tai
Seurahuone, puolihoito, viisumi, asian-
tuntijaoppaan palvelut, ohjelman mu-
kaiset bussikuljetukset.

Laatokan ympäri

27.–30.8.2010 (4 pv.)

Hki–Värtsilä–Sortavala–Läskelä–Pitkä-
ranta–Salmi–Rajakontu–Vitele–Tuulos–
Aunus–Syvärin luostari–Lotinapelto–
Vanha Laatokka–Terijoki–Vammelsuu–
Raivola–Summa–Viipuri–Vaalimaa–Hki

Oppaana Juhani Vakkuri

Matka suuntautuu Laatokan Karjalaan
ja Karjalan Kannakselle. Sotahistorioit-
sija FM Juhani Vakkurin opastuksella tu-
tustumme Laatokan Karjalan ja Karjalan
Kannaksen talvi- ja jatkosodan taistelu-
tapahtumiin sekä kyseisen seudun histo-
riaan ja kulttuuriin. Kohteinamme ovat
mm. Vitale, Tuulos, Lotinapelto ja Sum-
ma. Käymme myös Syvärin luostarissa.

Hinta 415 €, H1-lisä 75 €

Hintaan sis. majoitus Sortavala htl Sorta-
vala, Aunus htl Olonga, Terijoki htl Ge-
lios, puolihoito, viisumi, asiantuntijaop-
paan palvelut, käynti Syvärin luostari-
sa, ohjelmanmukaiset bussikuljetukset.

Talvisodasta 70 vuotta – kohtalon paikkoja Karjalan Kannaksella

UUTUUS

24.–26.7.2010 (3 pv.)

Lohja–Helsinki–Vaalimaa–Viipuri–
Äyräpää–Summa–Viipuri–Viipurin-
lahti–Helsinki–Lohja

Oppaana Eeva Tammi

Matkan aikana kierretään talvisodan
kohtalon paikkoja Kannaksella ja tutus-

tutaan taisteluihin paikan päällä: Äyrä-
pää (mm. Kevyt Osasto 8:n vastaiskureitti
5.3.1940), Summa (mm. Lähteen lohkon
murtuminen), Viipuri ja Viipurinlahti.

Hinta 320 €, H1-lisä 94 €

Hintaan sis. majoitus Viipuri htl Victo-
ria, puolihoito, viisumi, asiantuntijaop-
paan palvelut, ohjelmanmukaiset bus-
sikuljetukset.

Suomenlahden ympäri

16.–18.8.2010 (3 pv.)

Bussi: Hki–Vaalimaa–Vammelsuu–Teri-
joki–Kronstadt–Pietari–Pietarhovi–
Skuoritsa–Narva–Narva–Joesuu–
Kuremäki–Sillamäe–Rakvere–Tallinna
Laiva: Tallinna–Helsinki

Oppaana Pentti Lehtimäki

Vasta kiertämällä Suomenlahden voi ym-
märtää sen merkityksen historiassamme
ja nykyaikana.

Matkan aikana on oiva tilaisuus tut-
ustua sotahistorialliselta kannalta Kar-
jalan Kannakseen ja Pietariin sekä Nar-
vaan ja Pohjois-Viroon. Karjalan Kannak-
sella kohteinamme ovat Vammelsuu ja

Kronstadt. Tutustumme Pietariin ja ihai-
lemme tsaarivallan loistoa Pietarhovissa.
Inkerinmaalla käymme mm. Skuoritsas-
sa. Pohjois-Virossa tutustumme II maa-
ilmansodan taistelutapahtumiin ja suo-
malaisten Narvassa käymiin taisteluihin
1700 ja 1919. Käymme myös Kuremäen
nunnaluostarissa.

Hinta 320 €, H1-lisä 50 €

Hintaan sis. majoitus Pietari htl Ohtins-
kaja, Narva–Joesuu Meresuu Spa & Ho-
telli, puolihoito, laivamatka Tallinna–
Helsinki, viisumi, tutustuminen Pietar-
hovin puistoon, asiantuntijaoppaan pal-
velut ja bussikuljetukset.

Viipuri – Saimaan kanava – Lappeenranta

13.–15.8.2010 (3 pv.)

Lohja–Hki–Vaalimaa–Viipuri–Saimaan
kanava–Lappeenranta–Hki–Lohja

Oppaana Eeva Tammi

Matkan aikana perehdytään Viipurin his-
toriaan ja siitä viime sodissa käytyihin
taisteluihin. Käsitellään aihetta, miksi
menetimme Viipurin.

Tutustutaan Viipurin linnaan ja sen
museoihin sekä Monrepos'n puistoon.

Matkaamme m/s Carelialla Saimaan
kanavaa pitkin Lappeenrantaan ja nau-
timme illallisen upeiden maisemien lo-
massa. Yövyimme hotelli Patriassa. Käym-
me Suomen suurimmalla sankarihauta-
usmaalla, joka sijaitsee Lappeenrannas-
sa. Tutustumme myös Viipurin pienois-
malliin Maakuntamuseossa.

Hinta 363 €, H1-lisä 75 €

Hintaan sis. majoitus Viipuri htl Viipu-
ri tai Victoria, Lappeenranta htl Patria,
puolihoito, viisumi, laivamatka Viipuri–
Lappeenranta, käynnit Viipurin linnan
museossa ja Lappeenrannan maakunta-
museossa, kierros Monrepos'n puistos-
sa, asiantuntijaoppaan palvelut, ohjel-
man mukaiset bussikuljetukset.

Viipuri 1944

24.–25.4.2010 (2 pv.)

Lohja–Hki–Vaalimaa–Viipuri–
Vaalimaa–Hki–Lohja

Oppaana Eeva Tammi

Suomen toiseksi suurin kaupunki Viipuri
menetettiin jatkosodan ratkaisuvaihei-
sa kesällä 1944 lähes taistellutta. Miten
se oli mahdollista? Tapahtumat kohta-
lon päivänä 20.6.1944 käydään paikan
päällä ja käsitellään aihetta, miksi me-
netimme Viipurin.

Hinta 210 €, H1-lisä 20 €

Hintaan sis. majoitus Viipuri htl Viipu-
ri, puolihoito, viisumi, asiantuntijaop-
paan palvelut, ohjelmanmukaiset bus-
sikuljetukset.